

Allemans- rätt och markägar- skydd

2:a upplagan

Bertil Bengtsson

Norstedts

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

Professorn Knut Rodhe från tilläggsuppl. prof.

Allemansrätt och markägarskydd

av

Bertil Bengtsson

HANDELSHÖGSKOLAN I STOCKHOLM
BIBLIOTEKET

10 0070672 0

Andra upplagan

Stockholm

P. A. Norstedt & Söners förlag

© P. A. Norstedt & Söners Förlag 1963, 1966

Boktryckeri AB Thule, Stockholm 1966

Innehåll

FÖRKORTNINGAR	5
FÖRORD	7
I. INLEDNING	9
1. Utgångsläget s. 9. 2. Framställningens begränsande syfte s. 10. 3. Frågeställningar och disposition s. 11.	
II. ÖVERSIKT AV RÄTTSLÄGET	14
1. Allemansrätten ur friluftsfolkets synvinkel s. 14. 2. Allemansrätten ur markägarnas synvinkel s. 17. 3. Närboende personers rätt s. 22. 4. Andra grannelagsrättsliga komplikationer s. 23. 5. Allemansrätten på vattenområde s. 24.	
III. ALLMÄNNA RIKTLINJER VID RÄTTSTILLÄMPNINGEN	26
1. Sedvanans betydelse s. 26. 2. Lagstiftarens inställning till färdselrätten s. 28. 3. Lagstiftarens inställning till uppträdandet i naturen s. 33. 4. Ledande ändamålssynpunkter s. 34.	
IV. STRAFFANSVAR VID GÅNGTRAFIK	37
1. Inledande anmärkningar s. 37. 2. Gångtrafik på väg och stig s. 37. 3. Tomtbegreppet utanför allemansrätten s. 41. 4. Betydelsen av hägnader för tomtbegreppet s. 43. 5. Fastighetsindelningens betydelse för tomtbegreppet s. 44. 6. Tomt omkring boningshus s. 45. 7. Tomt i övrigt s. 47. 8. Plantering och andra ägor s. 50. 9. Färdsel på naturreservat s. 51.	
V. ÖVRIGA RÄTTSREGLER OM TRAFIK TILL FOTS	53
1. Vitesförbud s. 53. 2. Skadestånd s. 55. 3. Stängselgenombrott; RegR:s praxis s. 56. 4. Stängselgenombrott; allmänna principer s. 61. 5. Anläggningar som inskränker färdselrätten s. 65.	
VI. ANNAN TRAFIK ÄN GÅNGTRAFIK	68
1. Straffansvar s. 68. 2. Vitesförbud och skadestånd s. 70. 3. Rätt till stängselgenombrott s. 71.	

VII. FÄRDSELRÄTT FÖR NÄRBOENDE	73
VIII. RASTNING OCH ANNAT VARAKTIGT NYTTJANDE	76
1. Allmänt om straffansvar s. 76. 2. Allmänt om vitesförbud s. 78.	
3. Tältning s. 80. 4. Bad s. 83. 5. Fiske s. 83. 6. Båtförtöjning s. 84.	
7. Parkering s. 85.	
IX. ANVÄNDNING AV FRILUFTSOMRÅDE MOT AVGIFT	86
1. Aktuella rättsregler s. 86. 2. Tillträde till särskilt iordningställda områden s. 87. 3. Tältning, biltrafik och parkering s. 90.	
X. UPPTRÄDANDET I NATUREN	92
1. Den allmänna hänsynsregeln s. 92. 2. Straffansvar för störande beteende s. 93. 3. Skadestånd och vitesförbud s. 96. 4. Straffansvar för nedskräpning s. 97. 5. Andra påföljder vid nedskräpning s. 99. 6. Sanktioner mot markägaren s. 100.	
XI. RÄTT ATT TAGA NATURALSTER	102
1. Aktuella lagstadganden s. 102. 2. Straffansvar s. 103. 3. Civilrättsliga regler s. 107.	
XII. GÄLLANDE RÄTT; SAMMANFATTNING	109
XIII. NORSK OCH FINLÄNSK RÄTT	114
1. Norsk rätt; inledande anmärkningar s. 114. 2. Översikt av rättsreglerna s. 114. 3. Jämförelse med svensk rätt s. 116. 4. Finländsk rätt s. 117.	
XIV. NATURVÅRDSUTREDNINGENS FÖRSLAG	120
1. Översikt av reglerna s. 120. 2. Jämförelse med gällande rätt s. 123. 3. Förslagets betydelse för gällande rätt s. 126. 4. Förslagets mottagande s. 126.	
XV. NÅGRA AVSLUTANDE REFLEXIONER	128
1. Olika sätt att skydda markägaren s. 128. 2. Bör reglerna preciseras? s. 134. 3. Bör reglerna göras enhetliga? s. 138. 4. Sammanfattning s. 141.	
CITERAD LITTERATUR	143
CITERADE SVENSKA RÄTTSFALL	149

Förkortningar

AK	Andra kammaren
AOST	Allmänna ordningsstadgan
BB	Byggningsbalken
BrB	Brottsbalken
BrP	Lag om införande av brottsbalken
DepCh	Departementschefen
FJB	Lagberedningens förslag till jordabalk
FK	Första kammaren
FJFT	Tidskrift, utg. av Juridiska föreningen i Finland
FFR	Försäkringsjuridiska föreningens rättsfallssamling
FLU	Första lagutskottet
FT	Förvaltningsrättslig tidskrift
HD	Högsta Domstolen
HovR	Hovrätt(en)
HSt	Hälsövrädsstadgan
JO	Justitieombudsmannen
JR	Justitieråd(et)
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd. I
NJA II	Nytt juridiskt arkiv, avd. II
NJMF	Förhandlingar vid nordiska juristmötet
NRev	Nedre Justitierevisionen
NRt	Norsk Retstidende
NSkL	Naturskyddslagen
NVL	Naturvårdslagen
Prop.	Proposition
RegR	Regeringsrätten
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SL	Strafflagen
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning
TfR	Tidsskrift for Rettsvitenskap
TLU	Tredje lagutskottet
TSA	Tidsskrift för Sveriges Advokatsamfund
UL	Utsökningslagen
VL	Vattenlagen

Förord

Detta arbete var från början tänkt som en tidskriftsuppsats. Diskussionen av de många outredda frågorna i gällande rätt visade sig emellertid kräva så mycket utrymme, att publiceringen måste ske i bokform. Undersökningen gör givetvis inte anspråk på att vara en monografi över allemansrätten. Åtskilliga problem av teoretiskt intresse har endast fått en ytlig behandling, och en del praktiskt viktiga frågor har i stort sett förbigåtts; bl. a. kan nämnas sambandet med naturskyddsreglerna, innebörden av byggnadskontrollen enligt strandlagen samt rätten att taga bär, svamp och andra naturprodukter.

Professorerna Seve Ljungman och Hans Thornstedt har haft vänligheten att läsa igenom arbetet i manuskript respektive korrektur. Jag tackar dem för värdefulla påpekanden.

Förord till andra upplagan

Tillkomsten av brottsbalken, naturvårdslagen och ny rättspraxis har föranlett omfattande ändringar i denna upplaga. Framställningen har dessutom utvidgats på åtskilliga punkter; bl. a. har tillagts två kapitel om uppträddandet på annans mark och om rätt att taga naturalalster. Alltjämt är det blott fråga om en översiktlig framställning av rättsreglerna på området.

Uppsala i september 1965.

BERTIL BENGTTSSON.

Inledning

1. Allemansrätten har under de senaste decennierna alltmera kommit i blickfältet i den allmänna debatten. Den främsta orsaken är givetvis det ökade intresset för friluftsliv och de bättre möjligheter för allmänheten att taga sig ut i naturen som uppkommit genom bilismens och även motorbåtstrafikens utveckling. Särskilt sedan Norge med sin friluftslövs år 1957 erhållit en lagstiftning på detta konfliktfyllda rättsområde, har många röster höjts också i Sverige för att rättsprinciperna i fråga skulle lagfästas.¹ Både från markägarnas och från den friluftsintrasserade allmänhetens sida kräver man i rättvisans namn lagregler som bättre skyddar vederbörandes intressen än de nuvarande. Naturvårdsutredningen har år 1962 i betänkandet "Naturen och samhället" vid sidan av sitt förslag till naturvårdslag framlagt en skiss till delvis mycket preciserade bestämmelser om allmänhetens rättigheter på annans mark. Utkastet till allemansrättsliga regler — det första i sitt slag som framlagts i Sverige — har väckt stor uppmärksamhet; förslagen i denna del har också fått ett positivt mottagande på många håll. Även om de inte för närvarande tycks leda till lagstiftningsåtgärder, har frågan härom inte mist sin aktualitet. Detta arbete är ett försök att ytterligare belysa några av problemen på området, vilket trots allmänhetens livliga intresse hittills inte behandlats mera utförligt i svensk rättsvetenskap.²

¹ Se härom framför allt TLU nr 30/1961 med där berörda motioner och yttranden, naturvårdsutredningens betänkande (SOU 1962: 36) s. 174 ff samt TLU nr 41/1964. Jfr också diskussionen i NJMF 1963 s. 245 ff.

² Se framför allt LJUNGMAN, Om skada och olägenhet från grannfastighet s. 262 ff och samme förf. i LJUNGMAN—STJERNQUIST, Den rättsliga kontrollen över mark och vatten II s. 133 ff. samt även STJERNBERG, Kommentar till strafflagen kap. 24, 2 uppl. s. 16 ff, 88 ff, PM av CARLESJÖ i fritidsutredningens betänkande (SOU 1940: 12) s. 268 ff, strandutredningens betänkande (SOU 1951: 40) s. 38 ff. BRUNNBERG—NORDENSTAM, Strادلagen s. 12 ff, BEXELIUS—KÖRLOF, Väglagarna s. 170 ff och BECKMAN—STRAHL I s.

2. Syftet med framställningen är begränsat i flera avseenden. Diskussionen av gällande rätt anknyter till de rättspolitiska överväganden som kommit till uttryck i lagstiftningen och den sparsamma rättstillämpningen på området; i stort sett godtages dessa i rättslivet vedertagna åskådningar. Förf. tar inte heller definitiv ställning till den allmänna och i hög grad kontroversiella frågan, hur avvägningen mellan markägarnas och allmänhetens intressen bör ske i en eventuell nylagstiftning om allemansrätten.

Ett skäl för denna återhållsamhet är den betydelse politiska värderingar kan tänkas få i sammanhanget. Även om de olika partiernas åskådningar kunnat sammanjämkas någorlunda väl vid naturvårdslagens tillkomst,³ kan man inte bortse från de meningsskiljaktigheter som föreligger. På alla håll godtages allemansrätten som rättsligt institut, men åsikterna växlar om dess närmare innebörd — bl. a. i vad mån man bör skydda markägarna mot nackdelar genom allmänhetens invasion.

Man skulle kunna invända, att frågornas politiska karaktär trots allt borde vara mindre påtaglig i dagens läge. Åtminstone delvis tycks den vara en kvarleva från föråldrade sociala motsättningar. Sedan innehavet av fritidsbostäder brett ut sig i alla samhällsklasser, är ståndpunkten, att allemansrätten måste preciseras och inskränkas, knappast längre utmärkande för en begränsad grupp av besuttna personer.⁴ Omvänt kan man inte längre göra gällande, att blott den mindre bemedlade delen av befolkningen skulle ha intresse av utvidgade rättigheter på annans mark; ej heller friluftsinteriset är ju klassbetingat. Vissa ekonomiska aspekter på allemansrätten, framför allt frågan om rätt till bär- och svampplockning, har också numera kommit i skymundan. — Sådillvida torde likväl de traditionella motsättningarna ha en viss verklighetsbakgrund, som mera eftertraktade markområden ofta förvärvats av personer och företag med

448 ff, 451 ff. En populär framställning återfinnes i HOLMBERG, *Lagen och naturen* s. 7 ff.

³ Jfr TLU 41/1964.

⁴ Jfr SOU 1951: 40 s. 77 och MANNER i NJMF 1963, bil. X s. 24 f.

särskilda resurser att inskränka allemansrätten genom stängsel och liknande effektiva anordningar. De enskilda fall som vållat debatt har ofta varit av denna typ.

Frågans politiska natur synes alltså knappast vara ett avgörande argument mot att man skulle taga ställning i konflikten. Det finns emellertid också andra skäl för förf:s ståndpunkt. En diskussion de lege ferenda försvåras av den oklarhet som råder om den faktiska betydelsen av de allemansrättsliga reglernas utformning. Å ena sidan tycks de rättsliga sanktionerna från ömse sidor blott tillgripas i undantagsfall; å andra sidan är det troligt, att domstolarnas och andra myndigheters bedömning av sådana tvister blir livligt uppmärksammas och bl. a. spelar en avsevärd roll för upplysningsverksamheten på naturvårdens område. Under alla omständigheter måste dock uttalanden om vikten av olika ändamålssynpunkter på området bygga på mycket osäkra antaganden.

Ett försök att slutgiltigt lösa de aktuella problemen torde vidare kräva ingående och tidsödande undersökningar av rådande sedvanor och rättsuppfattningar. Några sådana har inte kunnat göras i detta sammanhang. Frågan är, om man inte lämpligen bör något avvakta utvecklingen på denna punkt; verkningarna av naturvårdslagens tillkomst och den intensifierade propagandan för hänsyn i naturen har knappast ännu hunnit framträda, och förhållandena är troligen ganska labila på det område som skall undersökas.

3. I populära framställningar av allemansrätten brukar — för övrigt helt naturligt — rättsläget ofta framställas, som om gränserna för allmänhetens befogenheter vore visserligen svåra att urskilja men dock desamma i olika rättsliga konfliktsituationer; frågan blir blott, hur gränsen skall dragas mellan vad som är tillåtet och förbjudet. Också i andra redogörelser för allemansrättens innehåll, bl. a. i naturvårdsutredningens betänkande, möter man liknande tendenser.

Ur juridisk synvinkel förefaller emellertid detta vara ett föga tillfredsställande betraktelsesätt. Som i fortsättningen skall ut-

vecklas, förekommer knappast några sådana enhetliga linjer enligt gällande rätt, och även de lege ferenda verkar en reglering av detta slag diskutabel: det är inte likgiltigt, om den rättsliga bedömningen gäller straffansvar, skadeståndsansvar, förbud vid vite att beträda viss mark eller tillåtligheten av ett stängsel på området. Vidare ter sig rätten till färdsel och rastning olika, om man ser den ur markägarens eller ur allmänhetens perspektiv. I den följande framställningen kommer därför tonvikten att läggas vid frågan, hur långt markägarens respektive allmänhetens rättsliga sanktionsmöjligheter sträcker sig i olika lägen; endast på detta sätt kan man få något grepp om den juridiska verkligheten bakom föreställningarna om en allemansrätt. — Då det i fortsättningen talas om allmänhetens »rätt» att t. ex. färdas och rasta på annans mark, avses härmed blott dess möjlighet därtill utan rättsliga påföljder från markägarens sida.

En annan sak är, att i folkuppfostrande syfte vissa osanktionerade regler för allmänhetens uppträdande kan behöva uppställas. Hur sådana regler bör vara utformade har mindre intresse i denna undersökning, om också problemet skall beröras på en del ställen.

För tydlighetens skull bör vidare framhållas, att vissa frågor som rör uppträdandet i naturen — t. ex. om störningar i djurlivet och skövling av blommor — inte heller behandlas närmare. Spörsmål av detta slag kan bedömas fristående från allemansrätten; det är tänkbart, att samtidigt som denna rätt utvidgas man skärper sanktionerna mot sådant missbruk av allmänhetens befogenheter. Härför kan tala inte blott hänsyn till markägaren utan också, och ofta i än högre grad, det allmännas intresse. Den följande diskussionen rör däremot främst konflikter mellan naturbesökare (varmed här avses personer som under fritiden uppehåller sig på annans mark) och enskilda markägare. — Vad som i fortsättningen sägs om markägare gäller, där annat inte framgår av sammanhanget, också den som arrenderat, hyrt eller eljest har nyttjanderätt till fastigheten.

Inte heller går arbetet närmare in på planeringsfrågor. Ehuru

byggnadslagstiftningens regler delvis får betydelse också för friluftslivets utveckling, skulle det spränga ramen för framställningen att diskutera de skilda rättsliga problem som här uppkommer. De har också helt nyligen behandlats av 1962 års fritidsutredning.⁵

Efter en inledande översikt av lagregler av intresse och av de ändamålssynpunkter som här är aktuella söker förf. redogöra för det nuvarande, ganska oklara rättsläget på området. Utförligare framställningar härav, särskilt den omsorgsfulla analysen i fritidsutredningens betänkande av år 1940,⁶ är delvis något föråldrade, och naturvårdsutredningens redogörelse för gällande rätt är ganska summarisk. På åtskilliga punkter visar det sig emellertid omöjligt att göra några säkra uttalanden; materialet är begränsat, bl. a. genom att refererad rättspraxis saknas om viktiga frågor, och delvis motsägelsefullt. — Sedan undersökes vilka förändringar naturvårdsutredningens rekommendationer skulle innebära, även detta något som knappast framgår tydligt av förslaget. Slutligen framföres några synpunkter på de allmänna riktlinjerna för en lagstiftning på området, om en sådan skulle komma till stånd.

⁵ Se betänkandet »Friluftslivet i samhällsplaneringen» (SOU 1965: 19).

⁶ Fritidsutredningen s. 268 ff. — Detsamma gäller LJUNGMA NS framställning av 1943 i Skada och olägenhet (se not 2 ovan).

II. Översikt av rättsläget

1. Allmänhetens rätt att passera över och uppehålla sig på annans fastighet kan ses ur olika synvinklar. För den enskilde naturbesökaren framstår allemansrätten närmast som en i hög grad begränsad nyttjanderätt. Dess ekonomiska värde är ringa; intresset av färdsl och rastning är vanligen av närmast ideell art och består då i en önskan om rekreation i en tilltalande omgivning. Inte heller den åtföljande rätten att plocka vilda blommor, bär och svamp i skog och mark har större ekonomisk betydelse.

I fråga om den närmare innebörden av denna nyttjanderätt brukar man vanligen hänvisa till vissa straffrättsliga lagrum. Den grundläggande bestämmelsen i 12 kap. 4 § brottsbalken — tidigare 24 kap. 4 § strafflagen — stadgar bötesstraff för tagande av olovlig väg över tomt eller plantering eller över annan äga som kan skadas därav. Vidare kan nämnas stadgandet om intrång i annans besittning av fastighet i 8 kap. 11 § andra stycket brottsbalken (20 kap. 8 § andra stycket strafflagen). Som exempel på sådant intrång, vilket skall straffas såsom egendomligt förfarande eller självtäkt, anges bland annat att någon olovligen anbringar eller bryter stängsel, bygger, gräver eller upptager väg, allt åtgärder som kan tänkas förekomma vid friluftsintrasserade personers vistelse i skog och mark. Enligt samma lagrum straffas även den som obehörigen skiljer annan från besittning av fastighet eller del därav. Vidare kan erinras om brottsbalkens regler i 12 kap. 1 och 2 §§ om skadegörelse och åverkan; som åverkan bedöms också tillgrepp av olika naturprodukter.¹

I vissa fall kan straffstadgandet om hemfridsbrott bli tillämpligt, nämligen då man olovligen intränger eller kvarstannar där annan har sin bostad, bl. a. i hans gård (4 kap. 6 § brottsbal-

¹ Bestämmelserna motsvarar SL 24: 1 och 2.

ken).² Det fredade området är alltså betydligt mindre än enligt stadgandet om tagande av olovlig väg.

Så långt brukar man anse gränserna för allemansrätten motsättningsvis framgå av straffbestämmelserna. Vissa speciella stadganden ger emellertid positivt stöd för en rätt att för särskilda ändamål beträda och nyttja annans mark utan ägarens samtycke; ett exempel härpå är 27 § fiskelagen.³

Rörande sättet för rättens utövning kan också nämnas, att naturvårdslagen straffbelägger mera kvalificerad nedskräpning av naturen; även vitesföreläggande att städa upp på platsen är möjligt i sådana fall.⁴ Lagen innehåller vidare en allmän föreskrift att visa hänsyn och varsamhet i umgänget med naturen (1 § andra stycket), men straffsanktion saknas; oljud och annat störande beteende går fritt från påföljd utom i speciella situationer.⁵ — För eldning i skog och mark gäller särskilda straffsanktionerade föreskrifter, som ej här skall närmare beröras.⁶

Allemansrätten kan i vissa avseenden tyckas intaga en stark ställning i jämförelse med andra begränsade rättigheter för enskilda personer till annans fastighet. Den gäller ju helt oberoende av fastighetsägarens rättsliga dispositioner över fastigheten, såsom överlåtelse eller upplåtelse av nyttjanderätt och servitut; ej heller kan expropriation eller tvångsinlösen av annat slag i och för sig hindra dess utövande.⁷ På andra sätt framträder emellertid rättighetens starkt begränsade karaktär. Om en jordägare, en nyttjanderättshavare eller en servitutshavare vidtager åtgärder med fastigheten, som faktiskt inskränker allmän-

² I SL 15: 26 beskrevs brottet på väsentligen samma sätt.

³ Se vidare härom nedan s. 83 f. — Jfr även bl. a. jorddelningslagen 2: 11 och 5 § lagen om flottning i allmän farled.

⁴ Se 23, 24 och 37 §§ NVL.

⁵ Se bl. a. BrB 4: 7 (ofredande) och 16: 16 (förgelseväckande beteende) samt nedan s. 93 ff.

⁶ Se brandstadgan 22 §; jfr också brandlagen 10 och 16 §§, brandstadgan 22 § samt KÄLLNER s. 43, 88 f.

⁷ Skyddet är ur denna synvinkel rentav starkare än en så väl tryggad rätt som tvångsservitut, t. ex. enligt lagen om enskilda vägar; jfr om dessa servituts ställning HILLERT s. 71 med not 1. — Jfr om verkan av servitutsupplåtelse i övrigt Prop. 87/1952 s. 53.

hetens möjligheter att färdas eller uppehålla sig på denna, saknar den enskilde rätt till ersättning för intrånget i allemansrätten;⁸ inte heller kan han fordra gottgörelse, om rättens utövning hindras genom sådana ingrepp som utbyggnad av vattenkraft enligt vattenlagen.⁹

Däremot har den enskilde i vissa fall möjlighet att tilltvinga sig fri passage över fastigheten. Det sker med hjälp av institutet *stängselgenombrott* i naturvårdslagen, för vilket allemansrättens regler lagts till grund. Liknande regler fanns redan i strandlagen men har nu större betydelse. Enligt naturvårdslagen kan sanktionen komma ifråga, såvida ett område är av väsentlig betydelse för friluftslivet. Om på sådant område eller i dess närhet finnes stängsel, som hindrar eller avsevärt försvårar tillträdet till mark inom området där allmänheten eljest skulle ägt att fritt färdas, kan länsstyrelsen jämlikt 17 § förelägga den som håller stängslet att anordna grind eller annan genomgång. Bestämmelsen, som tar sikte också på fall där markägaren har ett verkligt intresse av att uppsätta hägnad, kompletteras med en sorts chikanregel: är det uppenbart, att stängslet endast avser att utestänga allmänheten, kan föreläggande meddelas om borttagande av hela stängslet.¹⁰ För att kunna tillämpa dessa stängselsrättsliga regler är det tydligen erforderligt att först konstatera, om rätt till fri färdsel föreligger på platsen i fråga.¹¹ Ofta är det närboende personer eller vederbörande kommun som tar initiativet till åtgärder mot inhägnader, men framställning här om torde också kunna göras av enskilda utan anknytning till orten.

⁸ Jfr Fritidsutredningen s. 283.

⁹ Se härom LJUNGMAN, Några vattenrättsliga ersättningsfrågor s. 299 ff, särskilt s. 316 f med diskussion av rättsfallet NJA 1958 s. 215; även om ersättning stundom kan utdömas i sådana kvalificerade fall av nyttjande för närbelägna fastigheters räkning som rättsfallet gällde, torde detta knappast vara möjligt i den här diskuterade situationen, där den skadelidande saknat anknytning till sådan fastighet. — Jfr om frågan även LÖWING bl. a. s. 72 ff.

¹⁰ Motsvarande regler gäller även dike, se närmare NVL 17 §.

¹¹ Enligt StrandL gällde dessa regler blott på strandskyddsområden, se 1 och 2 §§.

På områden utan denna vikt för friluftslivet saknas varje sanktionsmöjlighet, om markägaren avspärrar sina ägor med stängsel som icke kan passeras.¹² Allemansrätten anses visserligen inte upphöra på det avstängda området,¹³ men naturbesökare mister den praktiska möjligheten att utöva rätten.

Enligt naturvårdslagen har länsstyrelsen möjlighet att förklara ett markområde för naturreservat, varigenom rätten till fri färdslut kan utvidgas.¹⁴ Något samtycke av markägaren är inte erforderligt; en förutsättning är däremot att området antingen har särskilt värde ur vetenskaplig eller estetisk synvinkel eller är av väsentlig betydelse för allmänhetens friluftsliv (7 §).

När det gäller biltrafik, är allmänhetens befogenheter mera begränsade. Ägaren av enskild väg har i princip rätt att avgöra, i vad mån vägen får trafikeras med motorfordon, och överträdelse av meddelat förbud är straffbelagd.¹⁵ Utgår det statsbidrag till vägunderhållet, saknar ägaren dock rätt att avstänga vägen.¹⁶

2. Allemansrätten kan emellertid också betraktas ur *markägarens* perspektiv som en inskränkning i hans äganderätt till fastigheten. Innebörden är då i första hand, att han utan att ha upplåtit någon begränsad rätt till fastigheten får på denna tåla vissa obehag, mot vilka han ej kan tillgripa några rättsliga sanktioner. Ibland får han också finna sig i viss ekonomisk skada utan ersättning, såsom förslitning av marken. Intresseläget avviker här i viss mån från situationen, när allemansrätten sågs

¹² Det hjälper här icke ens att området i fråga avsättes till grönområde i byggnadsplan; även om planläggningen medför bebyggelseförbud, innebär den enligt gällande rätt icke i och för sig hinder för avstängning av området. Jfr naturvårdsutredningen s. 230 f, 234. Ofta torde dock sådana områden kunna anses ha väsentlig betydelse för friluftslivet.

¹³ Se t. ex. Prop. 187/1952 s. 102.

¹⁴ Se 7—9 §§.

¹⁵ Se 61 § 2 mom. och 68 § vägtrafikförordningen.

¹⁶ Se Naturvårdsutredningen s. 360 med där anförda författningar. — Märk att enbart byggnadsbidrag ej ger allmänheten rätt till biltrafik på vägen.

ur den enskilde naturbesökarens perspektiv. Den avgörande frågan vid allemansrättens avgränsning var då, om ett intrång i det konkreta fallet var så allvarligt att det borde medföra rättslig sanktion, framför allt straffansvar. När situationen bedöms från markägarens synpunkt framstår det i stället som den väsentliga frågan, i vad mån man skall taga hänsyn till hans intresse att undgå en rad intrång, som var för sig kan vara oskylldiga men tillsammans antagna innebär störningar som inte rimligen kan tolereras.¹⁷

Denna skillnad torde ge en väsentlig förklaring till de motsättningar som råder om de allemansrättsliga reglerna; även en i och för sig obetydlig utvidgning av allmänhetens befogenheter kan innebära en avsevärd nackdel för den som har oturen att på sitt område ha ett populärt fritidstillhåll. En benägenhet att se rätten att färdas och rasta främst ur allmänhetens synvinkel kan därför te sig mer ödesdiger för markägaren än man vid första påseende kan tycka.

Någon anledning att vid diskussionen om allemansrättens innehåll söka ledning i rättsläget vid övriga fall av inskränkningar i fastighetsägarens äganderätt torde knappast finnas. Även när situationen ses ur markägarens synvinkel, företer den åtskilliga särpräglade drag. Ett sådant är, att det många gånger ej i första hand är ett ekonomiskt utan ett ideellt intresse — att undgå störningar i hemfriden — som blir lidande vid intrång på annans mark; man bör dock inte bortse från att det ibland kan inverka på en fastighets saluvärde, hur pass ostörd ägaren kan väntas bli på sitt område. Sätillvida kan paralleller vara närliggande med grannelagsrätten, där en fastighetsägare nödgas tolerera ganska långtgående obehag bl. a. av psykisk natur.¹⁸

I andra avseenden föreligger emellertid viktiga olikheter också i jämförelse med grannförhållanden. Markägaren har ofta lättare att genom *faktiska* åtgärder med fastigheten minska störningarna från allmänheten än när det gäller t. ex. immissioner.

¹⁷ Jfr LJUNGMAN, Skada och olägenhet s. 267 f.

¹⁸ Jfr LJUNGMAN, Skada och olägenhet, särskilt s. 227, samt även UNDÉN, Sakrätt II: 1 s. 61 f.

Som framgår av det föregående, har han vissa utsikter att genom hägnader och förbudsskyltar mot biltrafik kunna hålla främlingar borta från fastigheten. Åtminstone vid intrång nära bostadshus torde markägaren vidare ha rätt att använda visst lindrigare våld för att avföra inkräktare, som ej godvilligt avlägsnar sig på tillsägelse; rätten till nödvärn enligt 24 kap. 1 § brottsbalken, som talar om olovligt intrång bl. a. i annans gård, gäller emellertid knappast vid varje otillåtet beträdande av tomtmark.¹⁹

Däremot kan inte markägaren utan vidare öka ut den mark som är att anse som tomt genom att uppföra nybyggnad; åtskilliga lagbestämmelser inskränker hans bebyggelserätt just med tanke på allmänhetens intresse av begärliga fritidsområden. Främst är att märka länsstyrelsens möjlighet enligt 15 och 16 §§ naturvårdslagen att förordna om tillståndstvång för bebyggelse på vissa strandområden (strandskyddsområden); därvid skall också bestämmas hur mycket mark som får tagas i anspråk som tomt för byggnaden. Något tillståndskrav gäller

¹⁹ Jfr SOU 1953: 14 s. 390 (»trädgård»), Prop. 10/1962 B s. 479 f. och WESTMAN s. 5. — I en dom av Svea HovR 19/6 1954, II avd. nr B 75, har åtal för rättsstridigt tvång ogillats mot en nyttjanderättshavare, som föst bort en bärplockare från ett skogsparti cirka 100 m från bostadshuset på en inhägnad fastighet om ungefär 4 hektar; synbarligen har enligt HovR:s mening redan den omständigheten, att bärplockaren ansetts ha uppehållit sig på tomtmark, gett den åtalade rätt att använda sådant milt våld. SL 5:8 har icke uttryckligen åberopats av domstolen. — Riktigheten av bedömningen kan ifrågasättas; det är tveksamt både om tomtmark föreligger i det aktuella fallet och om någon begränsad rätt till nödvärn finnes, så snart en bärplockare uppehållit sig på förbjuden mark men på avstånd från boningshus.

Möjligheten att genom folkilskna hundar skydda sig mot inkräktare är också begränsad; hunden får blott vara lös på område, som är betryggande inhägnat och ej får beträdas av utomstående (se 2 § lagen om tillsyn över hundar och NJA II 1944 s. 58). Härmed måste rimligen avses åtminstone all väl inhägnad tomtmark; jfr dock WESTMAN i TSA 1965 s. 4. Orsakar hunden skada på inkräktare, svarar ägaren strikt enligt 4 § samma lag, men särskilt då varning för hunden uppsatts kan skadeståndet tänkas bli jämkat på grund av medvållande. — Håller en jordbrukare arga tjurar, kor eller baggar på ett område som han vill skydda, blir han däremot ansvarig blott för culpa; jfr härom HÖRSTADIUS i Skadeståndsrättsliga spörsmål s. 72 ff, och KARLGREN, Skadeståndsrätt s. 152 f med där anförda fall.

ej för andra anläggningar som inskränker allmänhetens rörelsefrihet på stranden; sker detta i avsevärd mån, kan länsstyrelsen emellertid förelägga en markägare som inte fått förhandstillstånd att vidtaga erforderliga återställningsåtgärder. De nu nämnda reglerna rör dock ej byggnader och andra anläggningar erforderliga för jordbruk, fiske, skogsskötsel och ett par andra privilegierade ändamål.²⁰ — Vidare kan en kommun genom bestämmelser i stads- och byggnadsplan samt även genom utomplansbestämmelser förhindra, att bebyggelse utformas på ett sätt som är olämpligt från friluftslivets synpunkt.²¹

Å andra sidan är de *rättsliga* sanktionsmöjligheterna även för markägarens vidkommande dels begränsade, dels i praktiken svåra att utöva. Att tagande av olovlig väg och olovlig besittningsrubbnings kan anmälas till åtal, lär knappast ha större värde för markägaren, eftersom inkräktaren i de flesta fall är anonym. Tagande av olovlig väg, liksom också åverkan, åtalas för övrigt av åklagare blott om åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt.²² — Av liknande orsaker har markägaren ofta svårigheter att få ut ersättning av personer, som vållar skada på fastigheten i sådana sammanhang; för störningar i hemfriden av det aktuella slaget torde icke kunna krävas ideellt skadestånd enligt gällande rätt.²³

En annan möjlighet är att få till stånd vitesförbud mot otilllåtet beträdande eller annat nyttjande av fastigheten eller föreläggande vid vite att borttaga anordningar — t. ex. tält — från området. Att märka är emellertid, att generellt vite riktat mot allmänheten över huvud taget, icke anses kunna stadgas till

²⁰ Tillgodoser en byggnad bostadsändamål, faller den dock under alla omständigheter under strandkontrollen (16 § 3 st.).

²¹ Jfr BEXELIUS—NORDENSTAM—KÖRLOF bl. a. s. 25. — Ytterligare ger naturvårdslagen i 19 § — visserligen främst i syfte att skydda landskapsbilden — möjlighet att meddela byggnadsförbud bl.a. på natursköna områden som anses böra särskilt skyddas.

²² Se BrB 12: 6. Jfr om åtalspraxis i dylika fall ELWING s. 280 ff.

²³ Här lär fordras betydligt allvarigare kränkningar; jfr om skadestånd vid hemfridsbrott SvJT 1962 rf. s. 63 och KARLGREN, Skadeståndsrätt s. 112; se dock om 1963 års lagförslag nedan s. 96.

skydd för enskild rätt;²⁴ i litteraturen har detta särskilt framhållits på tal om olovligt begagnande av enskild väg.²⁵ Vite kan däremot riktas mot viss person i samband med förbudsdom. Sanktionen blir då väl omständlig; i praktiken torde den blott bli aktuell när nyttjandet redan kunnat konstateras och det finns starka skäl att vänta en upprepning. — Vite anses vidare i princip förutsätta, att i allmän författning ej är stadgat straffansvar för det förfarande som vitet riktar sig mot. Denna grundsats har dock kritiserats i doktrinen och håller möjligen på att genombrytas, åtminstone såvitt gäller föreläggande till positivt handlande.²⁶

Än mindre betydelse har ett par andra sanktioner. När markägarens besittning av fastigheten kan anses rubbad, har han rätt att återställa det rubbade besittningsförhållandet.²⁷ Möjligheten är emellertid begränsad till fall, när återställandet kan ske »å färsk gärning»; för övrigt stöter det givetvis på praktiska svårigheter att effektivt mota bort t. ex. en samling tältande ungdomar.²⁸ Vid andra olovliga besittningsrubbningar ger i varje fall 191 § utsökningslagen en möjlighet att på laglig väg låta återställa det föregående förhållandet genom ingripande av överexekutor; även detta är dock i allmänhet en alltför utdragen procedur för att bli till nämnvärd nytta.

²⁴ Jfr STRÖMBERG, Den lokala förordningsmakten s. 82 ff med hänvisningar samt SUNDBERG s. 679.

²⁵ Se STRÖMBERG, a.a. s. 83 f, Fritidsutredningen s. 282.

²⁶ Se STRÖMBERG, a.a. s. 108 ff med hänvisningar och i FT 1955 s. 197 ff, särskilt s. 211 f, SUNDBERG s. 678 f, NJA II 1945 s. 161, NJA II 1960 s. 290, men å andra sidan EKELOF, Straffet s. 149 ff och Rättegång I s. 184 ff, HERLITZ s. 561, STRÖMBERG, Allmän förvaltningsrätt (1962) s. 133. Diskussionen rör i ganska ringa grad vite i dom.

²⁷ Se BrP 14 § med därtill hörande lag 12/6 1942.

²⁸ Återställs en olovligt rubbad besittning av markägaren själv annorledes än på färsk gärning, ådrager han sig endast ansvar för självtäkt (BrB 8:9), ej för egenmäktigt förfarande eller grövre förmögenhetsbrott. Det kan vidare nämnas, att om någon sätter sig till motvärn mot markägarens lovliga självtäkt, han enligt BrB 8:8 straffas för egenmäktigt förfarande, jfr Prop. 4/1942 s. 137. — Jfr i sammanhanget NJA 1934 s. 375 (person, som motat bort tältande, dömd enligt äldre SL 10:20 för egenmäktigt förfarande; numera är förutsättningen härför att besittning rubbats, se BECKMAN—STRAHL I s. 288).

3. Särskilda problem kan väntas uppstå, då *närboende personer* utan avtal med markägaren färdas på fastigheten eller eljest begagnar denna. I vissa fall kan en sådan befogenhet skyddas genom tillämpning av en speciell bestämmelse utan aktualitet för den stora allmänheten. När avstängning skett av en väg, vilken en person sedan lång tid begagnat, kan denne erhålla handräckning med stöd av 191 § utsökningslagen för att ånyo få vägen öppnad. Genom färdseln anses ett besittningsliknande förhållande ha uppkommit, vilket icke får utan vidare rubbas. Undantag anses dock gälla, när det är uppenbart att sökanden saknar rätt att använda vägen.²⁹ I allmänhet torde en färdselrätt av detta mera kvalificerade slag framstå som knuten till innehavet av viss fastighet i trakten. Den får härigenom en servitutsliknande prägel.

Om avstängningen av vägen har rubbat ett verkligt besittningsförhållande för grannen, kan den rentav jämlikt 8 kap. 11 § andra stycket brottsbalken medföra att markägaren straffas för självtäkt. När en servitutsrätt eller en nyttjanderätt för grannen kan anses föreligga, skall gärningen i stället bedömas som egenmäktigt förfarande.³⁰

Även i andra hänseenden kan det rättsliga skyddet för de närboende tänkas vara förstärkt. Sålunda har i ett vattenrättsligt avgörande (NJA 1958 s. 215) HD tillerkänt fastighetsägare vid allmän farled ersättning för att byggnad i farleden inskränkte deras nyttjande av denna; däremot har ersättningstalan ogillats från personer, vilkas användning av farleden blott grundats

²⁹ Se om det sagda närmare STJERNQUIST, Om handräckningsutslag s. 82 ff, DILLÉN i SvJT 1947 s. 42 f, BEXELIUS—KÖRLOF, Väglagarna s. 172 och HASSLER s. 402 samt NJA 1902 s. 68, NJA 1940 s. 52, NJA 1941 B 374, NJA 1941 B 763 och NJA 1962 s. 531. — I speciella fall kan vidare tillämpas 7 § lagen om enskilda vägar, enligt vilken fastighetsägare efter vägför rättning har möjlighet att erhålla rätt att begagna befintlig väg av synnerlig vikt för fastighetens ändamålsenliga brukande — en möjlighet som givetvis inte heller står den stora allmänheten till buds.

³⁰ Jfr härom BECKMAN—STRAHL I s. 288, 298. — Ett oberättigat förbud att använda vägen utgör ej en besittningsrubbning och medför icke ansvar för egenmäktigt förfarande; jfr om äldre rätt NJA 1933 s. 229.

på allemansrättsliga principer.³¹ En senare dom synes gå i samma riktning.³² Rättsläget är dock alltså jämt i hög grad oklart.

Såsom grunden för en rätt till färdsejett av här avsett slag betraktas ibland en sedan gammalt gällande sedvana mellan grannar på orten — framför allt då lantbrukare — att använda varandras mark, t. ex. för transporter.³³ Den möjligheten finns också, att urminnes hävd föreligger, i vilket fall rätten anses som en verklig servitutsrätt.³⁴ Dessa fall lämnas i fortsättningen åsido. Sådana grunder torde mera sällan åberopas till stöd för att t. ex. närboende sommargäster skulle ha en utvidgad färdsejett. Här blir i stället konstruktionen tyst samtycke aktuell; genom att markägaren underlåtit att förhindra eller protestera mot att vissa personer passerar över fastigheten eller eljest nyttjar den skulle dessa ha bibringats uppfattningen, att nyttjandet skulle vara tillåtet.³⁵ Exempel på dylik passivitetsverkan är icke ovanliga på fastighetsrättens område.³⁶ Även sådana tankegångar torde ha mindre betydelse i förhållandet mellan markägaren och den stora allmänheten utan särskild anknytning till orten.

4. Ytterligare är att märka, att eventuella konflikter ej alltid behöver avse relationerna mellan allmänheten och ägaren av den mark där den uppehåller sig. Också grannar kan störas genom att främlingar håller till på den bredvidliggande fastigheten. Helt uteslutet är det väl icke att man då på grannelagsrättslig grund skulle kunna rikta talan mot de störande elementen; även nyttjanderättsinnehavare och vissa andra innehavare av begränsade sakrätter anses skyldiga att iakttaga grannelags-

³¹ Se härom LJUNGMAN, Några vattenrättsliga ersättningsfrågor s. 307, BERGSTEN i SvJT 1964 s. 700 f och även LÖWING bl. a. s. 58 ff.

³² Se NJA 1962 A 46 (ersättning bl. a. åt födorådsdagare på fastigheten som — utan uttryckligt stöd i födorådsavtalet — med markägarens medgivande nyttjade båtplats och tvättplats på fastigheten).

³³ Jfr Naturvårdsutredningen s. 180 och även Fritidsutredningen s. 270.

³⁴ Jfr UNDÉN, Sakrätt II: 1 s. 141 med hänvisningar.

³⁵ Jfr LJUNGMAN, Några vattenrättsliga ersättningsfrågor s. 313 f.

³⁶ Se LJUNGMAN, a.a. s. 311 med hänvisningar samt CERVIN s. 74 f med där anförda fall, särskilt NJA 1920 A 53; jfr i sammanhanget NJA 1939 s. 417 (Tännforsen).

rättsliga förpliktelser.³⁷ I allmänhet är dock nyttjandet alltför flyktigt för att sanktioner mot dessa personer skall ha praktiskt värde.³⁸

En annan tänkbar utväg är att anställa talan mot markägaren själv med yrkande, att han vid vite skall åläggas att tillse, att störningarna från hans fastighet upphör, eller eventuellt förpliktas att utge ersättning för därigenom vållad skada. I den mån markägaren har rättslig möjlighet att framtvinga ändring lär han nämligen gentemot grannarna svara för nyttjanderätts-havares förehavanden på fastigheten; han bör då rimligen bära ett liknande ansvar även i de nu berörda fallen.³⁹ Emellertid verkar utsikterna till förbud mot störningar av här ifrågavarande typ och skadestånd ganska begränsade;⁴⁰ särskilt kan framhållas, att i den mån främmande personer varken överskrider sin färdselrätt eller kan anses ha rubbat markägarens besittning, denne i allmänhet saknar andra möjligheter att ingripa mot deras störande uppträdande än att vidtaga en så kostsam och omständlig åtgärd som att uppföra stängsel kring området.

5. Det föregående har rört allmänhetens befogenheter på annans mark. Reglerna om dess rättigheter på annans *vattenområde* är mindre komplicerade. Enligt 1 kap. 1 § vattenlagen äger envar råda över vatten på sin grund med i vattenlagen stadgade eller »eljest lagligen gällande» inskränkningar. Med det senare uttrycket avsågs enligt motiven allmänhetens sedvanerättsligt grundade befogenheter att använda annans enskilda vatten för båtfärd, bad, vattnande av kreatur o. d. Denna rätt finge dock icke utövas i den mån vattenägarens enskilda intressen förnärmades, och den gällde blott naturliga vattendrag och sjöar, ej

³⁷ Jfr SOU 1947: 38 s. 127, SOU 1960: 25 s. 71.

³⁸ I undantagsfall torde straffbestämmelsen om ofredande i BrB 4: 7 bli tillämplig; jfr SOU 1953: 14 s. 169 och nedan s. 93 f.

³⁹ Jfr LJUNGMAN, Skada och olägenhet s. 241 not 5 samt SOU 1947: 38 s. 127.

⁴⁰ Jfr LJUNGMAN, Skada och olägenhet s. 176 ff, 205 ff och även SOU 1961: 25 s. 150 f.

t. ex. enskilda brunnar och konstgjorda vattensamlingar av olika slag.⁴¹

Några sanktioner då vattenägarens rätt kränkes har lagstiftaren icke antytt. I litteraturen har man ansett ett skydd för vattenområdet närmast intill bostadshus böra medges;⁴² något straff är dock ej stadgat för olovlig färdsel eller vistelse på annans vattenområde.⁴³ Sjötrafikförordningen ger däremot länsstyrelsen rätt att utfärda straffsanktionerade föreskrifter bl. a. om fartbegränsning, ankringsförbud och begränsning i rätt att utnyttja vattenområde för båttävling, vattenskidåkning och liknande sport.⁴⁴ Härigenom kan man i någon mån skydda på stränderna boende personer för störningar. I andra fall torde det vara möjligt att vid domstol utverka vitesförbud för viss person, vars färdsel på vattnet är särskilt generande för strandägaren.⁴⁵ Över huvud taget är reglerna om allemansrätt på vattenområde ganska oklara; de skall icke närmare beröras i fortsättningen.⁴⁶

⁴¹ Se NJA II 1919 s. 30 f, 33. Jfr även BRUNNBERG—NORDENSTAM s. 17 f.

⁴² Se LJUNGMAN—STJERNQUIST II s. 136, Naturvårdsutredningen s. 182.

⁴³ Jfr däremot nedan s. 93 f om BrB 4: 7. — Vatten i naturtillstånd torde sällan kunna anses som objekt för tillgreppsbrott, jfr THYRÉN, Kommentarer till SL kap. 20 s. 39 f.

⁴⁴ Se 5 §, 17 § 2 st; jfr Prop. 94/1962 s. 15.

⁴⁵ Jfr ovan s. 20 f och nedan s. 96 f.

⁴⁶ Jfr dock nedan s. 84 f om båtförtöjning.

III. Allmänna riktlinjer vid rättstillämpningen

1. Av det sagda framgår, att en mängd växlande hänsyn måste beaktas vid bedömningen av de rättsliga frågorna på området. Detta medför avsevärda komplikationer när — som vanligen är fallet på detta område — lag och rättspraxis icke ger klart besked om rättsläget. De lagbestämmelser som återgivits i det föregående är föga preciserade; framför allt lämnar de centrala reglerna i 12 kap. 4 § brottsbalken betydande utrymme för tolkning. Frågan blir då, efter vilka riktlinjer tolkningen bör ske.

Man hänvisar här ofta till att *sedvanan* skulle vara avgörande för den närmare avgränsningen av allemansrätten. Detta skulle förklara, att trots den fragmentariska och oenhetliga regleringen av allemansrätten systemet likväl fungerade på någorlunda tillfredsställande sätt.¹ Det kan emellertid diskuteras, hur stor ledning man kan hämta från detta håll.

Visserligen står det klart, att rätten att färdas och rasta på annans mark ytterst vilar på sedvanerättslig grund; befintliga lagbestämmelser torde också taga sikte på sedvanan, sådan denna uppfattats av lagstiftaren. Överväganden av detta slag motiverar, att ringa vikt fästes vid hur allmänhetens befogenheter är avgränsade i andra länder; de inhemska traditionerna är alltför särpräglade. — Emellertid är det knappast ens för Sveriges del tillräckligt utrett, hur flertalet människor närmare brukar bete sig på annans mark, t. ex. det mått av hänsyn man brukar ägna fastighetsägarens önskemål att vara ostörd vid sitt boningshus. Man får härvid inte fästa någon avgörande vikt vare sig vid klagomål från markägarnas sida² eller vid uttalanden från friluftsförbund och idrottsorganisationer, hur den ansvars-kännande friluftsmänniskan i allmänhet uppträder.

¹ Se t. ex. LJUNGMAN, Skada och olägenhet s. 190 — jfr dock s. 268 — samt Strandutredningen s. 68 och Prop. 187/1952 s. 45.

² Jfr här särskilt Fritidsutredningen s. 55 ff.

Särskilt är att märka, att friluftsfolkets vanor av kända skäl har förändrats under de senaste decennierna; det är svårt att avgöra, om ännu någon stabilisering har inträtt i detta avseende. Redan denna bristande stadga hos sedvänjan är ägnad att minska dess värde som ledning för domstolarna.³

Också andra skäl härför kan anföras. Man kan fråga, i vad mån uppkomna allemansrättsliga sedvanor beror av någon föreställning om en rättslig skyldighet för allmänheten att visa markägaren viss hänsyn. Detta torde väl vara fallet, när man avhåller sig från sådant beträdande av annans mark som kan medföra skada på denna — t. ex. passage över åkrar och trädgårdsrabatter. Men att man respekterar markägarens hemfridsintresse kan lika väl bero på en önskan att visa gott uppförande som på laglydighet; det är naturligt, om de i praktiken sällan använda juridiska sanktionerna på området kommer i skymundan.⁴ Också detta skulle enligt gängse uppfattning minska sedvanans rättsliga betydelse.⁵

Ytterligare kan framhållas den bristande enhetligheten i de sedvanor som till äventyrs kan konstateras. Här tänkes mindre på variationerna i olika landsdelar än på skillnaden mellan olika kategorier av friluftsintrasserade. Man kan t. ex. misstänka, att utpräglade stadsbor tar långt mindre hänsyn till lantbrukets förhållanden än de som närmare fått kontakt därmed, och en liknande skillnad kan tänkas förekomma mellan inställningen hos olika generationer.

Många gånger blir det därför ofrånkomligt att göra en värdering, vilken sedvana som bör läggas till grund för tolkningen. Här torde i själva verket möta den avgörande svårigheten. Även om man — som bl. a. naturvårdsutredningen⁶ — försöker anknyta till den lojala och ansvarskännande friluftsmänniskans uppträdande, är det betydligt värre att fastslå dennes närmare

³ Jfr ROSS s. 112 f, AUGDAHL s. 185 ff, 190 f, 193 ff samt — för allemansrättens del — LUNDEVALL i NRt 1949 s. 204 f.

⁴ Jfr ovan s. 20 f.

⁵ Jfr ROSS s. 110 f, 114, GJELSVIK, Innledning s. 79, AUGDAHL s. 187 f, 198 ff, se även KARLGREN, Kutym och rättsregel s. 52 f.

⁶ Se särskilt s. 178 f, jfr även Fritidsutredningen s. 272.

egenskaper än då det gäller hans kollega på skadeståndsrättens område, den gode familjefadern. Som inledningsvis antydde, är här motsättningarna mellan olika samhällsgrupper starka och delvis politiskt betingade; att finna någon norm för uppträdandet i naturen som skulle allmänt accepteras är mycket vanskligt.

En hänvisning till sedvanan tycks därför ge ganska begränsad hjälp vid tillämpningen av de aktuella lagreglerna. Om ett uppträdande stämmer med vad som hos en stor grupp personer i samhället är brukligt och anses som riktigt, bör det väl knappast utan mycket vägande skäl medföra rättsliga sanktioner; ett väsentligt argument härför är att förtroendet för rättsordningen bör upprätthållas. Motsatt blir bedömningen, om uppträdandet påtagligt avviker från det normala. Men inte alltför ofta blir sådana ytterlighetsfall aktuella.

2. I stället blir det vanligen nödvändigt att falla tillbaka på de ändamålssynpunkter, vilka framstått som ledande för lagstiftaren på det berörda området. Detta försvåras visserligen av att förarbetena till aktuella lagbestämmelser delvis utgår från föråldrade samhällsförhållanden och därtill i allmänhet icke mera ingående diskuterar den närmare avgränsningen av allemansrätten i olika fall. Det är vidare oklart, om domstolarnas värderingar alltid kan väntas vara desamma som lagstiftarens; möjligen kan inställningen ibland avvika i sådan grad att man endast känner sig bunden av helt entydiga uttalanden i lagmotiven. Detta osäkerhetsmoment, som i viss mån förringar värdet av den kommande analysen av gällande rätt, bör särskilt framhållas. Icke desto mindre finns det anledning att närmare uppmärksamma vissa mera principiella uttalanden från lagstiftarhåll. De rör i första hand de centrala frågorna om rätt att färdas och uppehålla sig på annans område.⁷

Att här närmare ingå på innebörden i sådana stadganden i

⁷ Jfr även om diskussionen angående bärplockning nedan s. 102; den hör dock huvudsakligen till ett äldre skede och ger mindre ledning i fråga om moderna värderingar.

1734 års lag som berör allemansrätten torde icke vara erforderligt.⁸ De problem som angår färdsel och rastning på annans mark är uppenbarligen av helt annan art i dagens samhälle än tidigare. Det synes tillräckligt att konstatera, att allmänhetens rättigheter i detta hänseende sedan gammalt är vittgående och att någon mera väsentlig inskränkning däri icke skett genom senare tiders lagstiftning.

Som en bakgrund till nuvarande rättsregler har det visst intresse, att 24 kap. 11 § enligt propositionen till 1864 års strafflag generellt straffbelade tagande av olovlig väg eller gångstig över annans ägor.⁹ På lagutskottets förslag inskränktes emellertid förbudet till att avse beträdande av annans »tomt, åker, äng, plantering, eller andra ägor, vilka därav kunna skadas»; motiveringen är inte särskilt upplysande.¹⁰ — Det var omstritt, om endast beträdande som medförde skaderisk var straffbart, eller om orden »vilka därav kunna skadas» hänförde sig blott till uttrycket »andra ägor».¹¹ Vid diskussionen om lagbestämmelsens tolkning framträdde på senare år den uppfattningen, att den avgörande synpunkten snarare borde vara markägarens önskan att vara ostörd på sitt område än hans ekonomiska intresse av att undgå skada på sin egendom.¹² På denna linje gick också straffrättskommittén år 1944 i sitt förslag till 24 kap. 4 § strafflagen, där den utan närmare motivering förklarade, att

⁸ Se här framför allt BB 25: 9, vilket lagrum stadgade straff för den som gör sig farväg eller gångstig över annans åker eller äng. Jfr vidare STJERNBERG s. 88 f och Fritidsutredningen s. 269 f.

⁹ Prop. 37/1862—63 s. 52.

¹⁰ Utskottet anförde till stöd för ändringen, att det föreslagna stadgandet skulle kunna ge anledning till en »alltför våldig tillämpning», så att t. ex. den som utan lov gått över en annans skog skulle kunna fällas till ansvar. Genom omformuleringen ansåg utskottet tillräckligt skydd tillförsäkras jordägaren, samtidigt som lagbudet erhöles nödig begränsning. Se LU nr 35/1862—63 s. 37.

¹¹ Se LJUNGMAN, Skada och olägenhet s. 266 f med not 5 samt där anförd litteratur.

¹² Se i synnerhet Fritidsutredningen s. 80 f och 272 f, SOU 1940: 20 s. 81, där det straffbara förfarandet betraktas snarare som ett fridsbrott än som ett förmögenhetsbrott, samt även SOU 1947: 47 s. 275 f och Prop 60/1950 s. 120 f.

genom ändringen av brottsbeskrivningen avsåges att klargöra, att olovligt tagande av väg över tomt eller plantering skulle vara straffbart oavsett om skada kunnat ske.¹³

Skadegörelsemomentet har däremot i förbigående framhållits vid förarbetena till brottsbalken.¹⁴ Denna lagstiftning har dock icke medfört någon ändring i de centrala allemansrättsliga bestämmelserna; en jämkning i stadgandet om hemfridsbrott saknar större betydelse i sammanhanget.

Av betydelse är även förarbetena till strandlagen av 1952. Vid tillkomsten av denna lag liksom även av dess föregångare, den provisoriska strandlagen av 1950, betonades särskilt syftet att trygga utövningen av allemansrätten. Lagstiftningen skulle emellertid väsentligen avse att bevara rådande förhållanden i fråga om allmänhetens tillgång till stranden, däremot icke att öppna nya möjligheter för allmänhetens friluftsliv.¹⁵ Vidare framhölls, att skyddet för allemansrätten icke borde gå så långt, att det som helhet inkräktade på den sommarstugebebyggelse som vore vanlig bland mindre löntagare.¹⁶ I anslutning till det förut berörda undantaget från bebyggelseförbudet i lagens 1 § gjorde departementschefen också det uttalandet, att friluftsintrasset i princip borde vika för en bebyggelse avsedd att tillgodose jordbruket och vissa andra därmed jämställda intressen¹⁷ — en synpunkt som torde böra beaktas även vid tolkningen av andra stadganden på allemansrättens område. — Mera i skymundan kom problemet om markägarens olägenheter vid intensivt nyttjande av de strandområden som nu tryggades för allmänhetens räkning. Farhågorna härför ansågs för överdrivna, om också riskerna särskilt för skadegörelse på områden som utsattes för invasion av friluftsintrasserade uppmärksammades vid riksdagsbehandlingen.¹⁸

¹³ SOU 1944: 69 s. 397.

¹⁴ Se Prop. 10/1962 B s. 115; jfr nedan s. 38.

¹⁵ Strandutredningen s. 67 f, Prop. 187/1952 s. 48, 50, TLU 27/1952 s. 23, se även Prop. 223/1950 s. 73.

¹⁶ Se Strandutredningen s. 76 f, Prop. 187/1952 s. 52.

¹⁷ Se Prop. 187/1952 s. 64 f. Liknande synpunkter framträder i Prop. 148/1964 s. 59 och TLU 41/1964 s. 87.

¹⁸ TLU 27/1952 s. 27, jfr även Prop. 187/1952 s. 146.

Till belysning av de lagstiftande organens inställning bör också beröras vad som vid 1961 års riksdag förekom vid behandlingen av vissa motioner angående allemansrätten, vilka närmast syftade till ett klarläggande av dess gränser. Tredje lagutskottet anförde, att allemansrätten sådan den nu existerade kunde sägas ha uråldrig hävd samt att rätten att färdas och uppehålla sig på annans område genom befolkningens ökade rörlighet och det alltmer utbredda friluftsinteresset kommit att på ett helt annat sätt än tidigare innebära en omistlig tillgång för vårt folk. Utskottet framhöll som sin uppfattning, att de befogenheter som nu kunde anses rättmätigt tillkomma allmänheten ej borde i någon mån beskäras genom ny lagstiftning.¹⁹ Någon ytterligare utredning i ämnet utöver den då pågående naturvårdsutredningen fann emellertid utskottet icke vara erforderlig.²⁰ Diskussionen i kamrarna — vilka båda anslöt sig till utskottets uppfattning — ger också ett klart intryck, att vad som kunde ifrågakomma endast ansågs vara en precisering av allemansrättens innebörd i vissa avseenden, icke någon inskränkning av allmänhetens rättigheter.²¹

Mera oklar var naturvårdsutredningens allmänna inställning till de här behandlade frågorna. Avsikten sades visserligen vara att precisera gällande rätt på området;²² men som av fortsättningen skall framgå, innebar detaljerna i förslaget särskilt i vad angick färdsel och rastning i realiteten en inskränkning i vad som sedvanemässigt torde gälla. Vidare reglerade man särskilt fallet av invasion från allmänhetens sida.²³ Å andra sidan sökte man i förslaget till naturvårdslag på åtskilliga andra sätt tillvarata allmänhetens intressen. Tendensen i betänkandet var alltså motsägande.

Även i sin slutliga form går reglerna i naturvårdslagen delvis ut på att i högre grad tillgodose behovet av mark för friluftsliv.

¹⁹ TLU 30/1961 s. 28.

²⁰ TLU 30/1961 s. 31.

²¹ Se i synnerhet AK:s prot. nr 30/1961 s. 109 ff.

²² Se t. ex. s. 178, 183.

²³ Se närmare nedan s. 123.

Bl. a. kan framhållas möjligheten att avsätta naturreservat i detta syfte utan markägarens samtycke samt utformningen av ersättningsreglerna i sådana fall. Bestämmelserna innebär, att jordägaren också i detta läge får utan ersättning tåla åtminstone smärre olägenheter genom invasion av allmänheten.²⁴ En viss utvidgning sker också av institutet stängselgenombrott.²⁵ — Å andra sidan framträdde vid departementsbehandlingen den synpunkten, att allemansrätten ej tillåter att ägorna blir så frekventerade att de skadas därav.²⁶ Lagrådet framhöll dessutom det intrång som kan uppkomma genom besökandes skadegörelse på anordningar eller växtlighet eller i annat avseende.²⁷ Vidare betonade lagrådet, att avsikten med förslaget ej vore att göra några ändringar i allemansrätten, en ståndpunkt som förefaller ha delats av departementschefen.²⁸ Man bör inte fästa överdriven vikt vid tendensen att förbättra allmänhetens ställning.

I tredje lagutskottets utlåtande över förslaget och vid riksdagsbehandlingen framfördes ungefär liknande synpunkter som i propositionen.²⁹ Av intresse är vissa allmänna uttalanden i anledning av motioner om utredning av allemansrätten. Utskottet underströk sin tidigare ståndpunkt, att denna rätt ej borde inskränkas; någon utredning för att få till stånd civilrättsliga regler på området vore icke påkallad, utan en i lämpliga former bedriven upplysnings- och propagandaverksamhet skulle vara den bästa metoden att förbättra förhållandena.³⁰

²⁴ Se NVL 25 § och Prop. 148/1964 s. 119 ff.

²⁵ Se ovan s. 16.

²⁶ Se Prop. 148/1964 s. 46, jfr s. 60 f.

²⁷ Se Prop. 148/1964 s. 151.

²⁸ Se Prop. 148/1964 s. 147 f, 155.

²⁹ Utskottet betonade visserligen i högre grad, att vid lagreglernas tillämpning hänsyn finge tagas till markägarnas och särskilt den bosatta befolkningens intressen (se särskilt TLU 41/1964 s. 87, 92, 94); i riksdagsbehandlingen anslöt sig dock majoriteten till en reservation med för markägaren något mindre fördelaktiga formuleringar (Se TLU 41/1964 s. 116 f och riksdagens skrivelse nr 371/1964).

³⁰ Se TLU 41/1964 s. 98 f.

3. Såvitt gäller *uppträdandet i naturen*, framträder speciella tankegångar i de aktuella lagmotiven. Varken den allmänna hänsynsregeln i 1 § naturvårdslagen eller reglerna om nedskräpning är inriktade på att särskilt skydda markägarens intressen; snarare är det fråga om bestämmelser till skydd för naturbesökare i allmänhet. Denna inställning framträder tydligt redan i 1952 års naturskyddslag. Enligt förarbetena vore det onödigt att i lagens 1 §, där principerna för naturskyddet angavs, särskilt understryka att hänsyn skulle tagas till markägarens och andra rättsinnehavares intressen — något som naturskyddsutredningen föreslagit.³¹ Utredningens förslag innebar vidare, att nedskräpningsförbudet i lagen icke berörde sådan nedskräpning som medförde vantrevnad eller skaderisk blott för markägaren eller andra som bodde på fastigheten; bestämmelserna härom skulle falla utom naturskyddslagstiftningens område. I den slutliga avfattningen kom även denna kategori att inbegripas i skyddet, men dess intressen betonades icke särskilt.³²

Naturskyddslagen tog speciellt sikte på vad man senare kallat den kulturella naturvården, vilken slår vakt om naturen från vetenskaplig, kulturell och estetisk synpunkt. Förarbetena till naturvårdslagen betonar emellertid också en annan aspekt, den sociala naturvården: allmänhetens behov av friluftsliv skall tillgodoses.³³ De motsättningar som kan förekomma mellan dessa syften förefaller i viss mån ha bagatelliserats.³⁴ För tolkningen av lagens regler om uppträdandet i naturen har det intresse, att lagstiftaren snarare synes ha anknutit till den breda allmänhetens än till speciellt naturintresserade personers synsätt. Den-

³¹ Se NJA II 1953 s. 158 f. Den slutliga avfattningen i denna del kom att lyda: »Naturen utgör en nationell tillgång, som skall skyddas och vårdas.» Vidare förekom en allmän deklaration i stort sett motsvarande nuvarande 1 § 2 och 3 st. NVL.

³² Jfr NJA II 1953 s. 210, 212.

³³ Se naturvårdsutredningen framför allt s. 150 ff.

³⁴ Se naturvårdsutredningen s. 151, Prop. 71/1963 s. 107. — Belysande för ansträngningarna att förena de båda aspekterna på naturvården är naturvårdsutredningens uttalanden s. 153 om vikten av en värdefull flora och fauna icke minst från social synpunkt; »den värdefulla rekreationen uppnås endast i en kvalificerad naturmiljö».

na uppfattning har visserligen i mindre grad fått bestämma lagens regler om skydd för landskapsbilden³⁵ men framträder klart i motiven till nedskräpningsbestämmelserna.³⁶ — Reglerna om uppträdandet i naturen riktar sig alltså jämt mot envar, markägare lika väl som naturbesökare.³⁷

Vad angår övriga bestämmelser som kan bli tillämpliga beträffande uppträdandet i naturen — bl. a. vissa stadganden i brottsbalken — kan lagstiftaren icke anses ha tagit ställning i konflikten mellan allmänhet och markägare. Bestämmelserna rör typiskt sett andra situationer än de som här behandlas, och de allemansrättsliga problemen torde ofta ha saknat aktualitet vid tillkomsten.³⁸

4. Av det anförda framgår, att två motsatta tankegångar under senare år har framträtt i lagstiftningsarbetet. Å ena sidan har man i högre grad än tidigare betonat markägarnas hemfridsintresse och vikten av ett hänsynsfullt uppträdande i naturen; å andra sidan har utvecklingen av friluftslivet gett ökad tyngd åt allmänhetens krav på rörelsefrihet i markerna. Hur man tänkt sig avvägningen mellan dessa intressen i tveksamma fall framgår knappast klart av materialet. Det allmänna intrycket blir följande.

Man godtar i stort sett synpunkten, att en markägares ekonomiska intresse särskilt av jordbruk och skogsbruk på fastigheten bör skyddas för andra kränkningar än rent bagatellartade sådana. Det saknas stöd för att skadegörelse t. ex. på åker, äng eller skogsplanteringar idag skulle vara tillåten i större utsträckning än tidigare. När ett särskilt starkt behov av friluftsområden framträder, får markägaren dock finna sig i smärre ekonomiska nackdelar till friluftslivets fromma.

³⁵ Jfr NVL 18—22 §§ och Prop. 148/1964 bl. a. s. 84 f, 95.

³⁶ Se Prop. 148/1964 s. 129, där allmänhetens anspråk på snygghet i markerna ansetts avgörande för det straffbara området vid nedskräpning. Jfr också NJA II 1953 s. 212.

³⁷ Jfr naturvårdsutredningen s. 316, TLU 41/1964 s. 90.

³⁸ Jfr nedan s. 93 ff.

När det gäller intresset av ostördhet, anses vidare en markägare berättigad till en viss hemfridszon omkring sitt bostadshus. De förut berörda bestämmelserna om byggnadsförbud på känsliga områden torde betraktas som garantier för att icke markägaren på detta sätt kan otillbörligt minska allmänhetens rörelsefrihet. Emellertid är det tydligt, att lagstiftaren ansett det fredade området böra hållas inom relativt snäva gränser; normen i tveksamma fall tycks snarare vara den genomsnittlige sommargästens eller lantbons skyddsbehov än kapitalstarkare villaägares mera exklusiva önskemål. Med särskilt ogillande har man betraktat dispositioner, som skulle utestänga allmänheten från mark dit den förut haft tillgång. Här skulle hänsyn till friluftslivets behov överväga.

Något större intresse hos lagstiftaren för att skydda markägaren mot störningar genom invasion på hans marker är det svårt att urskilja; denna inställning kan delvis bero på en motvilja att inskränka allmänhetens tillgång till särskilt populära och lättillgängliga fritidsområden. Å andra sidan har olägenheterna i fråga betonats i flera utredningar och i den juridiska litteraturen i övrigt.³⁹ Som nämnt framträder synpunkten också i naturvårdslagens förarbeten. Man kan inte heller bortse från att med bilismens utveckling urvalet av lämpliga fritidsområden blir allt större, varför det inte längre har samma värde för allmänheten att i stora skaror kunna söka sig till vissa speciella platser. Vid en avvägning av de motstående intressena kunde det synas naturligt att i sådana situationer taga större hänsyn till markägaren. I synnerhet kommer detta i fråga, när en tillströmning kan medföra markskador — det fall som främst uppmärksammats vid lagstiftningen.

Icke heller då det gäller reglerna om uppträdandet i naturen ger lagstiftarens inställning anledning att vid tolkningen särskilt beakta markägarens intressen. Det avgörande vid värderingen skulle — i vart fall såvitt angår naturvårdslagens regler

³⁹ Se Fritidsutredningen bl. a. s. 55 ff, 83 f, Naturvårdsutredningen s. 188 f, LJUNGMAN, Skada och olägenhet s. 267 f, LJUNGMAN—STJERNQUIST II s. 137 samt minoriteten i NJA 1949 s. 167, omtalat nedan s. 78 f.

— vara den stora allmänhetens uppfattning, i den mån denna går att urskilja.

I den fortsatta diskussionen om gällande rätt synes det riktigast att på oklara punkter resonera efter de allmänna riktlinjer som nu skisserats, om också de ger ringa anvisning hur detaljfrågor bör bedömas. Vad särskilt angår straffbestämmelserna på området tillkommer den välkända synpunkten, att sådana stadganden i rättssäkerhetens intresse måste tolkas restriktivt. Det bör icke komma i fråga att utsträcka deras räckvidd utöver vad ordalagen och förarbetena ger vid handen, hur starka skäl som eljest kan tala för att i ett visst fall inskränka allemansrätten.⁴⁰ Att den påföljd som kan förekomma vanligen blott utgör ett lindrigt bötesstraff motiverar ej något avsteg från denna princip.

Å andra sidan kan inte antagas, att allt beteende som rättsordningen avser att motverka skulle vara kriminaliserat. När man beträffande allemansrättens utsträckning hänvisar till straffstadganden, framför allt i brottsbalken,⁴¹ torde detta blott innebära att bestämmelserna visar yttergränsen för allmänhetens befogenheter.⁴² Det skulle alltså vara möjligt att ingripa med sanktioner också mot förfaranden som inte ens fyller de objektiva rekvisiten för straffansvar. Vitessanktionen tar ju rentav i första hand sikte på sådana fall.⁴³

⁴⁰ Se härom på senare år framför allt THORNSTEDT i Festskrift tillägnad Nils Herlitz s. 319 ff samt AGGE s. 225 ff.

⁴¹ Se särskilt BrB 8: 11 2 st., 12: 2 2 st. och 12: 4; jfr härom lagrådet i Prop. 10/1962 B s. 446.

⁴² Jfr nedan s. 138 f.

⁴³ Jfr ovan s. 21.

IV. Straffansvar vid gångtrafik

1. Härefter skall göras en mera detaljerad översikt av det nuvarande rättsläget, i den mån detta kan urskiljas med ledning av den sparsamma litteratur och rättspraxis som finns på området. Först skall behandlas den för allemansrätten grundläggande befogenheten att färdas till fots på annans mark.

Av central betydelse är här den förut berörda bestämmelsen i 12 kap. 4 § brottsbalken om tagande av olovlig väg. Såsom framgår av det nyss sagda,¹ anses dess tolkning till stor del avgörande för allemansrättens omfattning. Trots att stadgandet ganska sällan torde tillämpas i praktiken, finns det därför skäl att närmare diskutera dess innebörd. Belysande rättspraxis saknas nästan helt. Framför allt är det i stället motiven till olika lagstadganden på allemansrättens område som får intresse; flertalet uttalanden om vad t. ex. tomt eller plantering innebär torde taga sikte på uttryckens tolkning just i straffrättsligt hänseende. Den diskussion i doktrinen som förekommit är däremot till stor del något föråldrad. Rättspraxis om stängselgenombrott torde icke heller ge något klart besked om den straffrättsliga gränsdragningen; i den mån fri färdsel anses gälla i stängselärenden, är det dock i de flesta fall osannolikt, att färdseln av allmänna domstolar skulle anses straffbar.

2. Till en början uppstår frågan, hur *begagnandet av en redan befintlig väg eller stig* bör bedömas. I redogörelser för allemansrättens innehåll påträffas stundom uttalanden tydande på att varje beträdande av tomt eller plantering skulle vara straffbart.² Detta skulle innebära, att obehöriga personer icke skulle

¹ Se ovan s. 14.

² Se t. ex. TLU 30/1961 s. 2, 29, HOLMBERG s. 11, 12, LJUNGMAN—STJERNQUIST II s. 134, jfr även Fritidsutredningen s. 271 f,

ha rätt att beträda en infartsväg som löper över tomtmark eller en gångstig genom en park.

Förarbetena till stadgandet ger dock en annan bild av rättsläget. I straffrättskommitténs förslag till ny lydelse av lagrummet beskrevs den straffbara gärningen så, att någon »olovligen» skulle taga väg över angiven mark. I motiven uttalade kommittén bland annat, att tagande av väg innebure att åka, rida eller gå över område som icke utgjorde väg.³ Lagrådet framhöll emellertid, att enligt det då gällande stadgandet i strafflagen 24 kap. 11 § — motsvarande senare 4 § — under uttrycket »tager någon olovlig väg» icke torde vara att hänföra det fall att någon använder en förut upptagen väg, och att ej heller förslaget syntes avse att straffbelägga även begagnande av en redan befintlig väg. I anledning härav föreslogs den nuvarande lydelsen av lagrummet, vilken även upptogs i propositionen.⁴

Ett motivuttalande vid brottsbalkens tillkomst pekar i samma riktning. Ett par remissinstanser hade föreslagit, att brottet tagande av olovlig väg skulle helt eller delvis föras till kapitlet om fridsbrott. Departementschefen invände häremot, att — även om förslaget hade visst fog för sig — brottstypen främst vore att betrakta som ett skadegörelsebrott.⁵ Det kan också framhållas, att 12 kap. brottsbalken i motsats till 24 kap. strafflagen enligt sin rubrik enbart avser brott av detta senare slag.⁶

Av det anförda framgår, att vad som är förbjudet endast är att beträda mark som ej utgöres av väg. I det nu aktuella händelsen torde sannolikt i överensstämmelse med äldre rätt gångstig kunna jämföras med väg; i väglagstiftningen omfattar vägbegreppet även gångvägar,⁷ och intet förekommer i motiven till det omdiskuterade lagrummet som tyder på att lagstiftaren

³ SOU 1944: 69 s. 397.

⁴ NJA II 1949 s. 46.

⁵ Prop. 10/1962 B s. 115.

⁶ 24 kap. SL hade som rubrik: »Om skadegörelse; så ock om tagande av olovlig väg». — Ändringen har framhållits särskilt av WESTMAN i TSA 1965 s. 5.

⁷ Se SOU 1938: 23 s. 47 f, 78 f.

skulle ha tagit avstånd från denna uppfattning.⁸ För gångtrafikens del torde man icke heller kunna anföra några vägande ändamålsskäl för att sätta farväg i särklass. — Att ägaren avstänger vägen med stängsel eller på liknande sätt, medför troligen ej att dess användning kan straffas enligt 12 kap. 4 §; härför torde erfordras, att den lägges igen t. ex. till åker eller gräsmatta i en trädgård.

En fördel med denna reglering kunde tänkas vara, att den tillåter strafffrihet i vissa fall där främlingar besöker en fastighet i förhållandevis legitima ärenden, t. ex. för att göra en förfrågan av något slag, utan att man behöver motivera resultatet med ett hypotetiskt samtycke av markägaren eller någon liknande konstruktion.⁹ Onekligen har emellertid den ändrade formuleringen av lagrummet lett till en viss oklarhet om dess syfte framför allt i vad gäller förbudet att beträda tomt. Särskilt omkring sommarstugor består tomten ofta icke av trädgård utan av skogsmark eller berg; man skulle då bedöma beträdandet av sådan mark annorlunda än passagen på vägar över tomten, fast varken hemfridsintresset eller faran för skada på marken påkallar någon skillnad av detta slag. — En svårighet utgör också gränsdragningen mellan gångstig och annan mark. Vad som förekommit vid brottsbalkens tillkomst tyder närmast på strafffrihet också då en otydlig stig har använts, såvida ingen skaderisk föreligger.

Den inskränkning av det straffbara området som sålunda synes gälla lär ha stor praktisk betydelse: den avser i själva verket normalfallet, då allmänheten vill passera över annans område.

⁸ Jfr detta uttalande av straffrättskommittén: »Då även att gå måste anses vara att taga väg, har i förslaget tagande av gångstig icke omnämnts vid sidan av tagande av väg; härmed åsyftas alltså ingen ändring i sak.» (SOU 1944: 69 s. 397.) Uttalandet hänför sig visserligen till brottsbeskrivningen i kommittéförslaget och har därför icke omedelbar betydelse för den här berörda frågan; men det tyder i varje fall på att någon skillnad mellan olika vägtyper icke varit aktuell vid stadgandets tillkomst.

⁹ WESTMAN har påpekat, att en sådan konstruktion i vart fall är nödvändig då besökaren kommer in på område där han annars gör sig skyldig till hemfridsbrott (a.a. s. 4). Jfr dock nedan om rekvisiten för detta senare brott.

Emellertid bör betonas, att passage mot markägarens vilja intill bostadshuset också kan medföra ansvar för *hemfridsbrott*; att en gångväg använts, fritager inte från straff i detta fall.

Hur långt det sålunda fredade området sträcker sig är oklart. Enligt straffrättskommitténs motiv till 4 kap. 6 § brottsbalken skulle det omfatta också inhägnad gård eller trädgård, om eljest framginge att den hörde till bostaden, och detsamma skulle gälla gårdsplanen kring till bostaden hörande ekonomibyggnader. Detta torde ha inneburit någon utvidgning i förhållande till äldre rätt.¹⁰ Lagrådet, på vars förslag den slutliga avfattningen tillkom, yttrade att under »gård» även fölle »vanlig villaträdgård o. d.»¹¹ Särskilt det senare uttalandet kan tyda på att området alltså bör framstå som i någon mån avskilt från omgivningen — något som också skulle stämma med det i lagtexten använda uttrycket »intränga». En väg som i mera betydande utsträckning användes även av personer på närliggande fastigheter är möjligen ej skyddad av 4 kap. 6 §. Detsamma torde i varje fall gälla en privat gångväg eller körväg, som icke går genom någon trädgård eller liknande iordningställt område eller över gårdsplanen; också på vägar som löper på längre avstånd från bostadshuset kan färdseln antagas vara fri.¹²

Av intresse är att 15 kap. 26 § strafflagen uppställde kravet att intrånget skulle ske med våld eller eljest mot den andres vilja, om det inte utgjorde ett dolt insmygande utan godtagbar anledning. I litteraturen betonades betydelsen av ett förbud; en skylt med texten »Privat område» eller liknande torde ha ansetts tillräckligt, troligen också ett stängsel i vissa fall.¹³ Att döma av motiven till brottsbalken skulle någon ändring ej ha skett i förut gällande rätt, såvitt avser den brottsliga handlingens art.¹⁴ Även om det olovliga i intrånget givetvis kan framgå av omständiga-

¹⁰ Se SOU 1953: 14 s. 167 och om äldre rätt BERGENDAL s. 225.

¹¹ Se Prop. 10/1962 B s. 422.

¹² Jfr om äldre rätt ett uttalande av DENNEMARK i Almanack för alla 1952 s. 56 (möjligen ej gång- eller cykeltrafik på vägar och gångar närmast intill bostadshuset).

¹³ Jfr CARLÉN s. 186, BERGENDAL s. 225 f.

¹⁴ Se SOU 1953: 14 s. 168, jfr även BECKMAN—STRAHL I s. 151.

heterna, ligger det nära till hands att antaga, att markägarens vilja att vara ostörd måste ha varit uppenbar — en synpunkt som knappast framträder lika klart, när det gäller tagande av olovlig väg. Även tidpunkten för intrånget torde härvid ha betydelse; vid passage intill ett hus, vars invånare för tillfället är borta, kan man antaga att bestämmelsen tolkas något mildare.^{14a} — Det sagda kan leda till ytterligare inskränkningar i straffbarheten för hemfridsbrott.

Trots dessa begränsningar torde skyddet jämlikt 4 kap. 6 § brottsbalken ha stor betydelse för markägaren i de här behandlade fallen. Bristerna i straffskyddet enligt 12 kap. 4 § skulle kunna kompenseras genom en relativt sträng tillämpning av stadgandet om hemfridsbrott. Det är dock ovisst, hur domstolarna ställer sig på denna punkt.

3. Det viktigaste och mest komplicerade problem som uppkommer vid tolkning av 12 kap. 4 § brottsbalken är vad som utgör *tomt* i lagrummets mening. Denna fråga har stått i förgrunden för intresset vid diskussionen om allemansrätten. En tänkbar möjlighet är här att vid tolkningen anknyta till uttryckets användning inom fastighetsrätten i övrigt.¹⁵ Det verkar emellertid tvivelaktigt, om denna väg är den riktiga.

Att innebörden av motsvarande term i lagen om fastighetsbildning i stad här saknar relevans, är uppenbart. Icke heller lär tolkningen av »tomtplats» i 2 kap. 17 § vattenlagen kunna åberopas i sammanhanget;¹⁶ de ingrepp, mot vilka tomtplatser skyddas enligt detta lagrum, är ju av långt mera vittgående natur än gångtrafik av allmänheten.

^{14a} Jfr nedan s. 46; se även SOU 1953: 14 s. 167, där uttalandena om tomma lokaler synes avse själva byggnaden. — Intrång nattetid torde däremot bedömas särskilt strängt; jfr BERGENDAL s. 225.

¹⁵ Jfr AGGE s. 240, där »tomt» i SL 24: 4 anföres som exempel på uttryck som hade en specifik juridisk innebörd och blott kunde förstås och tolkas mot bakgrunden av en serie rättsregler, huvudsakligen inom andra delar av rättsordningen än straffrätten.

¹⁶ Se härom AF KLINTBERG s. 103 f med hänvisningar samt SvJT 1955 rf. s. 69.

Av något större intresse är ett par bestämmelser i gruvlagen. Hinder för inmutning och läggande av utmål gäller bl. a. beträffande område beläget mindre än 100 meter från byggnad, som är avsedd att stadigvarande användas till bostad, eller från annan åbyggnad vid gård eller från tomtplats eller trädgård vid sådan bostadsbyggnad som nämnts, om inte medgivande lämnats av vederbörande ägare och nyttjanderättshavare.¹⁷ Syftet med bestämmelsen är att tillgodose hemfridsintresset, vilket anses ha mindre tyngd vid sommarvillor, sportstugor och liknande byggnader.¹⁸ Enligt förarbetena skulle tomtbegreppet här tolkas relativt restriktivt: dit skulle blott räknas »det närmast omkring bostadshus och därtill hörande ekonomibyggnader belägna området, dvs. vad man brukar benämna gårdsplan».¹⁹ I litteraturen har man hänvisat till det stadgande som nu intagits i 12 kap. 4 § brottsbalken och framfört åsikten, att — även om denna bestämmelse hade annan innebörd än gruvlagens stadgande — en viss enhetlighet i tolkningen kan vara motiverad.²⁰

Också för gruvrättens del kan emellertid flera särskilda omständigheter framhållas, vilka saknar motsvarighet när det gäller tolkningen av straffbestämmelsen. Å ena sidan medför inmutning och utmålsläggning störningar av ett speciellt och mera varaktigt slag, om också på ett visst skyddsavstånd från byggnad eller tomtplats; å andra sidan talar särskilt vägande samhällsekonomiska hänsyn för att sådana åtgärder skall tillåtas, helst som markens innehavare erhåller ersättning för skada och intrång till följd av undersökningsarbetet och utmålsläggningen.²¹

Även i fråga om tolkningen av 27 § andra stycket fiskelagen, som stadgar särskilda inskränkningar i rätten att nyttja annans strand bl. a. då den utgör tomt, har man hänvisat till straffbe-

¹⁷ Se gruvlagen 5 § p. 6 och 31 §. Jfr också den liknande bestämmelsen i 13 § 1 mom. lagen om stenkolsfyndigheter.

¹⁸ Jfr Prop. 17/1952 s. 36 f, 144 f.

¹⁹ Prop. 17/1952 s. 145; jfr även DIGMAN s. 104.

²⁰ DIGMAN s. 105.

²¹ Se gruvlagen 17 och 36 §§, jfr DIGMAN s. 159 ff, 244 ff.

stämmelsen om tagande av olovlig väg.²² Här kan dock anföras liknande invändningar som när det gällde gruvrättens tomtbegrepp. Det fiskerättsliga stadgandet avser nämligen blott nyttjande vid yrkesmässigt fiske, och vidare blir den fiskande ersättningsskyldig för skada och intrång genom strandens nyttjande.

Av det sagda framgår, att den speciella situation där 12 kap. 4 § brottsbalken framför allt blir aktuell — när främmande personer under fritid tillfälligt passerar över annans mark — saknar större likhet med de civilrättsliga konfliktfall, som nu berörs. Skall uttrycket tomt (tomtplats) tolkas på samma sätt i alla dessa situationer, mister man möjligheten att beakta de karakteristiska ändamålssynpunkterna vid varje typ av ingrepp. I jämförelse härmed tycks de rättstekniska fördelarna med en enhetlig tolkning väga ganska lätt. Goda skäl tycks alltså tala för att arbeta med ett särskilt allemansrättsligt tomtbegrepp utan sidoblickar på vad som i andra sammanhang betecknas som tomt.

4. En annan allmän fråga är, i vad mån förekomsten av *hägnader* kan inverka på tomtens omfattning i straffrättsligt avseende. I ett par uttalanden från 1940-talet tillmäts denna faktor en viss betydelse.²³ Till stöd härför kan anföras, att stängslet utgör i varje fall ett indicium på att markägaren haft ett verkligt intresse av att skydda sig mot intrång, och att en passage över stängslet onekligen vittnar om bristande hänsyn till denna markägarens önskan; sedvanemässigt torde också hägnader i de flesta fall respekteras, om det finns någon annan framkomstmöjlighet.

²² Se SOU 1947: 47 s. 275 f och ROMBERG—THULIN s. 126. — Några rättsfall om stadgandets tolkning är ej kända för förf.

²³ Fritidsutredningen s. 80 f, 273, jfr LJUNGMAN, Skada och olägenhet s. 266 not 4. Se också Dep.Ch:s uttalande om hägnader i Prop. 148/1964 s. 58, vilket emellertid tillkommit för att motivera en skärpt strandkontroll och icke kan tillmätas större betydelse i sammanhanget. — Enligt BECKMAN—STRAHL I (s. 452) är frågan om området är inhägnat icke i och för sig avgörande.

Särskilt efter tillkomsten av strandlagen, vars inställning till de allemansrättsliga frågorna torde böra beaktas också vid tolkningen av straffbestämmelsen, är det emellertid knappast anledning att fästa avgörande vikt vid förekommande stängsel och än mindre vid skyltar med texten »Privat område» eller liknande. Sådana omständigheter kan endast i förening med andra förhållanden anses utvidga gränsen för tomtmarken. En annan sak är att de kan ha betydelse för bedömningen, om uppsåt föreläggat att taga olovlig väg.

Större anledning torde det finnas att omvänt beakta stängsel och skyltar till markägarens *nackdel*: de skulle markera yttergränsen för vad han kunde göra anspråk på som tomt. I vissa fall kan dock också ett sådant resonemang vara obefogat: hägnader kan vara uppsatta av många anledningar, t. ex. som skydd mot kreatur på fastigheten eller vid en farlig brant. I regel får man också här taga hänsyn till övriga förhållanden — avståndet till byggnader, terrängen, stängslets art etc.

5. Ett närliggande problem gäller betydelsen av *gränserna* kring markägarens fastighet. Man kan fråga, om den officiella fastighetsindelningen *i och för sig* — oberoende av avståndet till byggnader på fastigheten, terrängen etc. — skulle kunna medföra en utvidgning av den mark, som eljest är att anse som tomt i straffbestämmelsens mening. Litteraturen ger emellertid knappast något stöd för att detta är fallet enligt gällande rätt.²⁴ Det verkar också betänkligt att fästa en sådan vikt vid rätta sträckningen av en fastighetsgräns, vilken ju i brist på hägnader i allmänhet ej kan iakttagas av främlingar på orten och har ringa betydelse för graden av störningar i hemfriden.

Däremot torde det vara klart, att fastighetsägarens straffrättsligt skyddade intresse i princip icke sträcker sig *utanför* den

²⁴ Naturvårdsutredningen är inne på tanken, att fastighetsindelningen borde ha sådan betydelse (s. 181). I vad mån man härvid tagit sikte på straffansvaret är dock ovisst. — Enligt BECKMAN—STRAHL I (s. 452) kan indelningen ha betydelse för bestämmande av begreppet tomt enligt BrB 12:4, men hur den ansetts inverka är oklart.

mark han rättsligen disponerar över.²⁵ Även en i hög grad generande passage av främmande personer går fri från ansvar, så länge de uppehåller sig på annans mark. I detta hänseende har tydligen fastighetsgränsen betydelse för tillämpningen av 12 kap. 4 § brottsbalken.

Det är tänkbart, att den skyddade tomtmarken t. ex. intill ett bostadshus skulle kunna utvidgas genom att husets ägare genom avtal erhöi rätt att nyttja även närliggande delar av grannfastigheten som tomt; också en nyttjanderättshavares intresse skyddas ju genom straffbestämmelsen i fråga, i den mån det ej står i strid med markägarintresset.²⁶ Till stöd för en dylik tolkning kan framhållas, att ett behov av bättre skydd mot störningar i hemfriden onekligen föreligger i detta läge,²⁷ och att ett störande uppträdande icke ter sig mindre förkastligt i ett sådant fall, om på grund av avståndet till huset området på grannens mark framstår som en naturlig del av tomten. De allmänna skäl som talar för en restriktiv tolkning av straffstadgandet torde emellertid motivera, att vissa fordringar ställs på nyttjandets intensitet; förslagsvis skulle krävas, att det upplåtta området tages i anspråk på mera påtagligt sätt av byggnadens ägare t. ex. genom trädgårdsanläggningar eller åtminstone genom en hägnad, som förenar det med den intilliggande fastigheten.²⁸

6. Vad särskilt gäller tomtmarkens avgränsning omkring *boningshus*, torde man anse som det väsentliga, i vad mån en passage över området kränker ägarens hemfridsintresse.²⁹ Var gränsen för det tillåtna går, är emellertid ovisst. Ibland har man tagit fasta på ett uttalande av departementschefen i strandla-

²⁵ Jfr Naturvårdsutredningen s. 181.

²⁶ Jfr STJERNBERG s. 90 f, Naturvårdsutredningen s. 180.

²⁷ Se ovan s. 23 f.

²⁸ Jfr de allmänna synpunkterna om tolkningen av aktuella straffbestämmelser ovan s. 36.

²⁹ Jfr Fritidsutredningen s. 271 f, Strandutredningen s. 41 och vad som ovan s. 29 f anförts om förarbetena till SL 24: 4.

gens förarbeten, att mark »inom nära syn- och hörhåll» från markägarens boningshus icke finge fritt beträdas.³⁰ Att därav draga slutsatsen, att inkräktaren måste kunna både synas och höras från boningshuset för att han skall anses ha beträtt tomtmark, vore säkerligen att inlägga för mycket i formuleringen; i sammanhanget förefaller den blott utgöra ett stöd för att terrängförhållandena bör tillmätas en väsentlig betydelse. Någon generell regel om tomtmarkens omfattning torde under inga omständigheter gälla, bortsett från att byggnadens allra närmaste omgivningar alltid betraktas som tomt. I övrigt får gränsdragningen ske från fall till fall.³¹

Enligt andra uttalanden i samband med strandlagens tillkomst skulle tomt ej anses föreligga kring övergivna boningshus; har huset under längre tid stått tomt — t. ex. en sommarstuga vintertid — vore vidare ägarens hemfridsintresse uttunat, och frågan om färdselrätten intill byggnaden borde bedömas med hänsyn till skaderisken.³² Några vägande skäl kan knappast anföras för att straffansvaret skulle utsträckas längre än nu har angivits.

Vid färdsel helt nära bostadshuset kan som nämnt även ansvar för hemfridsbrott komma i fråga. Särskilt med hänsyn till åtals-

³⁰ DepCh i Prop. 187/1952 s. 50; jfr HOLMBERG, a.a. s. 11 och WESTMAN s. 2 (»inom syn- och hörhåll»). Formuleringen brukar återkomma i populära framställningar av allemansrätten, där man dock stundom talar om *syn- eller hörhåll*. Denna senare formulering ger uppenbarligen tomtbegreppet en alltför vid utsträckning.

³¹ Se Fritidsutredningen s. 272; liknande innebörd har uttalandena s. 80 f, vartill Strandutredningen synes ansluta sig på s. 40 f. — I sammanhanget må nämnas en hovrättsdom angående åtal mot markägaren för nedskräpning (HovR för Västra Sverige 1957 I: 102). Markägaren invände, att allemansrätten ej gällde på platsen i fråga, en klippslutning som låg i anslutning till en badplats och cirka 75 meter från markägarens sommarstuga. Häradsrätten underkände uttryckligen invändningen, och HovR fann ej skäl att göra ändring i domen.

³² Strandutredningen s. 41. Uttalandet, som utgör ett led i utredningens försök att precisera vad som i SL 24: 4 avsågs med tomt (se a.a. s. 40), har synbarligen i första hand tagit sikte på det straffrättsliga tomtbegreppet. — Liknande uttalande har gjorts vid fiskelagens tillkomst, se SOU 1947: 47 s. 275.

reglerna kan markägaren ha intresse härav också när inkräkta-
ren tagit olovlig väg enligt 12 kap. 4 §.^{32a}

7. Frågan uppkommer sedan, om tomt kan anses föreligga också kring *andra byggnader än boningshus* — t. ex. badhus eller ekonomibyggnader på jordbruksfastighet. Om sådana anläggningar ligger i utkanten av vad som eljest skulle anses som tomt omkring bostadshus — t. ex. när trädgården kring huset går ned till ett badhus — kan de med all sannolikhet utvidga tomtområdet. Hur pass nära varandra de båda husen bör ligga för att ett sammanhängande tomtområde skall anses ha uppkommit, är emellertid helt ovisst.³³

Vad angår områden kring byggnader, vilka ligger helt avskilda från bostadshus med tillhörande trädgårdar, torde det stämma bäst med rådande sedvana, om allmänhetens befogenheter skulle vara större än i de förut berörda situationerna. Också här är rättsläget oklart bl. a. på grund av de skiftande meningar som anförts i litteraturen om tomtbegreppet i detta fall.

I fritidsutredningens betänkande år 1940 talas om tomt såsom området kring en byggnad i allmänhet.³⁴ Strandutredningen gjorde gällande, att den byggnad, kring vilken tomt kan finnas, måste ha varit ett boningshus, vilket även skulle ha varit fritidsutredningens mening.³⁵ Vid tillkomsten av strandlagen invände departementschefen häremot — närmast för att motivera omfattningen av bebyggelsekontrollen enligt lagens 1 § — att en tomt kunde uppstå även omkring andra slag av byggnader; sålunda skulle t. ex. omkring ett båthus åtminstone ett mindre

^{32a} Jfr BrB 4: 11 och 12: 6. — Som framgår av det föregående är det skyddade området enligt 4: 6 betydligt mindre; se ovan s. 40 f.

³³ Se om det sagda främst strandutredningens uttalanden s. 41 om rätten att disponera badplats kring badhus och badbryggor nära boningshus; jfr även DepCh:s yttrande i Prop. 87/1952 s. 50 angående utvidgning av tomtplats genom okontrollerad bebyggelse i dess utkanter. — Om man tillmäter rättspraxis i stängselärenden betydelse i sammanhanget, skulle ett ganska kort avstånd mellan husen vara erforderligt; jfr RÅ 1961 s. 73 (nedan s. 58 ff).

³⁴ S. 80 f, 272.

³⁵ S. 41.

område vara fredat för allmänheten.³⁶ Onekligen har han som exempel valt en anläggning, där intresset att slippa störande trafik framstår som ganska obetydligt; skall man utgå från detta uttalande, borde området kring de flesta byggnader vara skyddat för färdsl. Särskilt med tanke på att avsikten med uttalandet varit att motivera icke någon inskränkning i allemansrätten utan tvärtom ett mera rigoröst strandskydd i allmänhetens intresse, kan det dock knappast tillmätas avgörande betydelse.³⁷ En mildare tillämpning av straffbestämmelsen kan väntas i synnerhet då färdslen icke försvårar fastighetens rationella bruk; medför den olägenhet t. ex. vid användningen av en ekonomibyggnad på en lantgård, torde läget ändras.^{37a}

Även i avsaknad av byggnader torde tomt ibland kunna anses föreligga. Som exempel härpå har bl. a. nämnts tennisbanor och lekplatser.³⁸ Vad som i så fall skulle utgöra tomt lär blott vara själva anläggningen, ej dess omgivning. I varje fall beträddandet av en så ömtålig och påkostad anläggning som en inhägnad tennisbana kan också antagas medföra straffansvar, medan läget verkar mera tveksamt i fråga om lekplatser, särskilt när de för tillfället är övergivna.

Av särskilt intresse i praktiken är, i vad mån markägaren kan göra anspråk på att vara ostörd på en badplats, som han ställt i ordning på sin fastighet utanför tomtområdet. Vad först angår rätten att beträda annans *badbrygga*, ligger det nära till hands att anse själva anläggningen, vilken ju icke utgör mark i vanlig mening, helt fredad; denna uppfattning är också vanlig i litteraturen.³⁹ Å andra sidan har allmänheten ansetts ha viss

³⁶ Prop. 187/1952 s. 56 f.

³⁷ Ett stöd härför utgör det nedan s. 58 ff berörda rättsfallet RA 1961 s. 73, där ett båthus ej synes ha ansetts inskränka allemansrätten.

^{37a} Undantagsvis torde här även kunna straffas för olaga intrång (4: 6 2 st.).

³⁸ Se lagberedningens uttalanden i Prop. 187/1952 s. 39; DepCh har i anledning härav bl. a. framhållit tomtbegreppets oklarhet utan att taga närmare ställning till frågan (s. 49). — Motsatt mening i ett remissyttrande, anført i Prop. 10/1962 B s. 114.

³⁹ Se KARLGREN i SvJT 1937 s. 390 f, Strandutredningen s. 41, BRUNNBERG—NORDENSTAM s. 16; jfr även LJUNGMAN—STJERNQUIST II s. 134. — Se också Prop. 148/1964 s. 58, där bryggor nämnes som exempel på anläggningar

befogenhet att tillfälligt angöra annans brygga utanför tomtmark med båt.⁴⁰ Häri torde då rimligen också ingå att bryggan får beträdas i samband med båtförtöjningen. Detta är möjligen ett stöd för att främlingar utan straffpåföljd skulle även i andra tillfälliga syften — t. ex. bad — få passera över bryggan åtminstone då svårigheter föreligger att på annat sätt taga sig ned i vattnet på strandområdet i fråga.⁴¹ En ytterligare förutsättning för detta kan tänkas vara, att ägaren eller andra som nyttjar bryggan med hans medgivande för tillfället inte uppehåller sig på bryggan eller i dess närhet. Skyltar om privat badplats eller liknande medför däremot knappast i och för sig ansvar för tagande av olovlig väg över bryggan. — Det sagda stämmer ganska väl med tendensen bakom strandskyddet⁴² och principen, att straffbestämmelser bör tolkas restriktivt; möjligen har också sedvanan ungefär detta innehåll. En annan sak är, att rätt till avklädning och solbad på annans brygga knappast föreligger.⁴³

Tveksamt är vidare, om det *omgivande strandområdet* skall betraktas som tomtmark även när anläggningen icke ligger i bostadshusets närhet. I doktrinen har åsikten framförts, att som tomt finge betraktas även området närmast omkring badhus, badbrygga och annan mera permanent anläggning för rekreation.⁴⁴ För bryggornas del kan man invända, att de i motsats

som utgör faktiska hinder för allmänhetens rörelsefrihet; det är ovisst om tanken varit att bryggor ej får beträdas.

⁴⁰ Jfr LJUNGMAN—STJERNQUIST II s. 136, ROMBERG—THULIN s. 127 not 1.

⁴¹ Man kan också framhålla, att en brygga inte är alltför olik en anlagd gångstig, vars beträdande ju kan gå fritt från straff även på tomtmark; jfr ovan s. 38 f.

⁴² Se ovan s. 30 ff. Jfr Strandutredningen s. 41, där det talas om ägarens rätt att få disponera badplatsen utan intrång från allmänhetens sida; man torde kunna hävda, att när passagen inte vållar någon olägenhet för ägaren det knappast är fråga om intrång i vanlig mening.

⁴³ Se nedan s. 83; om straff kan följa är dock tvivelaktigt, jfr s. 76 ff.

⁴⁴ LJUNGMAN—STJERNQUIST II s. 134; möjligen bygger uttalandet på strandutredningens något dunkla uttalanden om bryggor s. 41. Närmast tycks utredningen dock ha tagit sikte på upplåtandet av själva bryggan åt allmänheten. — Jfr även LJUNGMAN, Skada och olägenhet s. 266 not 4, där också trampolin nämnes i sammanhanget.

till badhus icke var underkastade strandlagens byggnadskontroll;⁴⁵ det skulle strida mot den åsyftade regleringen av allemansrätten på stränderna, om denna skulle kunna begränsas redan genom att en sådan anläggning byggdes. Denna ståndpunkt har också RegR intagit i det för närvarande ledande avgörandet rörande stängselgenombrott,⁴⁶ vilket kan väntas inverka också på den straffrättsliga bedömningen. — När numera länsstyrelsen fått befogenhet att förordna om borttagande av anläggningar av detta slag,⁴⁷ är den bakomliggande tanken inte att bryggor skulle utvidga tomten utan att de utgjorde faktiska hinder för allmänhetens rörelsefrihet.⁴⁸

Goda skäl talar vidare för att i de fall, där badhus uppförts på en för allmänheten lämplig badstrand, det fredade området skulle vara inskränkt till ett minimum; när badhuset ej användes, lär markägaren icke alls kunna göra anspråk på någon sådan skyddszon omkring anläggningen.⁴⁹

Slutligen torde det numera stå klart, att i brist på särskilda anläggningar på badplatsen någon tomt icke kan anses föreliggande. Äldre uttalanden av motsatt innebörd torde ha mist sin giltighet efter strandlagens tillkomst.⁵⁰

8. Uttrycket *plantering* har vållat mindre svårigheter. När tagande av olovlig väg över plantering i 12 kap. 4 § brottsbalken gjorts straffbart oavsett om risk för skada föreligger, kunde det ligga nära till hands att anse blott sådan mark utgöra plantering, där passage skulle störa ägarens hemfrid — framför allt

⁴⁵ Jfr Strandutredningen s. 75.

⁴⁶ Se RÅ 1961 s. 73, där brygga och vissa andra anordningar för bad ej ansågs upphäva allemansrätten; rättsfallet refereras nedan s. 58 ff.

⁴⁷ Jfr ovan s. 19 f.

⁴⁸ Se Prop. 148/1964 s. 58 f.

⁴⁹ Jfr strandutredningens nyss återgivna uttalanden om tomma sommarstugor.

⁵⁰ Se t. ex. LJUNGMASS uttalande (Skada och olägenhet s. 266 not 4), att möjligen beträffande enskild badplats även en inhägnad, som icke omfattade större yta än en ordinär byggnadstomt och som till det yttre framträdde såsom tillkommen endast för badplatsens del, vore tillfyllest för att framhäva tomtkaraktären. Jfr även UNDÉN, Sakrätt II: 1 s. 59 not 16.

då hans trädgård. Emellertid torde man också räkna hit annat område som typiskt sett är känsligt för beträdande, såsom parkanläggning samt möjligen också anläggning kring plantskolor o. d.⁵¹

Inte heller förbudet att beträda *andra ägor som kan skadas därav* torde erbjuda mera invecklade straffrättsliga problem. Frånsett sådana undantagsfall som då skogsplantering nyss har skett lär det alltid vara tillåtet att gå över skogsmark; man anser en påtaglig skaderisk erfordras för att straffbestämmelsen skall tillämpas.⁵² Om en person vid upprepade tillfällen tagit samma väg över annans mark och genom nötningen marken riskerar att skadas, torde det icke vara uteslutet att ådöma straff, även om färdsl vid enstaka tillfälle skulle ha varit helt harmlös.⁵³ I vissa fall torde t. o. m. kunna åberopas 8 kap. 11 § andra stycket, som ju bl. a. nämner upptagande av väg. Ett uttryckligt förbud att beträda annans ägor kan givetvis inverka på bedömningen, om inkräktaren insett skaderisken, men saknar eljest större betydelse i sammanhanget.⁵⁴

9. Ett särskilt problem är, hur färdslrätten kommer att ställa sig då ett område avsättes till naturreservat. Tillströmningen av människor kan då bli besvärande för dem som bor på området. Enligt 10 § naturvårdslagen äger länsstyrelsen meddela sådana föreskrifter om vad allmänheten har att iakttaga inom naturreservat som erfordras för att trygga ändamålet med reservatet, och överträdelser straffbelägges i 37 §. Motiven till

⁵¹ Jfr BRUNNBERG—NORDENSTAM s. 15 f, Naturvårdsutredningen s. 181, LJUNGMAN—STJERNQUIST II s. 134, BECKMAN—STRAHL I s. 452 f.

⁵² Jfr Fritidsutredningen s. 272, LJUNGMAN—STJERNQUIST II s. 134, Naturvårdsutredningen s. 182, WESTMAN s. 2. Se även BECKMAN—STRAHL I s. 453.

⁵³ Jfr NJA 1909 B 412, där denna synpunkt möjligen kunnat inverka, samt SOU 1940: 20 s. 124. Se även BECKMAN—STRAHL I s. 453.

⁵⁴ Se BERGENDAL s. 532. — Märk dock uttalandet av UNDÉN (Sakrätt II: 1 s. 39), att besittningskränkning skulle föreligga om någon tar väg över annans fastighet mot ägarens förbud, och detta oavsett om han hade rätt därtill eller ej; om någon utvidgning av straffbarheten enligt BrB 12:4 är emellertid icke tal i sammanhanget. Jfr KARLGRENS kommentar till uttalandet i SvJT 1937 s. 387.

10 § uttalar, att bemyndigandet bl. a. torde kunna utnyttjas för att stävja olika sätt att missbruka allemansrätten.⁵⁵

Det kan verka tveksamt, om bestämmelser av denna typ annat än undantagsvis kan användas enbart för att trygga markägarintresset; om ändamålet med reservatet är att ge allmänheten större möjligheter till friluftsliv på området, kan syftet visserligen tillgodoses med föreskrifter om hänsyn till andra naturbesökare⁵⁶ men knappast genom inskränkningar i färdselrätten. Å andra sidan bör man knappast taga alltför allvarligt på formuleringen av 10 §.⁵⁷ Ett förbud att beträda vissa områden som ej skyddas enligt 12 kap. 4 § brottsbalken kan underlätta en överenskommelse på rimliga villkor med markägaren, då reservatet skall avsättas,⁵⁸ och minska friktionerna vid dess begagnande. I varje fall på detta sätt kan en sådan föreskrift tillgodose ändamålet med naturområdet. Det torde däremot stämma mindre väl med lagens syfte, om föreskrifter enligt 10 § utvidgar skyddet för markägaren utan att allmänheten kompenseras på andra sätt genom reservatets tillkomst.

Vad åter angår reservat som främst avser att tillgodose den kulturella naturvården,⁵⁹ kan givetvis allmänhetens befogenheter inskränkas för att främja reservatets syfte.

⁵⁵ Prop. 148/1964 s. 46.

⁵⁶ Se TLU 41/1964 s. 84 f.

⁵⁷ NVL 10 § avviker från avfattningen av motsvarande bestämmelse i NSkL om naturparker, vilken nämnde bl. a. föreskrifter beträffande allmänhetens rätt att färdas över området eller eljest vistas där (13 § 2 st.); jfr NJA II 1953 s. 185). Orsaken till avvikelsen framgår icke klart av NVL:s förarbeten. Man tycks närmast ha formulerat 10 § efter mönstret av NSkL:s motsvarande bestämmelse om naturminne, där inskränkningar i allmänhetens färdselrätt väl stämmer med fridlysningens ändamål; jfr naturvårdsutredningen s. 344, NSkL 6 § och NJA II 1953 s. 164.

⁵⁸ Motiven till NVL förutser att föreskrifter meddelas till skydd för att ägorna skadas genom allmänhetens invasion på naturreservatet; se Prop. 148/1964 s. 121, jfr s. 46. Förfarandet har ansetts som ett alternativ till att ersättning utgår till markägaren för att han på grund av naturreservatets tillkomst skulle nödgas tåla skadan. Det ligger nära till hands att föra ett liknande resonemang också när föreskrifterna utvidgar markägarens hemfridszon, även om det är oklart i vad mån ersättning kan utgå för ideella olägenheter vid avsättande av naturreservat (jfr Prop. 148/1964 s. 112, 121).

⁵⁹ Se om detta begrepp ovan s. 33.

V. Övriga rättsregler om trafik till fots

1. Så långt har diskussionen tagit sikte enbart eller åtminstone i första hand på tolkningen av straffbestämmelsen om tagande av olovlig väg. Såsom tidigare antytts, har innebörden av detta lagrum ansetts avgörande för rätten till färdsel på annans mark. Sålunda uttalade lagberedningen i 1909 års förslag till jordabalk, att beträdande av annans fastighet vore otillåtet endast när ägarens verkliga intresse skulle förnärmas; detta vore icke fallet i andra situationer än de som avsåges i 24 kap. 11 § strafflagen (dåvarande straffbestämmelse om tagande av olovlig väg).¹ Även nyare uttalanden i denna riktning kan påträffas.² Det bör emellertid undersökas, om uttalandena är hållbara i de andra rättsliga situationer som här blir aktuella.

Markägaren har ibland intresse av att utverka *vitesförbud* för vissa personer att beträda fastigheten. Detta gäller framför allt när passagen över en fastighet icke berör mark som avses i 12 kap. 4 § brottsbalken; som nämnts hör vitet i princip icke hemma där straffpåföljd är stadgad.³ Sådant förbud får sin största praktiska betydelse i fråga om färdselrätten för närboende personer. Ett rättsfall härom är emellertid av intresse också när det gäller andra trafikanter.

NJA 1946 s. 468. En granne hade sedan lång tid tillbaka fått använda en stig över annans åkerjord, under senare år för gångtrafik och körning med mjölkkärror. Markägaren förbjöd nu användningen och yrkade, att grannen vid vite måtte förbjudas att färdas över fastigheten. Grannen framhöll till stöd för sitt bestridande bl. a. att vitesförbud ej finge meddelas, enär i lag funnes stadgat straff för tagande av olovlig väg över annans fastighet. HovR meddelade det

¹ S. 106.

² Se UNDÉN, Sakrätt II: 1 s. 58 f, BRUNNBERG—NORDENSTAM s. 13, BERGSTRÖM i SvJT 1956 s. 149, BEXELIUS—KÖRLOF s. 170.

³ Se ovan s. 20 f.

yrkade förbudet, såvitt angick stigen i fråga. HD:s majoritet ändrade på det sätt HovR:s dom, att förbudet skulle avse blott stigens begagnande för annan trafik än gångtrafik, väsentligen på följande skäl: Någon omständighet hade ej förebragts som innefattade hinder för markägaren att igenlägga eller avstänga stigen. Detta innebure dock icke, att grannen kunde förbjudas att, så länge stigen funnes och vore framkomlig, färdas därå i den mån det skedde utan förfång för markägaren. Begagnandet av stigen hade emellertid medfört sådant förfång, och hinder mötte icke lagligen för att meddela det yrkade vitesförbudet. Sådana omständigheter hade dock icke förekommit att grannen skulle förbjudas att använda stigen för gångtrafik. — En minoritet av två justitieråd anförde bl. a.: Någon särskild rätt att begagna stigen, vilken till viss del syntes framgå över markägarens gårdstomt, hade icke såvitt visats tillkommit grannen. Några omständigheter hade ej heller eljest förebragts, på grund varav markägaren skulle vara förhindrad att igenlägga stigen eller avstänga den. Sådana omständigheter föreläge dock icke, att vitesföreläggande skulle meddelas. Grannen förklarades därför icke äga rätt att såsom utfartsväg nyttja stigen.

I HD synes delade meningar ha förelegat på två punkter: om förutsättningarna för att förbjuda färdse på fastigheten och om möjligheterna att meddela vitesförbud trots markägarens invändning att en straffbestämmelse vore tillämplig. Majoritetens domskäl tyder på att markägaren oavsett hur stigen närmare löpte hade kunnat utverka förbud även mot gångtrafik, såvida »förfång» uppkommit för honom. Frågan om förfång har däremot icke berörts av minoriteten, troligen enär stigen ansetts gå över tomtmark; enligt uppgifter i akten passerade den intill markägarens gård mellan denna och hans potatiskällare samt åtminstone i utkanten av hans trädgård. — Vad angår vitesfrågan, tyder majoritetens inställning på att trafiken inte ansetts vara straffbar. Att man här tycks ha haft en annan mening än minoriteten behöver dock ej ha berott på en avvikande uppfattning om vad som utgör tomt. Även före 1949 lär som nämnts färdse på stig ha ansetts straffri;⁴ en annan möjlighet är, att grannens långvariga bruk av stigen ansetts

⁴ Se ovan s. 38.

utesluta straff för tagande av olovlig väg, och detta trots det förbud som markägaren meddelat.⁵

I kravet på förfång för vitesförbud kan antagas ligga både att hemfridsintresset beaktas och att avseende fästes vid om fastigheten regelbundet trafikerats.⁶ Särskilt användbar torde vitesstraffet vara mot störande färdslar på redan befintliga vägar och stigar över tomtmark; eventuellt ger den också en möjlighet för markägaren att få skyddat t. ex. ett till hans trädgård gränsande område, där vissa personer brukar passera mot ägarens förbud och till påtaglig olägenhet för denne. Gränserna för sanktionens användning måste dock anses ganska oklara.

2. Hur läget är i *skadeståndsrättsligt* hänseende, synes också outrett. Enskilda trafikanter torde blott vålla mera betydande markskador vid körtrafik; en annan sak är att de i större skador kan orsaka förslitning av marken också vid gångtrafik. Deras ansvar för markskador behandlas därför senare (under VI).

En fråga av viss praktisk vikt är däremot arrangörens skadeståndsansvar vid orienteringstävlingar, terränglöpningar, skidtävlingar och liknande organiserad färdslar på annans fastighet. Under vissa omständigheter kan här icke obetydliga markskador uppkomma.⁷ I den mån icke markägarens samtycke inhämtats — vilket nu i allmänhet lär ske så snart skaderisken är mera påtaglig⁸ — kan den som anordnat färdslan tänkas bli ersättningsskyldig.

Av intresse är, att ett rent strikt ansvar för skada på lös egen-

⁵ Jfr markägarens argumentering s. 468.

⁶ Uttrycket återkommer i fiskelagens regler om rätt att beträda annans mark, se nedan s. 83 f. — På vissa rättsområden synes »förfång» användas blott beträffande olägenhet av ekonomisk art; se om innebörden utförligt LJUNGMAN i Festskrift tillägnad Gösta Eberstein s. 134 ff. En sådan begränsning torde dock ej gälla i förevarande sammanhang, helst som gränsen mellan ekonomisk och ideell skada för markägaren är ganska flytande; jfr ovan s. 18.

⁷ Jfr Fritidsutredningen s. 55 ff.

⁸ Jfr TLU 30/1961 s. 23.

⁹ Jfr härom LJUNGMAN, Skada och olägenhet s. 268.

dom, som brukas utan ägarens lov, torde förekomma blott när bruket framstår som klart egenmäktigt.¹⁰ Om något sådant är det knappast fråga i det aktuella fallet; även en grupp personer får anses berättigad att färdas på fastigheten, om med hänsyn till omständigheterna marken ej löper fara att skadas, och det är vanskligt att draga gränsen mot situationer, där risken blir så stor att det strikta ansvaret skulle inträda. I stället torde den sedvanliga culparegeln böra tillämpas. Häri skulle då ligga, att man får taga hänsyn å ena sidan till den risk som tävlingen medför i det konkreta fallet, å andra sidan till att tävlingar av denna typ utan tvivel är värdefulla i och för sig¹¹ och att det för orienteringens del skulle i hög grad försvåra arrangörernas arbete, om de måste inhämta samtycke av alla markägare som kan beröras.

I enlighet med det sagda kan man antaga, att vid terränglöpning, där marken ofta nötes kraftigt längs banan, en arrangör som ej erhållit markägarens samtycke i regel skulle få svara för den ekonomiska skada som kan konstateras. Vid sådan orientering där vägvalet är fritt för deltagarna synes ersättningskyldighet däremot blott böra förekomma i vissa fall, såsom när en kontroll lagts intill mark som lätt kan taga skada av beträdande. En viss hänsyn får emellertid också tagas till hur pass gott omdöme man kan vänta hos deltagarna: vid ungdomstävlingar kan det ibland åligga arrangören att ge särskilda instruktioner om hur man bör uppträda i markerna.

Liknande problem kan uppkomma genom att villebrådet störes vid orienteringstävlingar.¹² I den mån någon ekonomisk skada kan styrkas för jakträttsinnehavaren, gäller culparegeln möjligen också här; rättsläget är dock oklart.¹³

3. Av större principiellt intresse är tolkningen av reglerna om

¹⁰ Jfr BENGTSOON, Om ansvarsförsäkring i kontraktsförhållanden s. 185. RODHE i SvJT 1961 s. 285, AGELL s. 110.

¹¹ Jfr BENGTSOON, Skadestånd vid sport, lek och sällskapsliv s. 20.

¹² Jfr Fritidsutredningen bl. a. s. 60 ff.

¹³ Jfr SOU 1963: 33 s. 31 f och SOU 1964: 31 s. 81; den aktuella skadetypen beröres dock ej.

stängselgenombrott. Institutet lär ännu inte ha kommit till större användning,¹⁴ och några klara linjer för dess tillämpningsområde är svåra att urskilja. Allmänt kan framhållas, att ordalagen i 17 § naturvårdslagen liksom tidigare i 2 § strandlagen («må länsstyrelsen» etc.) medger en diskretionär prövning av frågan om föreläggande skall meddelas, varvid en avvägning skulle kunna ske av de motstående intressena. Strandlagens motiv tyder också på att sanktionen blott skall tillgripas, när ingen tvekan råder om den fria färdselrätten.¹⁵ I förarbetena till naturvårdslagen har framhållits, att på grund av inskränkningarna till mark där allemansrätten gäller stadgandet ej finge användas när en grind skulle medföra invasion av besökande till skada för inhägnade ägor¹⁶ — en synpunkt som vi inte mött vid tillämpningen av 12 kap. 4 § brottsbalken.

Ett villkor för stängselgenombrott är till en början, att området har väsentlig betydelse för friluftslivet. Detta torde i allmänhet vara fallet beträffande strandskyddsområden enligt 15 § naturvårdslagen liksom också flertalet stränder inom stadsplan, byggnadsplan och generalplan. Vidare kan nämnas vackra utsiktspunkter och andra platser som visat sig tilldragande för allmänheten.

Vad angår förutsättningarna i övrigt för sanktionen, har frågan om tillämpningen av 2 § strandlagen kommit under RegR:s prövning i några fall. Även om endast ett av dem har ansetts förtjäna utförligt referat i RÅ, finns det bl. a. med hänsyn till bristen på annan rättspraxis skäl att ganska ingående redogöra för avgörandena. Samtliga fall har gällt avstängning av strandområden — den enda mark där genombrott var möjligt enligt strandlagen.

I RÅ 1956 K. 313 hade markägaren avstängt en gångväg över

¹⁴ Jfr Naturvårdsutredningen s. 243.

¹⁵ Se Prop. 187/1952 s. 49 [lagens syfte vore att trygga fri passage för allmänheten till sådana strandområden, där det *framstår som uppenbart* (förf:s kursiv.) att gemene man ej är lagligen förhindrad att uppehålla sig]; jfr även det liknande uttalandet s. 103.

¹⁶ Se Prop. 148/1964 s. 60 f. Jfr också ovan s. 32.

sina ägor till en allmän badplats i Ivösjön på ett sätt som avsevärt försvårade tillträdet till platsen. Länsstyrelsen meddelade föreläggande för markägaren att anordna genomgång, under åberopande av nämnda omständighet. I RegR framhöll markägaren bl. a., att ägornas användning som betesmark skulle försvåras av trafiken. RegR fastställde länsstyrelsens slut med den ytterligare motivering, att omständigheterna i målet ej gäve stöd för antagande, att gångtrafiken över fastighetens ägor skulle kunna medföra skada å ägorna eller bli till hinder vid bruket av dem. — När RegR beaktat trafikens inverkan på fastighetens bruk har man tydligen gått utanför de omständigheter som enligt 12 kap. 4 § brottsbalken får betydelse för färdselrätten; här framträder den friare bedömning som nyss berördes.

Övriga avgöranden av intresse rör främst avgränsningen av tomtbegreppet. I RÅ 1957 K. 500 beviljades stängselgenombrott på en fastighet i Lysekil trots markägarens invändning, att det inhägnade området vore ett parkområde med särskilda anläggningar för rekreation och bad, bl. a. planteringar, badtrappor samt krocket- och badmintonplaner.

RÅ 1961 K. 388 rörde ett inhägnat strandområde nära Saltsjöbaden. Området hade sedan cirka 40 år varit utarrenderat till närboende personer, vilkas villor låg något hundratal meter från stranden i fråga, och nästan uteslutande nyttjats av dem. En brygga fanns uppförd på platsen. I ärendet hörda myndigheter hade delade meningar i frågan, om allemansrätt gällde på området.¹⁷ I yttrandena framhölls bl. a., att dess användning skulle medföra påtagliga störningar för de närboende och att i närheten fanns en 3 km lång strandsträcka, där strandlagsförbudet gällde. Länsstyrelsen, i vars resolution RegR ej gjorde ändring, fann »med hänsyn till i målet upplysta förhållanden» ej skäl meddela föreläggande att anordna genomgång. Eventuellt har en avvägning av de motstående intressena ansetts avgörande.

Ett utslag från samma år har refererats i RÅ 1961 s. 73. Med dispens från ett enligt strandlagen meddelat byggnadsförbud hade en markägare på Tjörn uppfört en sommarstuga på sin fastighet, som hade en areal av cirka 2,4 hektar. Stugan låg på ett område, som

¹⁷ Byggnadsstyrelsen uttalade, att allemansrätt ej förelåg med hänsyn till terrängförhållandena, befintlig bebyggelse och övriga markdispositioner inom området och trakten däromkring.

var avskilt med stengärdsgård från återstoden av fastigheten och tidigare varit platsen för ett torp. Ägaren uppsatte stängsel utmed gårdsgården och vidare från denna ned till strandlinjen, varigenom en utanför gårdsgården liggande udde med goda badmöjligheter avstängdes för allmänheten. På udden — som låg 70—120 meter från bostadshuset — fanns redan en sjöbod, använd som båthus, och en brygga, varjämte ägaren bl. a. anlade en stentrappa och en trampolin på badplatsen. Ett antal närboende personer ansökte om föreläggande för markägaren att borttaga stängslet eller anordna genomgång. Länsstyrelsen beviljade stängselgenombrott, såvitt gällde stängslet mellan gårdsgården och stranden, med den motiveringen, att allmänheten måste anses äga att fritt färdas på området utanför gårdsgården samt att nämnda del av stängslet hindrade tillträdet till denna mark. I RegR åberopade markägaren, att gårdsgården ej varit avsedd att markera tomtgräns, att inga villkor om tillträde för allmänheten uppställdes vid dispensen och att det från udden var full insyn mot boningshuset. Bifall till besvären avstyrktes av vissa myndigheter men tillstyrktes av byggnadsstyrelsen, enligt vilken markägaren bl. a. med hänsyn till de på området befintliga anläggningarna och terrängförhållandena rimligen borde kunna påfordra att få disponera det utan intrång från allmänhetens sida. RegR:s majoritet fann emellertid ej skäl att göra ändring i länsstyrelsens resolution. Ett regeringsråd kom till samma slut med motiveringen, att stängslet hindrade tillträde till större del av stranden än som med hänsyn till omständigheterna i målet skäligen kunde anses utgöra tomt eller därmed jämförligt område vid markägarens byggnader.

Det är ovisst, vilken betydelse det haft för utgången att bostadshuset byggts med dispens. Eventuellt kan denna omständighet ha föranlett RegR att fästa särskild vikt vid att gårdsgården vid tiden för bebyggelsen framstått som en naturlig och sedan gammalt bestående gräns för tomtplatsen; i stängselärendet skulle man då ha anknutit till denna förutsättning för dispensen. Särskilt med tanke på att fallet utförligt refererats torde emellertid kunna antagas, att det har en mera allmän räckvidd. Avgörandet talar onekligen mot den stundom hävdade åsikten, att områden med fri insyn mot boningshus på fastigheten skulle vara att räkna till tomtmark. En jämförelse med byggnadsstyrelsens yttrande och dissidentens votum kan vidare tyda på att RegR tagit avstånd från uppfattningen, att

tomtmark skulle föreligga också omkring båthus och bryggor;¹⁸ om detta varit avsikten är dock ovisst.

I RÅ 1962 K. 142 hade ägaren av en fastighet vid Saltkälleffjorden om cirka 3,6 hektar iordningställt en strandremsa omkring 100 meter från boningshuset för bad och avstängt vägen dit för allmänheten genom att återuppföra en stenmur, vilken funnits på platsen vid ägarens förvärv av fastigheten 10 år tidigare men sedan delvis raserats. Länsstyrelsen förelade markägaren att anordna genomgång i muren med motiveringen, att allmänheten ägde rätt att fritt färdas vid stranden, som låge väl avskild från ägarens bostadshus. Byggnadsstyrelsen avstyrkte bifall till markägarens besvär med liknande motivering, och RegR gjorde ej ändring i länsstyrelsens resolution.

RÅ 1962 K. 354 avsåg stängselgenombrott på två områden på Orust: dels en strandfastighet om 0,16 hektar, bebyggd med ett boningshus 12 meter från stranden, dels en intilliggande strandlott med cirka 40 meters strandlinje och 25—40 meters djup, vilken utgjorde båt- och badplats för ett antal fastigheter. På båda områdena hade en gångstig utmed stranden avspärrats med stängsel. Bostadsfastigheten befanns av länsstyrelsen och en enhällig RegR utgöra tomtmark i sin helhet, varför yrkande om stängselgenombrott ogillades. För strandlottens del ansåg länsstyrelsen allemansrätt föreligga på en 5—6 meter bred strandremsa, som tidigare varit avskild med stängsel från båtplatsen på resten av lotten, och medgav stängselgenombrott vid en gångstig till strandlotten. RegR:s majoritet fann ej skäl göra ändring häri; en skiljaktig ledamot ansåg däremot allmänheten sakna rätt att fritt färdas på strandremsan, under åberopande av strandlottens egenskap av bad- och båtplats samt belägenheten och den ringa storleken av strandremsan i fråga.

I RÅ 1963 K. 1288 avspärrade ett staket en badplats (i norra Halland), vilken delvis synes ha legat blott cirka 70 meter från en stuga på en klippsluttning ovanför stranden. Länsstyrelsen medgav stängselgenombrott med motiveringen, att allmänheten hindrats tillträde till en av ålder nyttjad badplats och att denna med hän-

¹⁸ Majoriteten har synbarligen anslutit sig till länsstyrelsens mening, att fri färdselrätt gällde utanför gårdsgården, medan byggnadsstyrelsen direkt berört sjöboden, bryggan och de anordningar som markägaren vidtagit på badplatsen samt det skiljaktiga regeringsrådet antytt att tomtmark föreläge runt »byggnader» på fastigheten. Enligt akten saknades andra byggnader på fastigheten än boningshuset och sjöboden.

syn även till den enkla beskaffenheten av stugan icke kunde anses ingå i vad som i förhållande till stugan vore att betrakta som tomt eller därmed jämförligt område. I RegR invände markägaren bl. a., att samma rätt till hemfrid förelåge omkring enkla stugor och att stugan vid badtid kontinuerligt låg inom nära syn- och hörhåll för främmande personer. Byggnadsstyrelsen, som i ett yttrande i målet avstyrkte besvärerna, ansåg däremot terrängförhållandena medverka till att badplatsen i tillräcklig grad låge avskärmad från bostadshuset. RegR fann länsstyrelsens resolution vara lagligen grundad.¹⁹

4. Såvitt framgår av de återgivna rättsfallen, skulle myndighetens diskretionära prövningsrätt enligt 2 § strandlagen ha haft en ganska begränsad räckvidd. Blott i vissa speciella situationer kunde man tillåta en markägare att avspärra allmänheten från område, där den enligt 24 kap. 4 § strafflagen hade haft rätt att färdas fritt. Att märka är dock, att samtliga avgöranden gäller fall där det avstängda området förefaller ha varit begärligt ur friluftssynpunkt utan att dock en direkt invasionsrisk har förelegat. Någon rättspraxis har inte anträffats om annan avspärrning — t. ex. av mark, som ligger längre från stranden men dock inom strandkontrollens räckvidd.

I vissa avseenden synes bedömningen överensstämma med den straffrättsliga gränsdragningen. Det är troligt, att förutom *avståndet till boningshus på fastigheten* man tillmäter *terrängförhållandena* en avsevärd betydelse också i stängselärenden.²⁰ De blir dock inte alltid utslagsgivande; framför allt bör betonas, att insyn från det avstängda området mot bostadshuset ej tycks vara något avgörande skäl mot stängselgenombrott.²¹ — I övrigt kan urskiljas vissa avvikelser i de stängselrättsliga reglerna.

Sålunda torde *fastighetsindelningen* spela en större roll än inom straffrätten; på vissa mindre bostadsfastigheter anses ägaren ha rätt att avstänga hela sitt tomtområde för allmänhe-

¹⁹ Då ej stängslet varit uppsatt ifrågavarande sommar, föranledde besvärerna emellertid icke något vidare yttrande av RegR.

²⁰ Terrängen tycks ha varit ett argument för stängselgenombrott särskilt i RA 1962 K. 142 och har troligen verkat i motsatt riktning i RA 1961 K. 388.

²¹ Se särskilt RA 1961 s. 73 och RA 1963 K. 1288.

ten oavsett terrängen, tidigare bruk av allmänheten etc. Vad som här skall räknas som mindre fastighet är emellertid oklart.²² Genom nyttjanderättsavtal kan vidare ett område på grannfastigheten införlivas med den fredade tomtmarken också när det gäller stängselgenombrott.²³

Hägnader lär däremot ha långt mindre betydelse i stängselrättsliga sammanhang än vid tolkningen av 12 kap. 4 § brottsbalken. I princip torde de knappast kunna spela någon roll vid bestämningen av tomtmarken; man kan ju inte gärna låta rätten till avstängning utvidgas genom att markägaren uppsätter stängsel. Helt uteslutet är dock icke, att vid den friare bedömningen i stängselärenden man i gränsfall kan fästa avseende vid att han sedan lång tid tillbaka nyttjat viss mark som inhägnat tomtområde.²⁴ Omvänt torde det framgå av RÅ 1961 s. 73 och kanske även av RÅ 1962 K. 354, att en äldre hägnad, som visar den tomtmark ägaren sedan gammalt gjort anspråk på, kan åberopas mot honom, då han vill avspärra ett område utanför hägnaden. Över huvud taget torde det vara ett väsentligt argument mot avstängning, att allmänheten berövats tillträde till en strand som den sedan gammalt använt som badplats.²⁵

Vidare torde det stå klart, att man i de nu berörda fallen icke kan beakta *tillfälliga omständigheter* som påverkar hemfridsintresset, t. ex. att ett hus under någon tid stått tomt. Om ett böningshus blott användes som sportstuga eller sommarbostad, bör detta rimligen icke kunna inskränka ägarens rätt att av-

²² Se å ena sidan RÅ 1962 K. 354, å andra sidan RÅ 1961 s. 73 och 1962 K. 142; jfr även Prop. 187/1952 s. 51 f.

²³ Se härom ovan s. 35 f (tolkningen av BrB 12: 4) samt RÅ 1961 K. 388; jfr också RÅ 1956 K. 377 (skiljaktigheten och Kungl. Maj:t), vilket fall dock rört borttagande av stängsel. Motsatt utgång blev det i RÅ 1963 K. 1394, där ett stängsel på ett arrenderat område avstängde allmänheten från en del av en badplats; handlingarna och myndigheternas motiveringar ger dock ej närmare besked om skälen för bedömningen.

²⁴ Jfr RÅ 1961 K. 388 — ett avgörande vilket man dock icke bör tillmäta större prejudikatsvärde.

²⁵ Se särskilt RÅ 1956 K. 313 och RÅ 1963 K. 1288 samt å andra sidan RÅ 1961 K. 388. Jfr också RÅ 1962 K. 1353 (nedan i not 37) som gällde borttagande av stängsel.

stänga kringliggande område, eftersom ett eventuellt behov att skydda sig mot störningar från allmänhetens sida är störst just sommartid och vid helger. En naturlig konsekvens av institutets funktion är emellertid, att när en byggnad blott är mera tillfälligt besökt — t. ex. badhus och båthus — allmänhetens intresse av fri passage i dess närhet ofta bör ha företräde. Flera av de anförda rättsfallen ger också stöd för en sådan uppfattning.²⁶ Om man även skall fästa avseende vid bostadshusets mer eller mindre påkostade karaktär, är tvivelaktigt;²⁷ att det förefaller avsett som bostad blott för någon enstaka person bör dock kunna medföra, att markägarintresset väger lättare. — Ännu en skillnad mot de straffrättsliga reglerna torde vara, att ägaren av en brygga eller jämförlig anläggning utan vidare bör ha rätt att avstänga allmänheten från tillträde till själva anläggningen.²⁸

Vad angår betydelsen av existerande *vägar* och *gångstigar*, synes det troligt, att naturvårdslagens regel icke påverkar markägarens möjlighet att avstänga dem, då de löper över område som uppenbarligen utgör tomtmark. Enligt förarbetena till stadgandet i 2 § strandlagen skulle det icke beröra stängsel kring tomtplatser, trädgårdar och annan mark, där allemansrätten icke finge utövas;²⁹ något undantag för vägar och stigar göres icke, och man berör ej deras särställning i straffrättsligt hänseende. Det framstår knappast som förenligt med uttalandena i övrigt vid bestämmelsens tillkomst, om denna skulle beröva markägaren en ur hans synvinkel så självklar befogenhet som att avstänga en gångstig, vilken löper intill hans boningshus, eller låsa grindarna över sin infartsväg.³⁰ I åtskilliga fall av denna typ förbjödes passagen av reglerna om hemfridsbrott. —

²⁶ Se RÅ 1961 s. 73 samt även RÅ 1957 K. 500 och RÅ 1962 K. 354.

²⁷ Så har i vart fall länsstyrelsen bedömt frågan i RÅ 1963 K 1288.

²⁸ Jfr Strandutredningen s. 41. Se även RÅ 1962 K. 354, där själva båtplatsen ansågs fredad mot färdsel.

²⁹ Se Strandutredningen s. 89, jfr s. 69; DepCh:s uttalanden i frågan i Prop. 7/1962 s. 102 synes icke innebära något avståndstagande från utredningens inställning.

³⁰ Jfr RÅ 1962 K. 354, såvitt angår bostadsfastigheten.

Det är däremot möjligt, att existensen av en väg kan motivera stängselgenombrott på längre avstånd från boningshus, och detta även i trädgårdar, parker och andra områden, som i och för sig kunde tänkas skyddade enligt 12 kap. 4 § brottsbalken men där hemfridsintresset icke störes i lika stor utsträckning.³¹

En särskild fråga av stor betydelse är, i vad mån man i ärenden angående stängselgenombrott kan taga i betraktande de *sammanlagda störningarna* av den mängd personer som kan väntas besöka strandområdet i fråga. Detta kunde i varje fall för boningshusens del medföra en utvidgning av den skyddszon som gäller i straffrättsligt hänseende. Av skäl som tidigare³² anförts förefaller det rimligt att stundom beakta också sådana förhållanden: markägaren skulle kunna invända, att han på grund av faran för en invasion av friluftsintrasserade måste avstänga ett större område omkring sitt hus än om markerna vore mindre tilldragande.³³ När enbart hemfridsintresset störes, torde man emellertid böra göra en avvägning mot allmänhetens intresse av fri passage: löper den enda genomgången till en lämplig badstrand över fastigheten i fråga, stämmer det antagligen bäst med lagstiftarens intentioner att ge de sociala synpunkterna företräde framför markägarens intresse av att vara ostörd.³⁴ — Om en tillströmning av allmänheten kan väntas medföra skador på marken, är som nämnt fastighetsägarens läge gynnsammare; han kan då åberopa, att allmänheten redan enligt grunderna för 12 kap. 4 § brottsbalken vore utestängd från ägor, vilka kan taga skada av beträdandet.³⁵

Det är slutligen troligt, att man i stängselärenden skulle kunna beakta en invändning, att passage av allmänheten försvårar

³¹ Jfr RA 1962 K. 354, i fråga om strandlotten.

³² Se ovan s. 18, 35.

³³ Invändningen kan möjligen ha haft viss betydelse i RA 1961 K. 388.

³⁴ Se ovan s. 34 f. Jfr i sammanhanget RA 1956 K. 313 (där dock ej hemfriden var i fara) och även RA 1961 K. 388, där omvänt förefintligheten av fri strand i närheten lär ha talat mot stängselgenombrott. Liknande synpunkter har blivit aktuella i RA 1959 K. 517 (se nedan i not 37).

³⁵ Se om motiven till NVL ovan s. 32; jfr även motiveringen i RA 1956 K. 313.

bruket av fastigheten, och detta även när genomgången rör mark som icke skyddas enligt 12 kap. 4 § brottsbalken. I denna riktning pekar motiveringen i det förut nämnda avgörandet RÅ 1956 K. 313; viktigare torde emellertid vara, att hänsyn till jordbruket vid tillkomsten av lagstiftningen om stängselgenombrott ansetts väga tyngre än friluftssintresset.³⁶

Är vad som nu anförts riktigt, innebär det tydligen, att också på strandskyddade områden gränserna för rätten till stängselgenombrott skulle avvika från gränserna för det straffbara området i åtskilliga situationer. Här skulle alltså de allemansrättsliga reglerna brista i enhetlighet. Förhållandet kan synas föga anmärkningsvärt; en olikhet av detta slag mellan området för en parts befogenheter och för de tvångsmedel han kan tillgripa är långtifrån ovanlig. Skillnaden förbigås dock ofta i diskussioner om allemansrätten och bör därför särskilt framhållas.

När det gäller den strängare sanktion som innebär, att markägaren förelägges att helt borttaga stängslet, har 12 kap. 4 § brottsbalken uppenbarligen en underordnad betydelse. Avgörande lär då bli markägarens avsikt med hägnaden: fyller den något rimligt syfte utom att utestänga allmänheten — t. ex. att markera fastighetsgränsen — lär markägaren endast kunna föreläggas att anordna genomgång.³⁷

5. I sammanhanget kan slutligen beröras markägarnas möjligheter att hindra allmänhetens passage över strandområden utan att riskera stängselgenombrott. Strandregleringen omfattar ju icke alla åtgärder, som kan inskränka allemansrätten. En utväg, som framför allt står öppen för ortsbefolkningen, är att

³⁶ Se ovan s. 30.

³⁷ Jfr RÅ 1956 K. 377, där RegR var enig om att låta en fastighetsägare behålla stängsel i tomtgränsen och två regeringsråd även ansåg den del av stängslet som med grannens tillstånd uppsatts utanför fastighetens gräns kunna bibehållas, synbarligen enär det icke blott avsåg att försvåra allmänhetens färdsel utan även att utestänga kreatur (se akten i ärendet), RÅ 1959 K. 517, där yrkande om borttagande av stängsel kring en skogsplantering på en strandäng i Blekinge lämnades utan bifall, samt RÅ 1962 K. 1353, vari det ansågs tillräckligt med grindöppningar i ett taggtrådsstängsel, som enligt markägaren uppsatts som skydd mot betesdjur.

vid stranden uppföra byggnad för jordbrukets, fiskets eller skogsskötselns behov; av det förut anförda framgår, att tomt kan tänkas föreligga åtminstone omkring vissa sådana byggnader, varmed då skulle följa en rätt att avstänga området. Förfarandet är tillåtet enligt naturvårdslagen, om byggnaden ej tillgodoser jordbruksändamål.^{37a} — I andra fall kan markägaren försöka metoden att i anslutning till ett bostadshus utvidga trädgården ned till stranden, varefter hela strandområdet skulle kunna avspärras som tomt eller plantering; eventuellt kan skogsplantering ske på strandängar o.d.³⁸

Reglerna i naturvårdslagen 16 § siktar som nämnt även till att hindra åtgärder av detta senare slag. Huvudprincipen är att sådana blott får vidtagas på mark där allmänheten ändå icke har rätt att färdas fritt, framför allt på tomt. Bestämmelserna riktar sig dels mot förfaranden som medför att färdse på området blir förbjuden — t. ex. just trädgårdsanläggningar — dels mot åtgärder vilka faktiskt inskränker allmänhetens rörelsefrihet, såsom bryggor, permanenta campingläger och liknande. I båda fallen kan en markägare som icke varit förtänksam nog att utverka förhandstillstånd till anläggningen föreläggas att återställa fastigheten i tidigare skick. Begränsas allmänhetens rörelsefrihet endast i mindre mån, kan anläggningen dock få behållas. Prövningen synes bero på länsstyrelsens fria bedömning, och det tidigare tillståndet behöver icke helt återställas. Avsikten är blott att ingripa mot mera allvarliga företeelser. Man kan vänta att bestämmelsen främst kommer att användas i sådana fall där markägaren tydligen velat kringgå reglerna om strandskydd eller då passage över området har särskild betydelse för allmänheten.³⁹ — I den mån färdse förhindras genom åtgärder i jordbrukets eller skogsbrukets intressen, t. ex. nyodling eller skogsplantering, blir stadgandet däremot icke tillämpligt.⁴⁰

^{37a} Se NVL 16 § 3 st.

³⁸ Jfr Prop. 187/1952 s. 73 och RA 1959 K. 517 (skogsplantering). Även anläggning av tennisbanor o. d. utgör ett — visserligen dyrbart — sätt att hindra fri färdse; jfr ovan s. 48 och WESTMAN s. 4 f.

³⁹ Jfr Prop. 148/1964 s. 58 f.

⁴⁰ Se 16 § 3 st.

Vid tillämpning av 16 § blir det nödvändigt för länsstyrelsen att taga ställning till frågan, hur stor del av markägarens fastighet som kan betraktas som tomt — ett problem som uppkommer också vid dispens från bebyggelseförbudet på strandskyddsområden.⁴¹ Hur man därvid kommer att resonera, är oklart; sannolikt blir liknande omständigheter avgörande som då man prövar frågor om stängselgenombrott.

⁴¹ Se 16 § 1 st.

VI. Annan trafik än gångtrafik

1. Beträffande enskild väg utan statsbidrag kan som nämnt ägaren förbjuda motortrafik med straffpåföljd vid överträdelse.¹ Grunden för denna regel har ansetts vara risken för skada på vägen, för vars underhåll ägaren ensam har att svara.² Bestämmelsen tillgodoser emellertid också ägarens intresse av att freda sig mot de störningar trafiken kan medföra i hans hemfrid.

Enligt vägtrafikförordningen intar allmänneligen befaren väg såtillvida en särställning, som det här tillkommer lokal trafikmyndighet att meddela föreskrifter för trafikens reglering (61 § 2 mom.). Såsom framgår redan av lagtexten, har emellertid vägens ägare rätt att förbjuda viss trafik även på sådana vägar. Om en ägare, som länge tolererat allmänhetens biltrafik, plötsligt avstänger vägen, kan möjligen handräckning för vägens öppnande i vissa fall meddelas enligt 191 § utsökningslagen; talan skulle då få föras även av person som trafikerat vägen under lång tid.³ I allmänhet torde det dock vara klart att vederbörande saknar rätt härtill, varför handräckning ej skulle vara möjlig.^{3a} Andra sanktioner torde knappast komma i fråga, så länge det blott är allemansrätten som kränkts.⁴

¹ Se ovan s. 17.

² LJUNGMAN—STJERNQUIST II s. 135; jfr även TLU 20/1960, 2/1961 och 3/1962 samt SOU 1962: 26 s. 12. — Något uttryckligt förbud torde ej vara erforderligt, om markägarens inställning klargöres på annat sätt, t. ex. genom bom eller grind över vägen; se LJUNGMAN—STJERNQUIST I s. 178. Jfr också SvJT 1965 rf. s. 32.

³ Jfr nedan s. 73.

^{3a} Jfr ovan s. 22 samt HASSLER s. 402 och NJA 1962 s. 531. Närboende har större möjlighet till denna sanktion (se kap. VII nedan).

⁴ I pressen diskuteras emellanåt möjligheten att döma vägens ägare till straff — väl närmast enligt BrB 8: 11 2 st. — för att han avstängt allmänhetens biltrafik på privat väg som kan anses allmänneligen befaren. Varken lagtext eller motiv ger dock stöd för att åtgärder, som blott riktar sig mot en obestämd allmänhets färdsel på visst område, kunde anses som egenmäktigt

När ej något förbud meddelats, kan man ifrågasätta, om icke till följd av den skaderisk som trafiken kan innebära straffansvar kunde åläggas jämlikt 12 kap. 4 § brottsbalken; vägen skulle betraktas som sådan äga som där åsyftas. Detta skulle i så fall gälla även vid cykelåkning, trafik med hästfordon samt ridning, vid vilka slag av trafik icke vägtrafikförordningens straffbestämmelse är tillämplig. Tidigare rådde en viss oklarhet i frågan, huruvida den före 1949 gällande regeln i 24 kap. 11 § strafflagen vore tillämplig i dylika fall.⁵ De förut berörda motiven till den nuvarande regeln tyder närmast på att icke heller vid annan trafik än gångtrafik det skulle vara straffbart att begagna en befintlig väg; detta skulle i så fall gälla både när skaderisk förelåg och när hemfridsintresset vore stort, såsom då en farväg leder över tomtmark.⁶ Vid (eventuellt) uppsåt att skada vägen skulle däremot straffansvar kunna åläggas för skadegörelse eller åverkan.⁷ Emellertid beröres icke motortrafik särskilt i dessa förarbeten.⁸ Det är därför tänkbart, att trafik med tunga fordon på smärre körvägar, som uppenbarligen riskerar att skadas genom trafiken, skulle träffas av straffbestämmelsen; man kan här anse trafikanten ha överskridit vägens gränser.⁹ Ett sådant resultat synes väl förenligt med ändamålssynpunkterna bakom stadgandet. Vid inkörning av bilar på annans gårdsplan och liknande riskerar inkräktaren i varje fall att straffas för hemfridsbrott.

Vid färdsele utom farvägar — på stigar och helt obanad mark

förfarande eller självtäkt ens om jordägarens passivitet skulle göra färdsele tillåten; jfr BECKMAN—STRAHL I s. 93, 298 och LJUNGMAN, Skada och olägenhet s. 269. Läget kan också då det gäller straff bli ett annat, om vägens ägare kränker en servitutsliknande rätt för en närboende person; jfr nedan s. 74.

⁵ Jfr BERGENDAL s. 532, STJERNBERG s. 89 f, SOU 1938: 23 s. 51 f och även NJA 1909 B 412, NJA 1915 s. 317, NJA 1916 s. 65.

⁶ Jfr NJA II 1949 s. 45 f och BECKMAN—STRAHL I s. 452.

⁷ Se BrB 12: 1 och 2. Möjligen kan även BrB 8: 11 2 st. tillämpas; jfr SOU 1940: 20 s. 124 och BECKMAN—STRAHL I s. 452.

⁸ Jfr kommitténs uttalande SOU 1944: 69 s. 397: »Att taga väg innebär att åka, rida eller gå över område som icke utgör väg.»

⁹ Jfr BECKMAN—STRAHL I s. 452.

— lär under alla omständigheter 12 kap. 4 § kunna tillämpas. Avgörande blir skaderisken i det enskilda fallet. Däremot synes det knappast möjligt för markägaren att förbjuda även oskadlig inkörning i hans skog, t. ex. för parkering, vid äventyr av straffansvar enligt vägtrafikförordningens bestämmelser. — Annan trafik än motortrafik lär i viss utsträckning vara tillåten.¹⁰ Framför allt gäller detta cykelåkning, medan ridning ofta kan förstöra gångvägar i sådan grad att färdseeln ej torde böra tillåtas på dem.

2. Såsom framgår av NJA 1946 s. 468, finns möjlighet att utverka *vitesförbud* för viss person, vars körtrafik är till förfång för markägaren.¹¹ Här kan hänvisas till de synpunkter som anförts vid den tidigare diskussionen av rättsfallet.¹² Är motortrafik straffbar enligt vägtrafikförordningen eller är det uppenbart att 12 kap. 4 § brottsbalken är tillämplig, torde dock ej vite komma i fråga.

Vad angår reglerna om *skadestånd*, vilka vid fordonstrafik och ridning lär ha större praktisk betydelse än vid gångtrafik, torde området för skadeståndsansvar vara vidare än det straffbara området. Enligt ett uttalande av 1935 års vägsakkunniga skulle även när tillämplig straffbestämmelse saknades körtrafik mot förbud å annans väg dock kunna innebära »s. k. civil orätt» och medföra ersättningsskyldighet för skada och slitage.¹³ Sådant ansvar torde kunna åläggas, då trafikanten insett eller bort inse risken för skada på den använda vägen eller marken, eventuellt också när han visserligen icke kunnat uppfatta skaderisken men i vart fall måst förstå, att ägaren motsatte sig trafik på området i fråga, t. ex. vid färd på privat väg över tomtmark.

¹⁰ Jfr LJUNGMAN—STJERNQUIST II s. 134 f, Naturvårdsutredningen s. 179 f.

¹¹ Se även ett uttalande i denna riktning SOU 1938: 23 s. 52. — Jfr vidare de äldre rättsfallen SvJT 1921 rf. s. 76 (förbud utan utsättande av vite) och NJA 1932 s. 443, där återkommande körslor på enskild väg torde ha betraktats som sådant förfång, att vägens ägare utan vidare kunde förbjuda dem i avvaktan på vägförrättning, samt FREDRIKSSON s. 297, SOU 1962: 26 s. 12.

¹² Se ovan s. 53 ff.

¹³ SOU 1938: 23 s. 52.

Här möter alltså ånyo ett fall, där civilrättsliga sanktioner är möjliga trots att icke ens någon objektivt sett straffbar färdsel har förekommit. — I andra situationer framstår däremot ett ansvar för kasuella skador som alltför strängt; man kan då åberopa den allmänna inställningen till skada på egendom som nyttjats utan lov.¹⁴

3. I *stängselrättsligt* hänseende torde gälla, att ägaren i princip har rätt att avstänga enskild väg för all körtrafik, såvida ej statsbidrag utgår för vägen.¹⁵ Frågan blir då, i vad mån reglerna om stängselgenombrott kan medföra en annan bedömning på områden där de kan tillämpas.

Av intresse är här RÅ 1960 K. 1768, som gällde en strandfastighet i norra Halland. En väg in på strandområdet, vilket begränsades av en låg stenmur, hade avstängts med en låst bom. Kommunen ansökte om åtgärd enligt 2 § strandlagen.¹⁶ Ansökningen lämnades emellertid utan bifall, enär tillträdet till strandområdet annorledes än med motorfordon icke kunde anses bli hindrat eller avsevärt försvärat genom anordningen.

Av rättsfallet torde framgå, att rätten att förbjuda motortrafik på enskild väg består också efter strandlagens tillkomst. Motiveringen kan emellertid tyda på att stängselgenombrott skulle kunna medges för att möjliggöra annan körtrafik ned på stranden. Visserligen skulle man kunna invända, att 2 § strandlagen liksom numera 17 § naturvårdslagen blott syftade till att bereda allmänheten tillgång till strandområdet, icke att öppna möjlighet till fordonstrafik till detta.¹⁷ Ibland kan emellertid all-

¹⁴ Se ovan s. 55 f.

¹⁵ Jfr det ovan refererade fallet NJA 1946 s. 468. — Här bortses då från de särskilda befogenheter som kan tillkomma närboende; se härom under VII.

¹⁶ Av akten framgår, att yrkandet främst avsett stängselgenombrott.

¹⁷ Jfr Strandutredningen s. 89 (»gåendes framkomst»). I strandutredningens förslag till lagtext (s. 6) talas om tillträde till mark där hinder eljest icke förelegat för allmänheten att färdas till fots. Anledningen till den redaktionella ändring som sedan gjordes är ej fullt klar, men avsikten synes knappast ha varit att utvidga möjligheten till stängselgenombrott i det nu ifrågakvarande avseendet; jfr Prop. 187/1952 s. 98, 102.

mänheten tänkas ha ett visst intresse av att taga sig ned till stranden med cyklar eller barnvagnar. Åtminstone i sådana fall kan det vara rimligt att förelägga markägaren att anordna genomgång även för dylika fordon, helst som dessa knappast vållar mycket större olägenhet än gångtrafik.

Under alla omständigheter torde det bli fråga om en sköns-
mässig bedömning, huruvida stängselgenombrott skall beviljas. Icke heller i detta läge ansluter reglerna till den gräns för all-
mänhetens befogenhet som markeras av straffbestämmelserna.

VII. Färdselrätt för närboende

Såsom förut antytts, kan speciella överväganden göra sig gällande i fråga om färdselrätten för personer, som äger eller nyttjar fastigheter i närheten av markägarens fastighet. Hur skillnaden närmare gestaltar sig, är emellertid oklart. De konflikt-situationer som kommer i förgrunden är delvis andra än de som förut berörts.

Till en början får *vitesförbud* större praktisk betydelse i detta läge. Här kan erinras om det nyss refererade rättsfallet NJA 1946 s. 468, där HD:s standpunkt ju delvis kan tänkas ha berott på att trafikanten varit en granne.¹

Möjligheten till *handräckning* för att få en avstängd väg öppnad har också tidigare berörts.² Särskilt anmärkningsvärt är att 191 § utsökningslagen kan tillämpas i trots av den rätt, som ägare av enskild väg enligt vägtrafikförordningen har att avstänga vägen för motortrafik.³ Den skyddade personkretsen utvidgas ytterligare, om man till stöd för handräckning åberopar, att den avstängda vägen begagnats av befolkningen på orten i allmänhet, icke just av den handräckningssökande.⁴ I dessa fall torde den förut berörda passivitetssynpunkten ha tillmätts väsentlig betydelse.⁵

¹ Jfr ovan s. 53 ff.

² Ovan s. 22.

³ Se i synnerhet NJA 1940 s. 52; märk skiljaktigheten i HovR.

⁴ Så har skett i HovR:s för Västra Sverige beslut nr 1959 I: 243, där emellertid skälen formulerats av överexekutor. Jfr även det i NJA 1939 på s. 420 omtalade utslaget av Svea HovR (ang. Tännforsen; se härom LJUNG-MAN, Skada och olägenhet s. 269 not 2) samt NJA 1962 s. 531. I båda fallen har dock en förening, som kunnat åberopa avtal (eller avtalsliknande förhållande) till stöd för sin färdselrätt, stått som markägarens motpart, varvid den samtidigt tillvaratagit allmänhetens intressen.

⁵ Se ovan s. 23. Jfr det av STJERNQUIST, Om handräckningsutslag s. 83 not 26 nämnda fallet från Svea HovR, där omedelbara protester mot grannens nyttjande synes ha hindrat sådant skydd, samt minoriteten i NJA 1962 s. 531.

Handräckning enligt 191 § fordrar som nämnt inte att det rubbade förhållandet har karaktären av verklig besittning till den avstängda vägen. Detta är däremot förutsättningen för att markägaren skall ha gjort sig skyldig till *straffbar självtäkt* genom avstängningen.⁶ Hur pass regelmässig de närboendes användning skall vara i detta fall, är oklart. Det är tvivelaktigt, om besittningsrubbning enligt 8 kap. 11 § brottsbalken kan anses föreligga redan när markägaren exempelvis avstänger en gångstig, som en grannfamilj om sommaren brukat använda på väg till badstranden; läget är förmodligen ett annat då den avstängda vägen regelbundet — om också utan servituts- eller nyttjanderätt — begagnats som utfartsväg. I brist på motivuttalanden synes det rimligt att tolka det oklara begreppet besittning till fastighet förhållandevis restriktivt i detta sammanhang.⁷

Även i andra situationer är det möjligt, att de närboendes befogenheter går längre än den stora allmänhetens. En granne måste t. ex. taga gångstig nära markägarens boningshus för att komma ned till en lämplig badplats eller någorlunda bekvämt nå en busshållplats; det är då icke längre fråga om en främling med ett urval av likvärdiga rekreationsområden utan om en ortsbo med särskilt intresse av passage över fastigheten. Redan gällande sedvana torde här vara ett skäl att antaga en utvidgad färdselrätt, där det kan ske utan olägenhet för markägaren. Visserligen kan grannen enligt 6 och 7 §§ lagen om enskilda vägar erhålla rätt att bygga respektive begagna väg — även gångväg — t.o.m. över markområde där allmänheten enligt 12 kap. 4 § brottsbalken ej äger färdas fritt.⁸ Emellertid fordras härför bl.a. att vägen skall ha synnerlig vikt för grannfastigheten; om utfartsväg finns på annat håll, torde detta rekvisit inte alltför ofta vara uppfyllt.^{8a} Förrättning enligt lagen om enskilda

⁶ Jfr ovan s. 22.

⁷ Motiven nämner som exempel blott avstängning vid vägservitut; se SOU 1940: 20 s. 123. Jfr emellertid BEXELIUS—KÖRLOF s. 172. — Ehuru mål av denna typ ej torde vara så ovanliga vid underdomstolarna, har inga refererade avgöranden av intresse anträffats.

⁸ Jfr SOU 1938: 23 s. 78 f.

^{8a} Jfr BEXELIUS—KÖRLOF s. 182. — Vidare kräves i 6 och 7 §§, att upp-

vägar framstår för övrigt som ett väl omständligt förfarande i mera bagatellartade fall.⁹

Det sagda kan närmast tänkas få betydelse för tolkningen av straffbestämmelserna om hemfridsbrott och tagande av olovlig väg. Det verkar tänkbart att i gränsfall beakta den föreliggande intressekollisionen och frikänna trafikanter till och från grannfastigheten. — Om rättstillämpningen följer denna linje, är emellertid ovisst.¹⁰

Å andra sidan är att märka, att grannarnas trafik över markägarens fastighet icke får taga sådan form, att väg kan anses upptagen i den mening detta uttryck användes i 8 kap. 11 § andra stycket brottsbalken. Möjligheterna är alltså begränsade att vidga de närboendes färdselrätt utöver vad som tillåtes främmande personer.

Slutligen kan nämnas, att stängselgenombrott i flera fall beviljats av RegR trots att det snarare varit vissa närboende personer än allmänheten i gemen, som haft intresse av tillträde till stranden.¹¹ Detta synes emellertid väl förenligt med lagstiftningens syfte; i strandlagens förarbeten har särskilt framhållits lagstiftningens betydelse för de många ägare till sportstugor och andra byggnader, vilkas tomter är så belägna eller så små att de måste lita till allemansrätten för att få tillfällen till bad och annat friluftsliv.¹²

låtelsen ej medför märkligt men för fastighet där vägen är belägen; särskilt försiktig torde man vara att tillåta upplåtelse av väg över tomt o. d. (jfr BEXELIUS—KÖRLOF a. st.). Om å andra sidan vägen blott upplåtes för gångtrafik (jfr 8 §), torde märkligt men sällan föreligga.

⁹ Här blir det i allmänhet inte fråga om nämnvärt slitage på vägen eller ideell skada av betydelse för markägaren (jfr 9 § lagen om enskilda vägar och BEXELIUS—KÖRLOF s. 185), varför sådana frågor som eljest bör lösas vid förrättning inte blir aktuella.

¹⁰ Jfr vad som ovan s. 54 f sagts om NJA 1946 s. 468 och vidare SvJT 1923 rf. s. 14, där den tilltalade ej dömdes till straff för att han tagit en sedan lång tid tillbaka nyttjad stig över en grannfastighet till en brunn på denna; det är dock icke uteslutet, att även här den omständigheten att färdseln gällt en stig har inverkat på utgången.

¹¹ Se RÅ 1961 s. 73, RÅ 1962 K. 142, RÅ 1962 K. 354 och RÅ 1963 K. 1394.

¹² Se Prop. 187/1952 s. 48.

VIII. Rastning och annat varaktigt nyttjande

1. Härefter skall beröras rätten till tältning och annan rastning, varvid framför allt intresserar bad och båtförtöjning samt bilparkering. Självfallet föreligger rätt till längre uppehåll på annans fastighet endast där allmänheten har rätt att färdas till fots. Också när gångtrafik är tillåten, är det emellertid tänkbart att mera intensiv användning av marken skulle kunna medföra rättsliga sanktioner. En sådan skillnad har visst stöd i naturvårdslagens förarbeten. Enligt lagtextens ursprungliga lydelse beskrevs allemansrätten som rätt att »fritt vistas» på annans område. Lagrådet framhöll, att lagförslaget ej avsåg att göra någon ändring i allemansrättens innebörd, och föreslog att det tidigare uttrycket »fritt färdas» skulle bibehållas. Lagtexten formulerades enligt lagrådets hemställan.¹

En möjlighet kan vara att tillämpa 12 kap. 4 § brottsbalken med särskild stränghet vid rastning. Uttrycket »tomt» skulle t. ex. tolkas mindre inskränkt än då någon endast passerat över fastigheten. En sådan rättstillämpning stämmer emellertid icke särskilt väl med lagrummets ordalag; såsom straffrättskommittén framhållit, är redan att gå vid enstaka tillfälle att taga väg,² och om rastning därvid förekommit kan synas betydelselöst. Stadgandets förarbeten ger icke stöd för att tomtbegreppet skulle växla beroende på intrångets intensitet. Man bör därför de lege lata vara försiktig med att utvidga det straffbara området, även om vissa ändamålssynpunkter kan tala härför.³

Man kan också tänka sig att genom den nötning som marken är utsatt för under längre rastning — t. ex. tältning — sådan skaderisk skulle anses ha uppkommit, som kan medföra straff-

¹ Se Prop. 148/1964 s. 147 f, 155.

² Se SOU 1944: 69 s. 397.

³ Inkräktarens mer eller mindre störande uppträdande kan däremot särskilt beaktas vid åtalsprövningen enligt BrB 12: 6.

ansvar enligt 12 kap. 4 §. En förutsättning för ansvar torde dock vara, att risken verkligen uppstått genom tagande av väg i vanlig mening; en stig till en tältplats upptrampas t. ex. över en slätteräng.⁴

Är det riktigt, att 12 kap. 4 § brottsbalken har det begränsade tillämpningsområde som här har antagits, blir det främst en annan förut omtalad straffbestämmelse som får aktualitet, nämligen 8 kap. 11 § andra stycket samma balk. Motiven till det senare lagrummet ger ej ledning i frågan, i vad mån rastning är att betrakta som sådan besittningsrubbing som där avses.⁵ Man har gjort gällande, att vid tältning under mer än något dygn eller liknande mera permanent nyttjande av annans mark utan markägarens medgivande straffansvar för egenmäktigt förfarande skulle kunna ådömas.⁶ I speciella fall synes HD också anse sådant brott föreligga redan genom att vederbörande olovligen trängt in och uppehållit sig på annans område.⁷ Emellertid ger de i lagrummet nämnda åtgärderna exempel på betydligt mera långtgående ingrepp än ordinär tältning. Det verkar något djärvt att analogt tillämpa stadgandet också vid ett så vanligt förekommande förfarande, icke minst med tanke på den förut berörda tendensen i lagstiftningen att tillgodose friluftssintresset.

Man kan därför ifrågasätta, om ens någon veckas tältning drabbas av en så sträng sanktion som straffansvar, när den inte är ägnad att medföra skada eller olägenhet för markägaren.⁸ Någon avgörande vikt kan man därvid inte fästa vid anslag med

⁴ Jfr ovan s. 51.

⁵ Jfr SOU 1944: 69 s. 386 f.

⁶ Jfr LJUNGMAN—STJERNQUIST II s. 135 f; annan mening Fritidsutredningen s. 275, såvitt angår den motsvarande bestämmelse — 24 kap. 1 § — som gällde före 1948 års strafflagsändringar. Se även STJERNBERG s. 7 ff. WESTMAN s. 3.

⁷ Se HD:s dom i Kullabergsmålet (ref. nedan s. 86 f); jfr också NJA 1952 s. 50, där en person satt sig att sova i annans bil. Se även Prop. 10/1962 B s. 115, 117.

⁸ Jfr KARLGREN i SvJT 1937 s. 390, de allmänna uttalandena i SOU 1940: 20 s. 124 samt JO:s ämbetsberättelse 1960 s. 140 f. BECKMAN—STRAHL I (s. 298) synes närmast ansluta sig till den här hävdade meningen.

förbud mot tältning eller liknande; det torde krävas ett påtagligt markägarintresse att freda just området i fråga för att allmänhetens befogenheter skall kunna inskränkas på detta sätt.

Det synes klart, att rastning i skog och mark utan tältning — t. ex. vistelse på en badstrand under en hel dag — normalt går fri från straff, även om den rastande ställer upp bord, stolar och liknande på platsen. Mera tveksam är situationen vid parkering av bilar och husvagnar. Särskilt i det sistnämnda fallet kan det ligga nära till hands att draga paralleller med de exempel lagen ger på egenmäktigt förfarande, under förutsättning att vederbörande har inrättat sig mera varaktigt på platsen.⁹ Vid parkering verkar det över huvud taget motiverat att dessutom beakta, om uppställningen skett på mark som ägaren normalt har intresse att förfoga över utan intrång — t. ex. på en plats där ägaren uppenbarligen parkerar sin egen bil — eller om åtgärden eljest är ägnad att medföra påtaglig olägenhet för ägaren. Rättsläget är dock i hög grad oklart.¹⁰

2. Vid mera varaktigt nyttjande av marken kan också *vitesförbud* tänkas få viss praktisk betydelse, såsom då någon under längre tid eller vid upprepade tillfällen uppställer en husvagn på fastigheten. Vad som här tolereras torde sammanhänga med i vad mån den rastande vidtager några särskilda anordningar för markens användning.

I fråga om nyttjande av detta slag har rättsfallet NJA 1949 s. 167 stort intresse. Ägaren av en sommarstuga hade på ett närbeläget strandområde, tillhörigt andra personer, anlagt en primitiv badbrygga och i samband därmed en mindre båtplats. Enligt strandägarna utgjorde området deras lämpligaste badplats. De yrkade nu vitesföreläggande för sommarstugeägaren att undanskaffa anordningarna och återställa stranden i dess förutvarande skick. HovR, vars dom HD:s majoritet fastställde, biföll denna talan med motiveringen, att svaranden väl varit oförhindrad att bada vid stranden

⁹ Det kan nämnas, att mera varaktigt uppställd husvagn ansetts som byggnad i byggnadsstadgans mening; se SvJT 1954 rf. s. 34, NJA 1955 s. 446 II och BEXELIUS—NORDENSTAM—KÖRLOF s. 495, 498.

¹⁰ Jfr Naturvårdsutredningen s. 187 f.

och att tillfälligt nyttja den som båtplats, men att anläggandet av bryggan och båthamnen innebure ett varaktigt besittningstagande och utnyttjande av stranden samt att strandägarna härigenom tillskyndats intrång i sin äganderätt i en omfattning som de skäligen icke behövde tåla. Två justitieråd kom till samma slut på den grund, att svaranden genom sina åtgöranden förfogat över stranden i en omfattning som — med hänsyn till omständigheterna och då genom dylika förfoganden, om de förekomme i större utsträckning, beaktansvärt förfång skulle tillskyndas fastigheters ägare — strandägarna skäligen icke behövde tåla.

En jämförelse med skiljaktigheten tyder på att för majoriteten den tanken framstått som avgörande, att svarandens åtgärder i och för sig utgjorde en besittningskränkning, ehuru den sannolikt ej ansetts överskrida det straffbara området.¹¹ Det avgörande har då varit ingreppets intensitet och varaktighet; huruvida förfarandet varit ägnat att i det enskilda fallet medföra olägenhet för markägaren eller ej tycks däremot ha tillmätts en underordnad betydelse. — Minoriteten å sin sida förefaller icke ha ansett åtgärder av det aktuella slaget under alla förhållanden överskrida det lovliga; man har ej på samma sätt antytt någon generell gräns för utomståendes befogenheter på annans mark. I stället har åberopats dels »omständigheterna» — vilket kan tyda på att situationen i det särskilda fallet spelat in — dels att dylika åtgärder varit ägnade att i större utsträckning bli oskäligt störande.¹² Det senare synes vara samma tanke som framträder i markägarens rätt att avstänga mark och enskild väg för färdsel.¹³

Rättsfallet torde väsentligen ha behållit sitt prejudikatsvärde

¹¹ Jfr vad som ovan s. 21 sagts om möjligheterna till vite vid straffbar gärning.

¹² Det är oklart, hur minoriteten här har resonerat. I och för sig kan de flesta förfoganden över en fastighet bli generande för fastighetsägare, om de förekommer i större utsträckning; uppfattade efter ordalagen, skulle minoritetens synpunkter i denna del lika väl gälla även vid kortvarig tältning i utmark. Sannolikt är det de speciella förhållandena vid förfogandet som blivit avgörande — möjligen att anläggningarna lockat andra badande till platsen (se referatet s. 168).

¹³ Se ovan s. 64, 68.

även efter strandlagens tillkomst. I och för sig syftade ju lagen icke till att utvidga allemansrätten,¹⁴ och den tog ej heller sikte på mera intensiv och långvarig användning av stranden. Det är knappast troligt, att strandlagen skulle anses ha medfört en sådan ändring i värderingen av de motsatta intressena i dylika fall att även mera ingripande åtgärder skulle anses tillåtna; sådana framstår som ett intresse mindre för den stora allmänheten än för vissa personer med särskild anledning att besöka just platsen i fråga — främst då närboende. Även om det kan finnas skäl att tillerkänna denna kategori särskilda befogenheter på grannfastigheter,¹⁵ lär detta knappast gälla en så långtgående rätt som att anlägga brygga eller liknande. — Detsamma lär gälla efter tillkomsten av naturvårdslagen, som ju inte heller äsyftar någon ändring i allemansrätten.¹⁶

Mera tveksamt är, om avgörandet ger någon närmare ledning beträffande mera kortvarigt intrång av olika slag. Det synes rimligt att antaga, att även ett mera tillfälligt nyttjande skulle bedömas på samma sätt, om det är påtagligt generande för markägaren — något som anläggningarna knappast var i 1949 års fall. I dessa situationer torde emellertid den omständliga vitessanktionen ha begränsad betydelse.

3. Den form av rastning som vållar de svåraste konflikterna torde vara *tältning*. Allemansrättens gränser är här ganska oklara. Som nämnt är det tveksamt, i vad mån straffansvar kan förekomma. Vad angår möjligheterna till vitesförbud — vilken sanktion väl närmast kan tillgripas när någon har för vana att tälta på samma fastighet — lär i överensstämmelse med rådande sedvana tältning åtminstone för en natt i princip vara tillåten.¹⁷ Särskilt majoritetens inställning i det nu refererade HD-fallet kan tyda på en benägenhet att förbjuda mera långvarig

¹⁴ Se ovan s. 30.

¹⁵ Jfr ovan s. 74 f.

¹⁶ Jfr Prop. 148/1964 s. 147 f.

¹⁷ Jfr Fritidsutredningen s. 82, 273 (»tillfällig camping»), Naturvårdsutredningen s. 183 f. Se även HOLMBERG s. 31, RISING i NJMF 1963 s. 262 f.

tältning även på delar av fastigheten som markägaren sällan besöker.¹⁸ Minoritetens smidigare gränsdragning stämmer kanske bättre med den avvägning av markägarnas och friluftsfolkets intressen som kommit till uttryck i senare lagstiftning.¹⁹

Frågan blir sedan om en strängare bedömning är påkallad vid tältning på en plats, där markägaren brukar uppehålla sig. I varje fall efter strandlagens tillkomst synes den omständigheten, att ett område utgör markägarens badplats, icke vara ett tillräckligt skäl att där förbjuda tältning.²⁰ Saken torde ligga annorlunda till, om tältningen sker så besvärande nära en tomt att den kan anses medföra förfång för markägaren. Till stöd för vitesförbud kan i detta fall åberopas — utom minoritetens votum i NJA 1949 s. 167²¹ — också vad som förut anförts om möjligheten till vite vid färdsel på annans mark,²² såsom strax skall visas, ger även fiskelagen visst stöd för att sådant nyttjande skulle vara otillåtet.

Ännu en sanktion synes tänkbar vid otillåten tältning: markägaren skulle kunna avlägsna tältet från sin mark enligt reglerna om *besittningsrestitution*. Även om stadgandet om återställande av rubbat besittningsförhållande på färsk gärning tillkommit i anslutning till ändringar i strafflagens regler bl. a. om egenmäktigt förfarande, synes det icke helt uteslutet att här ge begreppet besittningsrubbning en vidare tolkning än intrång i besittning enligt 8 kap. 11 § andra stycket brottsbalken. Vid tältning, som medförde påtagligt förfång för markägaren — t. ex. strax utanför tomtmarken — och följaktligen kunde förbjudas vid vite, skulle markägaren äga rätt att omedelbart flytta undan tältet, trots att intrånget enligt det nyss sagda icke

¹⁸ Jfr Fritidsutredningen s. 81 f, 273, LJUNGMAN—STJERNQUIST II s. 135 f; se dock å andra sidan KARLGREN i SvJT 1937 s. 390 med not 1.

¹⁹ Jfr ovan s. 34 f.

²⁰ Jfr även KARLGREN, a.a. s. 390 f.

²¹ Det bör framhållas, att även om badplatsen i målet tycks ha varit den lämpligaste på fastigheten, det inte varit fråga om någon påtaglig störning av ägarnas hemfridsintresse; i sådant fall skulle sannolikt också ett mindre intensivt nyttjande ha ansetts otillåtet.

²² Se ovan s. 53 ff. — Jfr även Fritidsutredningen s. 82, 273, UNDÉN, Sakrätt II: 1 s. 59 not 16 och KARLGREN a. st.

skulle vara straffbart. En sådan regel skulle framstå som ett visst skydd för markägaren i en situation, där han annars saknar praktiska möjligheter att hindra intrång, samtidigt som den blott i obetydlig mån skulle inverka på allmänhetens rörelsefrihet. Hur gällande rätt här ställer sig är dock ovisst.²³

Under alla omständigheter lär en markägare i denna situa-

²³ Förarbetena till stadgandet om återställande av rubbad besittning ger icke något klart besked om förhållandet till straffansvaret. Före 1942 avsåg regeln i SP 16: 6 blott återtagande av stulet gods, men laga självtäkt ansågs förekomma också i andra fall; ett stöd härför skulle enligt motiven vara äldre SL 24: 16, vilken bestämmelse utgick från en rätt för markinnehavare att vid en rad brott mot äldre 24 kap. — bl. a. 24: 1 och 24: 11 — hindra förbrytaren från gärningen, återtaga vad han åtkommit eller fråntaga honom vedermåle och pant (jfr STJERNBERG s. 127 ff och SOU 1940: 20 s. 117 f, 243). Lagändringen av år 1942 avsågs som ett uttryck för att de av straffrättskommittén föreslagna reglerna om egenmäktigt förfarande — motsvarande senare SL 20: 6 och 20: 7 — icke inskränkte eller ändrade självtäktsrätten; motiven talar emellertid om »åverkansförbrytare», och det är troligt att man icke haft för ögonen sådana fall av besittningsintrång som här diskuteras. (Se SOU 1940: 20 a. st.) — Att märka är, att straffrättskommitténs förslag i 20: 7 upptog en regel om rubbade av besittning till fastighet som i stort sett motsvarade BrB 8: 11 2 st. Denna bestämmelse kom dock att vid riksdagsbehandlingen utgå ur 1942 års lagstiftning, vilken icke ändrade de äldre reglerna i 24 kap. i detta hänseende; på FLU:s förslag utbröts samtidigt straffbestämmelsen om självtäkt från stadgandet om egenmäktigt förfarande. Någon ändring gjordes däremot icke i den föreslagna bestämmelsen om återställande av rubbad besittning. (Se FLU 18/1942 s. 27 ff.) Regeln i BrB 8: 11 2 st. tillkom först år 1948 i samband med omarbetningen av 24 kap. SL, då den infördes i SL 20: 8 2 st.

Av det sagda lär man knappast kunna dra slutsatsen, att reglerna om besittningsrestitution på fastighetsrättens område med nödvändighet måste vara anknutna till det straffrättsliga besittningsbegreppet. I varje fall med UNDÉNS uppfattning om vad som utgör besittningskränkning (se Sakrätt II: 1 s. 38 f) torde man kunna anse markägaren befogad att på färsk gärning flytta undan ett tält, som uppsatts på förbjudet område. — Jfr om de här behandlade frågorna även THORNSTEDT i Festskrift tillägnad Birger Ekeberg s. 480 ff, särskilt diskussionen s. 482 not 3, samt om äldre rätt CARLÉN s. 181 och NJA 1914 s. 38.

Värdet av en sådan befogenhet för markägaren som här har antytts torde minska genom att *motvärn* mot markägarens åtgärd att flytta bort tältet knappast kan straffas enligt BrB 8: 8 för egenmäktigt förfarande; här utövar ju markägaren icke, såsom i detta stadgande förutsättes, någon rätt att kvarhålla eller taga något. (Liknande mening THORNSTEDT, a.a. s. 482 not 3.)

tion kunna erhålla handräckning av överexekutor jämlikt 191 § utsökningslagen, vilket stadgande ju är tillämpligt även vid annat egenmäktigt rubbat förhållande än besittning.²⁴

Vid sådan mindre störande tältning som enligt det nyss sagda är olovlig blott om den fortsätter under avsevärd tid, blir givetvis icke reglerna om återställande på färsk gärning tillämpliga. Endast 191 § utsökningslagen torde här kunna användas.

4. Vad särskilt angår *bad* vid annans strand, antyder redan det nyss refererade rättsfallet, att sådant nyttjande i princip är tillåtet, givetvis med undantag för stränder där icke fri färdselrätt gäller. Rätten att passera över annans mark ned i vattnet har förut berörts.²⁵ I och för sig är det väl i allmänhet mindre badningen än uppehåll på stranden för avklädning och solbad som kan tänkas bli störande. Något skydd häremot för område, som markägaren utanför sin tomtmark använder som privat badplats, lär i och för sig icke finnas.²⁶ Mycket generande badning intill tomtmark kan möjligen förbjudas vid vite.

Vad angår bryggor, lär rastning på själva anläggningen icke anses tillåten utan ägarens samtycke;²⁷ den tänkbara sanktionen är också här vitesförbud mot viss person, som vid upprepade tillfällen brukar använda anläggningen för bad. När det gäller bruk av sådana anordningar är det knappast troligt, att närboende personer skulle ha större befogenheter än allmänheten i gemen.

5. I korthet bör också beröras en mera speciell fråga, som särskilt på senare år fått betydelse för friluftssintresserade: rätten att mera långvarigt uppehålla sig på annans mark i samband med *fiske*. Enligt 27 § första stycket fiskelagen tillåtes alla fiskande — även fritidsfiskare — att beträda annans strand för att tillfälligt fastgöra eller uppdraga redskap eller båt, om det

²⁴ Jfr STJERNQUIST s. 73 ff och HASSLER s. 402 f.

²⁵ Se särskilt ovan s. 47 ff.

²⁶ Jfr KARLGREN a. st.

²⁷ Jfr ovan s. 48 f.

kan ske utan förfång för strandens innehavare. Även om stadgandet avsetts i vissa fall kunna medföra en utvidgning av de fiskandes befogenheter utöver vad allemansrätten medger, lär det icke tillåta något uppehåll som genom sin längd eller eljest skulle störa markägarens hemfrid eller trevnad.²⁸ Förfång kan enligt förarbetena föreligga också vid nyttjande av område som ej utgör tomt;²⁹ å andra sidan skulle i begreppet inläggas, att påtagligt olägenhet har uppstått.³⁰

Om en fiskande brukar uppehålla sig mera långvarigt i generande närhet av ägarens byggnader eller trädgård eller eljest mera permanent utnyttjar stranden på ett för denne besvärande sätt, synes det alltså möjligt att utverka vitesförbud mot ett sådant uppträdande. Vid prövningen synes det rimligt att fästa avsevärd vikt vid om fisket varit yrkesmässigt eller ej.³¹ — Endast vid mycket ingripande åtgärder på stranden lär däremot straffansvar för egenmäktigt förfarande kunna komma i fråga.

6. I fråga om *båtförtöjning* vid stranden tycks några restriktioner för närvarande icke gälla utanför tomtmark, med undantag för förtöjning som medför särskild olägenhet för markägaren.³² Exempel härpå är när han utestänges från en enskild båtplats som han iordningställt eller då ett påtagligt hemfridsintresse sätts i fara.³³ Finnes brygga, anses allmänheten som nämnt oförhindrad att tillfälligt angöra denna, såvida ej ägaren själv hindras i sin användning.³⁴ Också här kan en privat förbudsskylt antagas sakna avgörande betydelse, om förbudet icke är grundat på att markägaren objektivt sett har särskilt intresse av ostördhet. Mera långvarig förtöjning vid annans brygga torde däremot icke tillåtas.

Det olovliga intrång som kan förekomma i de nu angivna fal-

²⁸ Se SOU 1947: 47 s. 274 f, Prop. 60/1950 s. 120 f.

²⁹ SOU 1947: 47 s. 275.

³⁰ TLU 23/1950 s. 54, jfr även Prop. 60/1950 s. 120.

³¹ Jfr 27 § 2 st. fiskelagen, där särregler ges för yrkesfiskare.

³² Jfr fiskelagen 27 § och NJA 1949 s. 167.

³³ Jfr SOU 1947: 47 s. 274 f. och LJUNGMAN—STJERNQUIST II s. 136.

³⁴ Se ovan s. 48 f samt om VL:s inställning s. 24 f.

len lär stundom kunna förhindras genom vitesförbud; eventuellt kan även reglerna om återställande av rubbad besittning anses tillämpliga. Däremot är det tvivelaktigt, om ansvar enligt 8 kap. 11 § andra stycket brottsbalken kan ådömas.

7. Vad slutligen gäller *parkering av motorfordon*, träffas sådant användning av annans mark givetvis av straffbestämmelsen i 12 kap. 4 § brottsbalken i den mån marken kan skadas därav,³⁵ och är vidare straffbar på tomt och plantering i samma utsträckning som trafik med fordonet. Som nämnt är det möjligt att en långvarig parkering också kan straffas enligt 8 kap. 11 § andra stycket, om den innebär större olägenheter för markägaren.³⁶ Man har gjort gällande, att en parkeringsrätt i övrigt föreligger även utom vägar och stigar, i överensstämmelse med rådande sedvana;³⁷ å andra sidan har framhållits de nackdelar en invasion av bilar kan medföra för markägaren.³⁸ Rättsläget synes oklart även på denna punkt. Under alla omständigheter torde de praktiskt möjliga sanktionerna också i detta läge vara få, när icke parkeringen är straffbar. Sannolikt kan emellertid en markägare utverka vitesförbud mot en person, vars parkering medför förfång för honom,³⁹ och kanske också erhålla handräckning enligt 191 § utsökningslagen vid långvarig uppställning.

Med bilparkering torde i stort sett kunna jämsställas uppställning av husvagnar.⁴⁰ Med tanke på nyttjandets mera intensiva och varaktiga karaktär lär dock toleransen vara något mindre i dessa fall; resonemanget i NJA 1949 s. 167 bör i varje fall här kunna bli aktuellt.

³⁵ Jfr LJUNGMAN—STJERNQUIST II s. 135.

³⁶ Se ovan s. 78.

³⁷ Jfr Naturvårdsutredningen s. 187.

³⁸ Jfr TLU 41/1964 s. 75 f.

³⁹ Se NJA 1946 s. 468.

⁴⁰ Jfr HOLMBERG s. 32.

IX. Användning av friluftsområde mot avgift

1. Några ord bör nämnas om en speciell fråga av viss praktisk betydelse: de allemansrättsliga reglernas inverkan på markägares eller nyttjanderättshavares rätt att utkräva avgift för tillträde till ett område, som är särskilt lämpligt för bad eller tältning eller eljest är tilldragande för allmänheten — t. ex. ett utsiktsberg eller en vacker naturformation. Rättsläget förefaller särskilt oklart på denna punkt.

Frågan kan uppkomma i flera olika sammanhang. Till en början kan straffansvar tänkas förekomma vid områdets olovliga beträdande. Att märka är då, att — vare sig tagande av olovlig väg betraktas som ett fridsbrott eller ett skadegörelsebrott¹ — straffstadgandet i 12 kap. 4 § brottsbalken knappast tar sikte på sådana fall där någon insmyger sig t. ex. på ett friluftsbad utan att erlägga avgift. I och för sig saknar ju innehavaren intresse av att hålla allmänheten borta från området; hans önskan är blott att uppbära vederlag för dess brukande. I den mån ett olovligt insmygande är straffbart, synes det snarare bli fråga om tillämpning av 9 kap. 2 § andra stycket brottsbalken, enligt vilket lagrum den som begagnar sig av »husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller annat dylikt, som tillhandahålles under förutsättning av kontant betalning» men icke gör rätt för sig straffas för bedrägligt beteende (eller i ej ringa fall för bedrägeri).² Ibland kan också ansvar för egenmäktigt förfarande komma i fråga.

När besökande i bil berett sig tillträde till det inhägnade området på Kullaberg utan att erlägga avgift som avkrävdes dem, bedömdes gärningen som egenmäktigt förfarande av HD. I domskälen, som formulerades av HovR, framhölls att markägaren ägde förväg-

¹ Jfr ovan s. 38.

² Jfr BECKMAN—STRAHL I s. 321, AGGE s. 233 och även STERZEL, Bedrägeribrottet s. 84 f.

ra de besökande tillträde annorledes än mot avgift.³ — Att märka är att de besökande vägrade att betala i samband med att de öppet trängde in på området; någon likhet med bedrägeribrott förelåg alltså icke. Avgörandet utesluter ej att i andra situationer 9 kap. 2 § kan tillämpas.

De områden där markägaren vill utkräva avgift torde ofta vara så begärliga för allmänheten, att de kan anses ha väsentlig betydelse för friluftslivet. I synnerhet torde detta gälla strandområden. I så fall uppkommer frågan, om man genom stängselgenombrott kan utverka fri passage för allmänheten in på området. Det står nämligen klart, att genomgång som avses i 17 § naturvårdslagen icke kan vara betingad av att någon avgift erlägges.⁴

Ytterligare kan den möjligheten tänkas, att någon tagit sig in på avspärrat område och i efterhand kräves på inträdesavgift. Det är icke säkert, att den civilrättsliga frågan om hans betalningsskyldighet beror av möjligheterna till stängselgenombrott.

2. I princip bör man hålla isär å ena sidan tillträdet till särskilt iordningställda områden — t. ex. badanläggningar med trampoliner, rutschbanor, flottar etc. eller tältplatser med speciella sanitära anordningar — å andra sidan tillträdet till annan mark. I det förra fallet har det ansetts tillåtet att kräva avgift i varje fall för begagnandet av särskilt kostsamma anordningar.⁵ Vad den senare situationen angår, har naturvårdsutredningen gjort gällande, att upptagande av avgift väl ej kunde förhindras, om området kringgärdats med oöverkomligt stängsel, men dock kunde bringas att upphöra genom förordnande om stängselgenombrott.⁶

Gränsen mellan de två fallen är onekligen svår att draga. Vad angår den *stängselrättsliga* bedömningen, kan det visserli-

³ HD:s dom 21/12 1964, nr B 27. — HR fällde i stället till ansvar för bedrägligt beteende.

⁴ Se Prop. 187/1952 s. 99 f, 103, Naturvårdsutredningen s. 185.

⁵ Prop. 187/1952 s. 103; jfr även Naturvårdsutredningen s. 186.

⁶ Naturvårdsutredningen s. 185.

gen synas strida mot strandskyddets syfte, om markägaren till egen vinning finge begränsa allmänhetens tillgång till ett strandområde. Å andra sidan avviker den nu behandlade situationen från läget vid stängselgenombrott i allmänhet. Genom kravet på inträdesavgift utestänges ju inte allmänheten definitivt från området; i och för sig framstår det vidare som önskvärt, att badplatser, tältplatser och liknande områden av värde för friluftslivet också på enskilt initiativ iordningställes för allmänt bruk. Även om förekomsten av sådana mindre omfattande anordningar som bryggor, trampoliner, vindskydd etc. inte är tillräcklig för att utsläcka allemansrätten på området,⁷ kan ägaren tänkas ha rätt att uppbära skäligt vederlag för områdets användning, vilket täcker arbetet och kostnaderna att hålla anläggningen i stand. I det nyss refererade Kullabergsmålet ville markägaren på detta sätt täcka sina betydande utgifter för bevarande av bergets natur, anläggningar på berget, vakthållning m. m.; stängselgenombrott synes dock ej ha varit aktuellt beträffande området.⁸

Vid den diskretionära prövningen, om stängselgenombrott skall beviljas på särskilt iordningställda områden, torde man i så fall böra fästa vikt vid avgiftens storlek i förhållande till anordningarnas dyrbarhet.⁹ Troligen får man också beakta allmänhetens eventuella intresse av att utnyttja det avspärrade området utan att bruka de särskilda anläggningarna på platsen; ett sådant intresse framträder t. ex. då hopptorn och bryggor anlagts på en naturlig sandstrand, vilken på en längre sträcka avstängts för allmänheten.

Man kan också tänka sig möjligheten, att marken är särskilt känslig för beträdande och att markägaren därför skulle vara

⁷ Se ovan s. 49 f och 57 ff, särskilt RA 1957 K. 500 och RA 1961 s. 73.

⁸ Möjligheten härtill beröres ej i akten; genombrott lär ju ej heller kunna ske för biltrafik, se ovan s. 71. Berget lär icke ha varit strandskyddsområde.

⁹ Jfr den norska friluftslöven § 14: »Ferdselrett etter denne lov er ikke til hinder for at eier eller bruker kan kreve en rimelig avgift for adgangen til badestrand, teltplass eller annet opparbeidet friluftsområde, men avgiften må ikke stå i misforhold til de tiltak eier eller bruker har gjort på området til fordel for friluftsfolket.» Jfr JENSEN—HOLE s. 63 f, BRÆKHUS—HÆREM s. 80.

berättigad att upptaga avgift för att kompensera sina skador vid en invasion på området. Som förut nämnts, tyder lagens förarbeten på att stängselgenombrott ej kunde ske i detta läge, eftersom allmänheten icke kunde fordra tillträde med stöd av allemansrätten. Markägaren får emellertid räkna med möjligheten att området tvångsvis avsättes till naturreservat.¹⁰ — På tomtmark, t. ex. kring ett kafé, saknas också möjlighet att utverka fritt tillträde; detta torde även gälla vägar på sådant område.¹¹

Onekligen förefaller emellertid institutet stängselgenombrott vara ganska illa ägnat att lösa konflikter av dessa slag. Myndigheten saknar t. ex. möjlighet att föreskriva en sänkning av inträdesavgiften.

Det är oviss, om gränsdragningen bör ske på samma sätt i *brottmål*. I den mån bestämmelserna om bedrägligt beteende eller egenmäktigt förfarande kan tillämpas i denna situation står det klart, att när den begärda avgiften är skälig det är straffbart att olovligen taga sig in på området. Omvänt torde det vara svårt att fälla till ansvar, om ägaren icke nedlagt kostnader eller arbete för att göra strandområdet mera tilldragande än i naturtillståndet. Hur mellanfallen skall bedömas kan emellertid diskuteras.

I sammanhanget bör nämnas, att 9 kap. 2 § andra stycket brottsbalken icke synes tillmäta *värdet* av vad som tillhandahålles avgörande betydelse för straffbarheten; det väsentliga är, att tillträde blott medges mot betalning. Från denna synpunkt kan man ifrågasätta, om icke markägarna bör skyddas också i en del fall där stängselgenombrott skulle vara möjligt. Det kunde möjligen invändas, att rättsordningen då skulle motverka sig själv genom att ställa markägarens anspråk på sådant vederlag under straffsanktion; argumentet är känt från diskussionen, om det utgör bedrägeri att narra till sig en prestation som är straffbar eller osedlig.¹² Därmed kan man

¹⁰ Jfr om det sagda Prop. 148/1964 s. 46, 147, 151; se även SOU 1962: 26 s. 12 och ovan s. 32.

¹¹ Jfr ovan s. 63 f.

¹² Typfallet är, att en kvinna köper ett fosterfördrivningsmedel utan avsikt att betala. Se STRAHL, Skada och vinning s. 49 f, jfr STERZEL, a.a. s. 51 f.

emellertid knappast jämställa ett så pass oskyldigt förfarande som att en strandägare uttager en med hänsyn till omständigheterna alltför hög inträdesavgift.¹³ Det förefaller dessutom föga lämpligt att — om också i ett speciellt fall — tillåta allmänheten att undandraga sig förutsatt betalning enbart av det skälet, att om alla relevanta omständigheter vore kända det begärda beloppet skulle ha framstått som oskäligt. Övervägande skäl synes tala för att ålägga straffansvar, så snart strandägaren över huvud taget haft rätt att utkräva någon avgift. — I domen om Kullaberg har utgången också motiverats med att markägaren ägt fordra avgift, medan den begärda avgiftens skälighet ej berörts.

Vad åter gäller ägarens *civilrättsliga* anspråk på avgift, torde den som tagit sig in på ett iordningställt område kunna åläggas att utge begärd ersättning icke blott då denna helt täcker markägarens kostnader utan också eljest, om ej avgiften framstår som uppenbart oskälig; i så fall har han troligen att blott erlägga skäligt belopp. En förutsättning torde vara, att avgiften tillkännagetts genom skyltar eller på liknande sätt.¹⁴ Saknar området särskilda anordningar för besökare, är det möjligt att ett yrkande om avgiften skulle ogillas i varje fall när stängselgenombrott är möjligt på platsen.

3. Om markägaren på andra sätt tillåter allmänheten att nyttja det avspärrade området utöver vad allemansrätten medger — t. ex. genom att tältning finge ske på längre tid — har man också ansett det tillåtet att upptaga inträdesavgift.¹⁵ Avgift lär dock få uttagas blott av dem som kan väntas verkligen utnyttja dessa längre gående befogenheter; det kan knappast antagas, att en strandägare skulle få kräva inträde till ett område enbart av den anledningen, att han medger besökande att kvarstanna hur länge som helst på platsen.

Särskilda frågor uppkommer om avgift för biltrafik och parkering på enskild väg och andra enskilda områden.

¹³ Liknande åsikt möjligen STERZEL a. st.

¹⁴ Jfr NJA 1958 s. 177.

¹⁵ Se Naturvårdsutredningen s. 185 f.

Av intresse är här NJA 1958 s. 177, som rörde parkering på ett särskilt iordningställt område vid en flygplats. En bilförare, vilken krävdes på avgift enligt på området uppsatta skyltar, invände att området hörde till allmänneligen befaren väg eller utgjorde allmän plats, varför endast lokal trafikmyndighet ägde att utfärda parkeringsbestämmelser på området.¹⁶ I domskälen uttalade HD bl. a.: För innehavarens rätt att — såsom i allmänhet gäller beträffande den som låter av honom innehavd mark nyttjas av annan — betinga sig ersättning av den som använder området för parkering måste den lokala trafikmyndighetens behörighet enligt 61 § vägtrafikförordningen anses vara utan betydelse. Bilföraren hade ej heller eljest förebragt någon omständighet, på grund varav han skulle kunna undgå att erlagga det fordrade beloppet. Avgiften utdömdes därför.

Avgörandet ger stöd för att avgift skulle få upptagas också för biltrafik på enskild väg, som markägaren ensam underhåller, oavsett om vägen kan anses allmänneligen befaren. Ägaren kan ju avstänga vägen på grund av risken för förslitning, och stängselgenombrott till förmån för biltrafik tycks som nämnt icke möjligt.¹⁷ Den rätt som möjligen kan finnas att öppna vägen med stöd av 191 § utsökningslagen¹⁸ torde ej hindra, att den som nyttjar vägen utan rätt därtill ålägges skyldighet att betala avgift härför.¹⁹ Mera tveksamt är hur avgiftsfrågan ställer sig vid parkering eller trafik på område, som varken särskilt iordningställts eller riskerar att skadas av trafiken.²⁰ 1958 års avgörande lär icke hindra jämkning på den grund att avgiften varit oskäligt hög, eller eventuellt bortfall av betalningsskyldigheten.

Den som olovligen tar sig in med bil eller parkerar på avgiftsbelagt område torde liksom vid passage till fots kunna straffas, så snart markägaren alls ägt uppbära avgift; Kullabergsmålet avsåg ju ett sådant fall.

¹⁶ Se ovan s. 68.

¹⁷ Se ovan s. 71.

¹⁸ Se ovan s. 68.

¹⁹ Jfr SOU 1962: 26 s. 12, 13.

²⁰ Jfr ovan s. 69 f, 85.

X. Uppträdandet i naturen

1. Såsom framgått av det föregående, har allmänheten långtgående befogenheter att färdas och uppehålla sig på annans mark utan rättslig påföljd. Det blir därför av särskild betydelse för markägaren, vilka möjligheter som finns att ingripa mot hänsynslöst uppträdande av olika slag — ljud och annat störande beteende, nedskräpning etc.

En allmänt hållen regel av intresse i sammanhanget är den förut berörda osanktionerade bestämmelsen i 1 § naturvårdslagen, att envar skall visa hänsyn och varsamhet i sitt umgänge med naturen.

Såvitt gäller hänsyn till andra naturbesökande, går bestämmelsen i fråga tillbaka på ett mera utförligt stadgande i naturvårdsutredningens förslag. Envar skulle vid vistelse i naturen iakttaga bl. a. att han ej uppträdde högljutt eller på annat sätt störande; tillika föreskrevs att envar skulle avhålla sig från nedskräpning.¹ I det förra hänseendet föreslogs ingen straffpåföljd vid överträdelse; avsikten synes framför allt ha varit att ge ett underlag för upplysningsverksamheten på området.² Vid departementsbehandlingen framhölls särskilt det angelägna i att komma till rätta med sådana störande företeelser som missbruket av grammofooner och radioapparater på badstränder och annorstädes i naturen; hänsynsregeln i 1 § skulle innefatta bl. a. skyldighet att undvika ljud som kunde verka störande på andras naturupplevelser eller djurlivet.³ Som förut framhållits, siktar bestämmelsen icke särskilt på att skydda markägaren. Det är också ovisst, vilken grupps naturupplevelser den egentligen tar sikte på.⁴

¹ Se 28 § i förslaget till NVL, där dessutom underströks vikten av att icke onödigt störa markernas vilda djur eller skövla markernas bestånd av vilda växter.

² Jfr Naturvårdsutredningen s. 316 ff.

³ Se Prop. 148/1964 s. 100 f, jfr s. 38.

⁴ Jfr ovan s. 33 f.

2. Regeln i 1 § naturvårdslagen kan till en början tänkas påverka tolkningen av vissa *straffbestämmelser* på området. Visserligen torde inkräktarens mer eller mindre olämpliga beteende knappast påverka räckvidden av 12 kap. 4 § brottsbalken;⁵ det samma lär gälla regeln om hemfridsbrott i 4 kap. 6 §, vilken numera icke tar sikte på annat trakasserande uppträdande än intrång eller kvarstannande mot annans vilja.⁶ Oljud och annat störande beteende medför ej att den skyddade zonen utvidgas. Däremot kan ibland hemfridsbrottet av sådan anledning bedömas som grovt.⁷ — Något större betydelse för uppträdandet i naturen får emellertid brottsbalken 4 kap. 7 §, som stadgar straff för ofredande av annan med bl. a. oljud eller annat hänsynslöst beteende. Det straffbara området har härigenom utsträckt: ofredande är numera brottsligt icke blott i annans hemvist utan även eljest, vare sig den störde befinner sig på allmänt eller enskilt område.⁸

Som exempel på oljud nämner motiven att någon med uppsåt att ofreda närboende hänsynslöst använder sin högtalare⁹ samt starkt buller på en gård nattetid.¹⁰ Det är synbarligen fråga om störningar av hemfriden som ej träffas av 4 kap. 6 §. Det ligger nära till hands att antaga, att buller som stör markägaren bedömes särskilt strängt. Å andra sidan är det tydligt, att icke mera bagatellartade störningar träffas av stadgandet; bl. a. uttalar förarbetena, att fridskränkningen skall vara kännbar enligt vanlig värdering.¹¹ Vid denna värdering torde finnas anledning att beakta även sådana

⁵ Se ovan s. 76.

⁶ Sådant hänsynslöst uppträdande som tidigare bedömes enligt SL 15: 28 straffas numera som ofredande enligt BrB 4: 7, se SOU 1953: 14 s. 167.

⁷ Enligt motiven till BrB 4: 7 skall ofredande som innefattar hemfridsbrott bedömas enligt 4: 6 (SOU 1953: 14 s. 169). Här torde dock den allmänna hänsynsregeln i 1 § NVL spela en obetydlig roll; blott undantagsvis torde man kunna tala om uppträdande i naturen, när inkräktaren nått så långt in på annans område att hemfridsbrott föreligger.

⁸ Jfr BECKMAN—STRAHL s. 153; se däremot SL 15: 28.

⁹ Se SOU 1953: 14 s. 169.

¹⁰ Se Prop. 10/1962 B s. 422.

¹¹ Se SOU 1953: 14 s. 169. Märk också, att 4: 7 som exempel på ofredande nämner utom oljud också sådana beteenden som handgripligt antastande, skottlossning och stenkastning.

lagregler utom straffrättens område som ger en norm för uppträdandet i olika situationer.¹² Här kunde 1 § naturvårdslagen tänkas få betydelse: det i motiven påtalade förfarandet att störa andra med transistormusik skulle bli straffbart såvida åtminstone eventuellt uppsåt att ofreda föreläge. Häremot kan dock invändas, att dylika störningar på många håll utgör ett normalt inslag i friluftslivet, som blott en begränsad del av befolkningen torde betrakta med direkt ogillande; i övrigt lär de ej inverka nämnvärt på de naturupplevelser som förekommer. Att markägaren skulle vara särskilt skyddad t. ex. på en badstrand som han använder, stämmer i vart fall icke med naturvårdslagens värderingar.¹³

Läget är möjligen ett annat om störningarna sker på tomten¹⁴ eller omedelbart intill tomtgränsen. Situationen erinrar då om de fall motiven berör. Även här bör emellertid för straffbarhet krävas, att fridstöraren betar sig på ett sätt som klart skiljer sig från normalt uppträdande på den plats där han uppehåller sig. Och störningar av tanklöshet — den ojämförligt vanligaste typen — går under alla omständigheter fria från straff enligt 4 kap. 7 §.

Vad angår ofredande av annat slag i naturen, synes straffbestämelsen möjligen kunna tillämpas i vissa fall då en badande störes i samband med omklädning eller nakenbad. Dylika beteenden ligger mer i linje med de fall av ofredande som lagregeln direkt siktar på.¹⁵

Ibland kan 16 kap. 16 § brottsbalken tänkas bli aktuell. Ansvar för förargelseväckande beteende fordrar emellertid att uppträdandet skett på allmän plats eller eljest offentligen. Stadgandet synes därför blott kunna tillgripas vid störningar på mera allmänt trafikerad väg eller på annan plats där större antal personer samlats, framför allt på badstränder.¹⁶ Hur gränsen för

¹² Jfr AGGE s. 240 ff.

¹³ Jfr ovan s. 35.

¹⁴ T. ex. på en sådan väg som allmänheten kan begagna utan straffpåföljd; se ovan s. 37 ff.

¹⁵ Jfr SOU 1953: 14 s. 169 (otillbörliga närmanden till kvinnor i ord eller handling) och Prop. 10/1962 B s. 117; motiven tar emellertid sikte på mera kvalificerat ofredande än det här antydda. — Att märka är, att ofredande ej behöver rikta sig mot viss person eller vissa personer med uppsåt att störa just dem, jfr lagrådet i Prop. 10/1962 B s. 422.

¹⁶ Jfr BECKMAN—STRAHL II s. 219; se även s. 214 om offentlighetsrekvisitet vid fylleri.

straffbarheten skall dragas torde främst bero på platsens karaktär och sedvanan på stället. Under alla omständigheter torde blott speciella och från det normala avvikande betenden kunna anses ägnade att väcka förargelse; avgörande blir den inställning som en majoritet av naturbesökare kan väntas ha i fråga om uppträdandet, medan hänsynsregeln i naturvårdslagen knappast spelar någon större roll. Stadgandet skyddar givetvis inte markägaren i högre grad än andra. — I en mera speciell miljö, t. ex. på en badplats som huvudsakligen frekventeras av äldre gäster på ett intilliggande vilohem, kan man däremot möjligen tänkas taga hänsyn till de särskilda reaktionerna hos omgivningen i fråga.¹⁷

Någon annan bestämmelse än 16 kap. 16 § torde i regel ej heller kunna åberopas vid nakenbad och liknande uppträdande, som närboende eller andra finner anstötligt.¹⁸ I vilka fall sådant beteende numera kan anses förargelseväckande i lagens mening är tveksamt; också här har självfallet platsens art en väsentlig betydelse.

I vissa situationer kan straffansvaret utvidgas. 8 § allmänna ordningsstadgan berättigar polismyndighet att meddela erforderliga ordningsföreskrifter beträffande förhavanden på allmän plats och även eljest för användande av badstrand och lägerområde vartill allmänheten äger tillträde; överträdelse medför bötesstraff.¹⁹ Genom föreskriften får icke läggas onödigt tvång på allmänheten eller eljest göras obefogad inskränkning i den enskildes frihet.²⁰ Här kan den allmänna hänsynsregeln i naturvårdslagen få viss betydelse: eftersom lagen bygger på tanken, att även den enskildes rörelsefrihet i viss mån får inskrän-

¹⁷ Jfr BECKMAN—STRAHL II s. 217 f, där dels hänvisas till »gängse uppfattning» om beteendets karaktär, dels framhålls betydelsen av platsen där gärningen utföres. — I de nu antydda fallen torde offentlighetsrekvisitet ofta brista.

¹⁸ För ansvar enligt BrB 6:6 eller 16:11 fordras betydligt mera utmanande beteende. Jfr BECKMAN—STRAHL I s. 299 och II s. 205 samt Prop. 10/1962 B s. 235.

¹⁹ Se AOST 8, 28 §§.

²⁰ Jfr AOST 7 §.

kas med hänsyn till andra naturbesökarens trivsel, torde ett förbud mot störande beteende på badstränder och liknande icke utgöra ett otillåtet ingripande.²¹ Att märka är att föreskrifterna skall vara erforderliga för att upprätthålla den allmänna ordningen;²² med deras hjälp kan man alltså icke komma till rätta med beteenden som enbart eller åtminstone främst stör markägaren.

Vad naturreservat beträffar, ger som nämnt 10 § naturvårdslagen en möjlighet att meddela särskilda straffsanktionerade föreskrifter beträffande allmänhetens beteende. Det torde inte vara uteslutet att med deras hjälp utvidga skyddet för markägaren även mot störande uppträdande av olika slag.²³

3. Undantagsvis torde också andra sanktioner kunna tänkas mot hänsynslöst uppträdande på annans mark. Vad *skadestånd* angår, blir tydligen ekonomisk skada sällan aktuell. Av det förut sagda framgår att utsikten till ersättning för ideell skada är obetydlig i dessa sammanhang, såvida inte allvarligt hemfridsbrott förekommit.²⁴ Enligt det år 1963 framlagda förslaget till skadeståndslag skulle emellertid möjligheten härtill något utvidgas. Ideellt skadestånd skulle utgå bl. a. vid ofredande och dylik brottslig gärning,²⁵ kanske också när någon tagit olovlig väg över tomt och därvid uppträtt i hög grad störande. Utanför det straffbara området skulle emellertid hänsynslöst beteende icke medföra ersättningsskyldighet. Under alla omständigheter torde blott obetydliga belopp komma att utdömas vid sådana kränkningar som här berörts.

Man kan också tänka sig möjligheten av ett *vitesförbud* mot buller och liknande störande beteende. När inte störningarna härrör från en grannfastighet, skulle förbudet kunna grundas på den allmänna princip som antytts i 1 § naturvårdslagen. Nå-

²¹ Jfr Prop. 143/1956 s. 113, se även s. 110.

²² Se Prop. 143/1956 s. 113.

²³ Se ovan s. 51 f.

²⁴ Se ovan s. 20.

²⁵ Se SOU 1963 : 33 s. 8 (10 §) och s. 41.

gon praktisk betydelse torde vitesförbud blott få mot personer på orten, t. ex. om de regelbundet nyttjar en badstrand på ett sätt som generar markägaren eller åker vattenskidor nära ett bostadshus. Den från grannelagsrätten kända utvägen att utverka förbud mot buller från hälsovårdsnämnd torde blott undantagsvis kunna bli aktuell;²⁶ möjligen är det något lättare att genomföra förbudstalan vid domstol.²⁷

4. Det hänsynslösa handlingssätt som naturvårdslagen speciellt tar sikte på är *nedskräpning*. Enligt 23 § skall envar tillse, att han ej skräpar ned i naturen med plåt, glas, plast, papper, avfall eller annat, så att därav kan uppkomma otrevnad eller skada för annan. Om nedskräpningen varit ägnad att medföra obehag av någon betydenhet eller skada till person eller egendom, är den straffbelagd (37 § andra stycket), och i sådana fall kan den ansvarige också föreläggas att iordningställa platsen och vidtaga förebyggande åtgärder för framtiden (24 §). Liknande, något mildare bestämmelser förekom i naturskyddslagen av 1952,²⁸ där sanktionsreglerna infördes under stark tvekan från lagstiftarens sida; det ansågs i och för sig mest tilltalande att nöja sig med upplysning och propaganda för ökat hänsynstagande i naturen.²⁹

²⁶ Hälsovårdsnämnd har visserligen möjlighet att meddela vitesförbud mot verksamhet som strider mot stadgan (HSt 71, 75 §§); det synes emellertid sällsynt att buller som härrör från privatlivets område medför sanktioner av denna typ (jfr FLORÉN s. 104 f), om också hundskall medfört ingripanden (se LJUNGMAN, Skada och olägenhet s. 178 not 4 och RegR 1963 I 115). Jfr även NJA 1960 s. 670, angående förseelse mot HSt 20 §. — Nödvändigt är under alla omständigheter, att bullret medför sanitär olägenhet; detta torde mindre ofta vara fallet i de här berörda situationerna, där bullret sällan är mera varaktigt och markägarens bostad vanligen är omgiven av tomt.

²⁷ Den domstolspraxis som förekommer i grannelagsrätten avser buller från industrier; jfr LJUNGMAN, a.a. s. 205 ff.

²⁸ Bl. a. fordrades tidigare »uppenbar» fara för skada för att straff eller städningsföreläggande skulle förekomma; se NSkL 27 §, 32 § 2 st. Märk också undantaget från städningsplikten enligt NSkL 27 §, när den skulle vara oskäligt betungande.

²⁹ Se NJA II 1953 s. 211, jfr även s. 209.

Med skräp i naturvårdslagens mening torde närmast avses föremål, som i det skick de lämnats i naturen har intet eller obetydligt värde för personer i allmänhet; åtminstone för dem måste det framstå som oekonomiskt att taga vara på egendomen och sätta den i användbart skick. Att lämna ett bilvrak i naturen utgör sålunda enligt motiven nedskräpning; man lär inte beakta det värde vraket kan ha hos en skrotfirma.³⁰ Detsamma torde gälla i fråga om engångsemballage, som i och för sig skulle kunna begagnas flera gånger. Fullt användbara verktyg, bräder eller dylikt torde däremot icke kunna hänföras till skräp. Kan man vänta att föremålet kvarligger på platsen tills det blir värdelöst, får dock nedskräpning anses ha förekommit.

Straffbar nedskräpning förutsätter att den är på visst sätt kvalificerad. Detta är till en början fallet då den är ägnad att medföra en icke bagatellartad *otrevnad*. Den närmare gränsdragningen är här oklar. Av vikt torde vara, hur många som kan väntas iakttaga skräpet och om platsen inbjuder till uppehåll: nedskräpning har större betydelse vid en landsväg än vid en skogsstig och blir särskilt generande på en populär badstrand. Motiven ger emellertid knappast stöd för att nedskräpning i mindre omfattning — t. ex. med några plastpåsar och burkar — skulle kunna straffas ens när den skett på livligt frekventerade ställen. Straffbestämmelsen skall tydligen tolkas med hänsyn till den genomsnittlige naturbesökarens estetiska behov.³¹ Beteendet måste sannolikt gå klart utanför vad som normalt förekommer och brukar accepteras av allmänhetens majoritet. De rekommendationer om en sträng tillämpning av straffstadgandet som ibland framföres i diskussionen³² tycks inte stämma särskilt väl med lagstiftarens syfte, såvitt gäller nedskräpning som blott medför vantrivsel.

I vissa fall generar nedskräpningen enbart eller huvudsakligen markägaren, t. ex. då skräpet kastas in i hans trädgård. Trots att bestämmelserna icke direkt tar sikte på hans intresse,

³⁰ Se Naturvårdsutredningen s. 317, Prop. 148/1964 s. 100.

³¹ Se ovan s. 33 f samt Prop. 148/1964 s. 129.

³² Se bl. a. WALIN i NJMF 1963 s. 255 f.

torde intet hinder föreligga att i sådana fall beakta de speciella obehagen för honom och hans familj. Något särskilt skydd för en badstrand eller utsiktsplats som markägaren brukar använda utanför tomten torde däremot icke föreligga.

Vad angår nedskräpning som medför *skaderisk* är läget ett annat. Det finns här mindre anledning att anknyta till den stora allmänhetens uppfattning om handlingssättets förkastlighet; lagstiftarens inställning är knappast lika tolerant som eljest.³³ Domstolarna torde ha möjlighet att fritt värdera, hur stor hänsyn som kan begäras av allmänheten när den har hand om farliga former av skräp.

Redan lagtextens avfattning tyder på att även oaktsam nedskräpning kan straffas,³⁴ något som stämmer med tendensen över huvud taget i specialstraffrätten. I uttrycket nedskräpning torde dock rimligen böra inläggas, att skräpet sprides som den närmast liggande följden av den ansvariges handlande. Att bildelar fått ligga kvar i naturen efter en trafikolycka eller att naturen osnyggats genom att någon vållat brand, bör knappast medföra straffansvar enligt naturvårdslagens regel; mot vårdslöshet i sådana sammanhang får andra straffbestämmelser ingripa. — Lagtexten antyder vidare, att man blott kan straffas för egna positiva handlingar, ej för bristande tillsyn av andra.³⁵

5. Möjligheten att meddela föreläggande jämlikt 24 § torde gå längre än straffbarheten. I de nyss nämnda särskilda fall, där man kan tveka om straff bör ådömas, torde i vart fall *stadsningsföreläggande* vara möjligt.³⁶ Sker nedskräpning i samband med friluftsliv i en förenings regi eller skräpar barn ned under

³³ Jfr ovan s. 33 f.

³⁴ Se 23 § (»Envar skall tillse . . .»); 37 § stadgar straff för den som åsidosatt denna tillsynsplik.

³⁵ 37 § andra stycket stadgar straff för åsidosättande av stadgandet i 23 §, och detta antyder att envar blott svarar för egen nedskräpning (»att *han* ej skräpar ned . . .»).

³⁶ Att NVL 24 § talar även om att på platsen »osnyggats» torde sammanhånga med att bestämmelsen också avser arbetsföretag, vilkas i och för sig försvarliga åtgärder icke betraktats som nedskräpning i lagens mening; jfr NJA II 1953 s. 210.

en utflykt, bör föreläggande kunna riktas mot föreningen respektive vuxna som lett eller varit ansvariga för utflykten. — Att märka är att i 24 § obehag för närboende särskilt nämnes; i varje fall i detta läge torde speciell hänsyn kunna tagas till markägarens otrevnad.

Tänkbart är också att *vitesförbud* meddelas den som kan väntas vålla nedskräpning på markägarens fastighet. Som nämnt är det emellertid tveksamt, om sådant förbud kan meddelas mot åtgärder som träffas av straffbestämmelser.³⁷ Däremot kan det bli aktuellt vid arbetsföretag på en närliggande fastighet; när grannbarn osnyggar på markägarens område, bör grannen också kunna föreläggas att hålla tillsyn över dem.

När nedskräpning faktiskt medfört skada till sak eller person, gäller allmänna regler om *skadeståndsansvar* i fall av styrkt vållande.³⁸ Att naturvårdslagen direkt förbjuder farlig nedskräpning bör ha en viss inverkan på culpabedömningen; bl. a. torde bestämmelsen utvidga förpliktelsen för ledare och arrangörer av sport och utflykter i naturen att kontrollera deltagarnas förehavanden.

6. De nu behandlade reglerna kan i stor utsträckning åbe-ropas också *mot markägaren*. Sålunda framgår av det sagda, att han vid hänsynslöst uppträdande mot naturbesökare kan tänkas bli straffad för ofredande samt undantagsvis också för förargelseväckande beteende och förseelse mot ordningsstadgan. Av större intresse är, att stadgandena om hänsyn och varsamhet i naturen och förbudet mot nedskräpning riktar sig även mot honom.³⁹ Sannolikt visar man dock en betydande tolerans vid störningar och nedskräpning på grund av jordbruk, skogsbruk, byggnadsarbete eller liknande verksamhet på fastigheten. I synnerhet gäller detta åtgärder på egen tomt, vilka blott undantagsvis torde medföra någon som helst påföljd. Farlig nedskräpning med glas och dylikt lär icke grunda straffansvar, om all-

³⁷ Se ovan s. 21.

³⁸ Jfr NJA 1958 s. 247, som rör en sorts nedskräpningsskada.

³⁹ Se ovan s. 33 f.

mänheten saknar rätt att färdas på det nedskräpade området;⁴⁰ däremot torde förfarandet någon gång i skadeståndsmål kunna betraktas som culpöst, t. ex. om lekande barn brukar taga sig in på platsen.⁴¹

⁴⁰ Jfr HovR:s för Västra Sverige dom 1957 I: 102, där en markägare krossade två glasflaskor vid en badstrand nära hans sommarstuga. HR fällde honom till ansvar för nedskräpning under åberopande att allmänheten ägde tillträde till platsen i fråga. HovR fann ej skäl göra ändring i domen. — Samma omständighet torde icke ha blivit avgörande, om nedskräpningen varit ägnad att medföra obehag även för den som iakttog den på något avstånd.

⁴¹ Jfr NJA 1948 A 50 (FFR 1948 s. 50) samt allmänt om frågan KARLGREN, Skadeståndsrätt s. 32 not 3 och AGELL s. 166 ff.

XI. Rätt att taga naturalster

1. Särskilt tidigare betraktades det som ett av allemansrättens viktigaste inslag, att man på annans mark fick taga vissa naturprodukter, framför allt bär och svamp. Numera anses väl denna befogenhet ha mindre värde, men i händelse av knapphet på livsmedel kan dess betydelse åter öka. Rättsreglerna är mindre komplicerade på detta område. Den diskussion som förekommit har mestadels rört frågor de lege ferenda. Gång efter annan har man i riksdagsmotioner yrkat på en inskränkning i rätten till fri bärplockning, och vid ett par tillfällen — särskilt i jordabalksförslaget 1909 — har lagförslag framlagts i denna riktning. Dessa strävanden har dock blivit utan resultat, och idag synes frågan knappast aktuell.¹

Sedan strafflagens tillkomst har allmänhetens befogenheter avgränsats på i huvudsak samma sätt. I överensstämmelse med 24 kap. 2 § strafflagen i dess lydelse efter 1948 stadgar 12 kap. 2 § andra stycket brottsbalken, att den som i skog eller mark olovligen tager växande träd eller gräs eller, av växande träd, ris, gren, näver, bark, löv, bast, ollon, nötter eller kåda eller ock vindfälle, sten, grus, torv eller annat sådant, som ej är berett till bruk skall dömas för åverkan om brottet med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter är att anse som ringa. Uppräkningen motsvarar i huvudsak äldre bestämmelser i 24 kap. 3 och 4 §§ strafflagen.² Enligt 8 kap. 11 § första stycket brottsbalken skall man vidare bedöma som tillgrepp, om någon i skog eller mark olovligen tagit produkter av angivet slag och brottet ej är att anse som åverkan — med andra ord om det ej är ringa. Uppräkningen antyder, att endast tillgrepp

¹ Jfr redogörelsen i FJB 1909 s. 107 ff, TLU nr 6/1950 s. 1 ff, LJUNGMAN, Skada och olägenhet s. 264 f och UNDÉN, Sakrätt I s. 76 ff; jfr även Naturvårdsutredningen s. 188.

² 24:3 straffbelade dock fram till 1948 även att någon »fäller, syrer eller bläcker träd»; vidare tillades efter 1948 även tillgrepp av sten och grus.

av naturprodukter är privilegierade; har man tagit kulturprodukter, såsom odlade träd eller växter, anses stöldbrott föreligga.³ Skillnaden får speciell betydelse genom att åverkan sällan torde falla under allmänt åtal, om endast enskild rätt förnärmas.⁴

Naturprodukter som icke alls omtalas i 12 kap. 2 § brottsbalken är bär, blommor, svamp och kottar. Dessa skulle envar få tillägna sig utan att dömas för åverkan. Genom denna straffrättsliga reglering har man avsett att också avgöra den civilrättsliga frågan, vad som är tillåtet att taga på annans mark.⁵ Både på straffrättens och på civilrättens områden uppkommer emellertid vissa gränsdragningsproblem.

2. För *straffrättens* vidkommande kan diskuteras, hur de fria naturalstren skall avgränsas. Att tillgrepp av vissa produkter av denna typ är tillåtet torde delvis bero på att de ansetts sakna egentligt värde för markägaren. Detta gäller vilda blommor och örter⁶ samt väl oftast även kottar.^{6a} Att bär och svamp alltså får plockas fritt i motsats till sådana alster som ollon och nötter kan knappast förklaras enbart på detta sätt. Hänsyn till traditionen och politiska överväganden har naturligtvis inverkat på lagstiftarens ståndpunkt; dessutom torde bär och svamp anses härigenom bli bättre utnyttjade än om de förbehölles jordägaren.⁷

Vad angår den närmare innebörden av uppräkningsen i 12 kap. 2 §, kan det verka anmärkningsvärt att bär, blommor och kottar får tagas också från växande träd trots eventuella följder för återväxten.

³ Se STJERNBERG s. 3, BERGENDAL s. 526, BECKMAN—STRAHL I s. 296.

⁴ Se BrB 12: 6; jfr ovan s. 20 samt Prop. 10/1962 C s. 548 och ELWING s. 281 f.

⁵ Se BECKMAN—STRAHL s. 450.

⁶ Jfr FJB 1909 s. 106.

^{6a} Så BECKMAN—STRAHL a. st. Märk dock det värde kottar kan ha vid skogsplantering.

⁷ Jfr bl. a. FLU 20/1944 s. 12; se dock FJB 1909 s. 110, som synes utgå från äldre förhållanden.

Det synes emellertid icke möjligt att gå längre än lagens ordalag;⁸ plockningen skulle bli straffri så länge ej kvistar eller grenar medföljer.⁹ Någon större skada torde sällan vållas på detta sätt.

Lagen omtalar i uppräknigen träd men inte buskar — en skiljelinje som kan vara svår att draga. Synbarligen räknas hasseln i sammanhanget till träd.¹⁰ Dit torde vidare i varje fall föras buskar med ekonomiskt värde som virke, ved eller eljest — något som inte lär vara så vanligt.¹¹ Att en vild buske har prydnadsvärde, t. ex. genom sina blommor, torde möjligen inte i och för sig föra den under lagrummet; denna synpunkt har ju ej spelat någon roll när det gäller rätten att plocka blommor.¹² — Det är oklart, vilka produkter som inbegripes i uttrycket »annat sådant som ej är berett till bruk»; hit har räknats tång och sådan mossor som har nämnvärt värde från ekonomisk synpunkt.¹³

Tvekan kan också uppstå vid de helt bagatellartade tillgreppen av produkter som omtalas i 12 kap. 2 §. Då det gäller sten, har man åberopat till stöd för strafffrihet att gruvlagens inmutningssystem förutsätter rätt för envar att undersöka och medföra sten och mineralprover.¹⁴ Även i övrigt synes det föga rimligt att kriminalisera tillgrepp som saknar all betydelse för markägaren.^{14a} Man får härvid beakta den sedvana på området som stundom kan urskiljas liksom också de ändrade förhållandena inom jordbruk och skogsbruk sedan uppräknigen i 12 kap. 2 § först tillkom. Att i skogen taga växande gräs torde t. ex. böra gå fritt från straff åtminstone i trakter där skogsbete upphört; gräset lär då ha lika ringa värde för markägaren som vildblommor.¹⁵ Detsamma synes gälla nedfallna

⁸ Jfr ovan s. 36.

⁹ Liknande mening STJERNBERG s. 21, BERGENDAL s. 527. Jfr däremot HOLMBERG s. 26.

¹⁰ Jfr STJERNBERG s. 21.

¹¹ STJERNBERG vill även föra hit andra vegetationsformer som kan uppträda som både buske och träd, t. ex. enen; se a. st.

¹² Enligt STJERNBERG skulle buskar vara att hänföra till »vindfällor eller annat sådant» etc.; se s. 34.

¹³ Se NJA 1891 s. 400 (tång), SvJT 1924 rf. s. 25, 42, STJERNBERG s. 35, HOLMBERG s. 26 (mossor).

¹⁴ Se UNDÉN, Sakrätt I s. 79, jfr HOLMBERG s. 27.

^{14a} Jfr nedan s. 118 om finländsk rätt.

¹⁵ Jfr WESTMAN s. 1. Se dock SOU 1944: 69 s. 395, där tillgrepp av växande gräs föreslogs bli bedömt som stöldbrott på grund av naturproduktens värde under nutida förhållanden. I departementsförslaget ändrades lagtexten i denna del utan närmare motivering.

mindre grenar, åtminstone om de är torra;¹⁶ sådan egendom lär vanligen tagas av allmänheten utan att vare sig den eller markägaren anser att något orätt förekommit.¹⁷ Utan denna befogenhet skulle det för övrigt bli svårt att göra upp eld i markerna i samband med friluftsliv — ett förfarande som allmänt godtages, under förutsättning att den eldande iakttar nödig försiktighet.¹⁸

Gränsen mellan natur- och kulturprodukter synes böra påverkas av liknande synpunkter. Tillgrepp från förvildade träd och buskar som växer i skog och mark — t. ex. på en övergiven tomtplats — torde vara att bedöma enligt 12 kap. 2 §;¹⁹ och tar man äpplen eller körsbär från sådana träd, får detta anses straffritt.²⁰

För gränsdragningen mellan stöldbrott och åverkan är innebörden av uttrycket »skog eller mark» av intresse. Man kan icke hänvisa till avgränsningen enligt 12 kap. 4 §; då risken för markskador saknar betydelse för räckvidden av 2 §, har i varje fall rätten att färdas över andra ägor än tomt och plantering intet sammanhang med om de utgör skog eller mark. Särskilt beträffande innebörden av »mark» har meningarna varit delade.²¹ I huvudsak torde utom tomt och trädgård även park, åker och kultiverad äng falla utanför markbegreppet.²² Man kan emellertid tveka, hur gärningen skall bedömas då träd eller gräs växer vilt på sådana områden. Om inte ett klart prydnadsvärde föreligger, t. ex. i fråga om träd i trädgårdar eller eljest nära boningshus, torde det rimligaste vara att hänföra brottet

¹⁶ Visserligen lär i varje fall större nedfallna grenar historiskt sett inbegripas under uttrycket »vindfälle . . . eller annat sådant som ej är berett till bruk»; en liknande formulering användes i SL 24: 4 i dess lydelse fram till år 1948, jfr STJERNBERG s. 20, 32 f, BERGENDAL s. 527. Någon ändring i denna del avsågs ej med 1948 års lagstiftning; jfr NJA II 1949 s. 42, 43, BECKMAN—STRAHL I s. 449 f. Å andra sidan stämmer det mindre väl med modernt språkbruk att i sådana fall tala om vindfälle eller annat sådant; i varje fall beträffande torra grenar synes skillnaden betydande.

¹⁷ Jfr TLU 41/1964 s. 76, HOLMBERG s. 26.

¹⁸ Jfr brandstadgan 22 §.

¹⁹ Jfr THYRÉN, Kommentarer till strafflagen kap. 20 s. 36.

²⁰ Frukt nämnes ju ej heller i BrB 12: 2.

²¹ Jfr om äldre SL 24: 3 STJERNBERG s. 23 f samt även THYRÉN, a.a. s. 36, WETTER i SvJT 1924 s. 104 f.

²² Att det är fråga om skogsplantering torde ej hindra att 12: 2 tillämpas

till åverkan. Lagens uttryckssätt är knappast så klart på denna punkt, att man bör tillgripa det strängare alternativet.

En närliggande fråga är om tillgrepp av vilda blommor, bär och svamp kan straffas när sådana alster icke växer i skog eller mark utan exempelvis på annans tomt. Det är tydligt att man inte kan fälla till ansvar för åverkan enligt 12 kap. 2 §. Däremot kunde straff för tillgreppsbrott, närmast snatteri, tänkas förekomma; denna uppfattning framföres ibland i tidningsdiskussionen. En förutsättning för sådant brott är emellertid att det tillgripna tillhört annan. När man i litteraturen förklarat att markägaren ej har äganderätt till egendom av angivet slag, har uttalandena inte begränsats till produkter som växer i skog eller mark.²³ Närmast synes man ha ansett straffskyddet över huvud taget ej vara utsträckt till dessa alster, så länge de utgör naturprodukter. I vart fall finns intet klart stöd för straffansvar. Inte heller ansvar för egenmäktigt förfarande torde alltså förekomma.²⁴

Sannolikt har bestämmelsen om tagande av olovlig väg ansetts ge markägaren tillräckligt skydd mot bärplockning på tomtmark och liknande förfaranden.²⁵ Av det föregående har emellertid framgått, att så länge inkräktaren håller sig på vägar och stigar på något avstånd från bostadshuset han i regel torde gå fri från straff.²⁶ Han kan då också plocka bär och blommor vid sidan av vägen.

Är det fråga om kulturprodukter, utgör förfarandet däremot stöldbrott. Frågan blir då hur gränsen för begreppet kulturprodukt skall dragas. Planterade blommor torde höra dit även om de eljest förekommer i vilt tillstånd.²⁷ Man har gjort gällande, att även andra växter i anlagd trädgård eller i egentlig åker

²³ Se FJB 1909 s. 106, UNDÉN, a.a. s. 77 (vilken tar sikte på det här diskuterade fallet), STJERNBERG s. 34 f.

²⁴ Se FJB 1909 s. 309, BERGENDAL s. 527, jfr s. 412, THYRÉN, a.a. s. 35, Prop. 4/1942 s. 92, BECKMAN—STRAHL I s. 296. — Se däremot om norsk rätt nedan s. 116.

²⁵ Jfr bl. a. UNDÉN, a.a. s. 77, TLU 6/1950 s. 13, TLU 20/1944 s. 12.

²⁶ Se ovan s. 37 ff.

²⁷ En annan sak är att uppsåt att taga kulturprodukter kan vara svårt att styrka i sådana fall.

vore tjuvnadsföremål.²⁸ Hur naturlig en sådan ståndpunkt än kan verka åtminstone i fråga om växter i trädgårdar, är det tveksamt om straffansvaret bör sträckas så långt med lagens nuvarande lydelse.²⁹ En förutsättning för straff kan tänkas vara, att växten förekommer på en sådd gräsmatta eller liknande och vårdats där som en planterad växt.

3. Vad sedan angår de *civilrättsliga* reglerna om rätt att taga naturalster, anses som förut antytts straffbestämmelsen i 12 kap. 2 § brottsbalken avgörande också i detta hänseende.³⁰ De försök man i olika lagförslag gjort att uppställa primära civilrättsliga regler, vartill straffbestämmelserna skulle hänvisa, har ej lett till något resultat.³¹ Man använder alltså alltjämt samma teknik som vid regleringen av färdselrätten. Också då det gäller rätt till naturalster kan emellertid diskuteras, om den straffrättsliga gränsdragningen i alla delar bör bli utslagsgivande. Även om straffansvar i brist på lagstöd skulle vara uteslutet, behöver därav inte följa att också andra påföljder under alla omständigheter bortfaller.

I äldre litteratur ansågs en icke straffskyddad äganderätt tillkomma markägaren också i fråga om vilda bär, blommor, svamp och liknande produkter.³² Riktigheten härav har visserligen satts i fråga. Man har hänvisat till härskande rättsuppfattning i landet, vilken bl. a. skulle ha framträtt i ett uttalande av lagutskottet; regeln bleve, att äganderätt till dessa naturalster stiftades genom lovlig ockupation och att en bärplockare icke vore skadeståndsskyldig för bärens värde ens om han beträdde förbjuden mark.³³ Emellertid synes uttalandena från lagstiftarhåll och med

²⁸ Se BERGENDAL s. 412; jfr även THYRÉN, a.a. s. 36, WETTER, a.a. s. 105. Annan mening möjligen STJERNBERG s. 25 f, som dock ej behandlar blommor och bär.

²⁹ Jfr SOU 1944: 69 s. 395.

³⁰ Se t. ex. FJB 1909 s. 106 ff, UNDÉN, a.a. s. 76, BECKMAN—STRAHL I s. 296, 450.

³¹ Jfr FJB 1909 1: 5 och s. 111 f, 309, SOU 1940: 20 s. 121, 243, Prop. 4/1942 s. 92; se däremot FLU 18/1942 s. 28 f.

³² Se FJB 1909 s. 106, THYRÉN, Förberedande utkast III s. 138.

³³ Se UNDÉN, a.a. s. 76 f.

all sannolikhet även den rådande rättsuppfattningen åtminstone i första hand taga sikte på plockning i skog och mark.³⁴ Vilka civilrättsliga principer som gäller beträffande naturprodukter på tomt eller i parker verkar tveksamt; man kunde göra gällande, att markägaren ej bör lämnas utan sanktioner vid alltför när-
gången plockning. Särskilt vid en större tillströmning av människor verkar en sådan regel föga rimlig.

Det synes därför icke helt uteslutet att ålägga *skadeståndsskyldighet* då vilda blommor, bär och svamp tagits på tomt, i trädgård och i park. Detta behöver ej nödvändigtvis innebära att den som tagit sådana produkter skulle fränkännas äganderätt till dem; möjligheten finns, att han kan få behålla egendomen mot ersättning för dess värde i ursprungligt skick.³⁵ För en sådan regel saknas dock stöd i litteraturen. — Särskilt då blommor tagits kan skadeståndet också tänkas avse en annan post, nämligen förlorat skönhetsvärde; sådant värde är ju i princip ersättningsgillt,³⁶ och ersättningsskyldighet kan någon gång te sig befogad, såsom då ett bestånd av sällsynta, kanske fridlysta vildblommor plockas bort från tomtmark.

Man skulle också kunna tänka sig *vitesförbud* t. ex. mot en närboende person, som brukar plocka champinjoner eller vildblommor från markägarens tomt eller park i dennes frånvaro.

³⁴ Så direkt LU 5/1908 (s. 3 f), vartill UNDÉN hänvisar; se även TLU 20/1944 s. 11 f.

³⁵ En liknande regel gäller ju vid specifikation; se UNDÉN, a.a. s. 86 ff, HELLNER, Obehörig vinst s. 376 f. — Märk att också det ekonomiska värdet av bär och svamp kan till stor del bero på det arbete som nedlagts vid plockningen.

³⁶ Jfr KARLGREN, Skadeståndsrätt s. 199 f, PERSSON s. 397, NJA 1898 s. 290, NJA 1919 s. 1.

XII. Gällande rätt; sammanfattning

Av redogörelsen för det nuvarande rättsläget framgår, att även på en del centrala punkter det råder oklarhet om allmänhetens befogenheter. Många av de gränsdragningar som gjorts i det föregående framstår som tveksamma. En väsentlig orsak till oklarheten är, att det många gånger är ovisst, om uttalanden som närmast tar sikte på en sida av de allemansrättsliga reglerna — t. ex. straffansvarets utsträckning — också kan ge ledning i andra frågor, såsom i vilken omfattning stängselgenombrott kan ske. Särskilt reglerna om rätt att taga naturalster har vidare utformats under inverkan av äldre förhållanden inom jordbruk och skogsbruk; deras tolkning blir också av denna anledning osäker i många gränsfall. Möjligheten att domstolarna skall påverkas av antagna eller verkliga sedvanor — eventuellt av lokalt slag — ökar ytterligare svårigheterna att förutse deras bedömning i frågor om allemansrättens räckvidd.

Ett annat komplicerande förhållande bör särskilt framhållas. I flera avseenden är det osäkert, vilket intresse sanktionsreglerna egentligen skall skydda; lagstiftare och domstolar tycks ha utgått från en viss uppfattning om jordägarättens innehåll utan att närmare söka precisera aktuella ändamålssynpunkter. Sålunda kunde förbudet att beträda tomt i 12 kap. 4 § brottsbalken särskilt efter 1948 års lagstiftning synas tjäna hemfridsintresset; men genom att beträdande av väg är straffritt motverkas detta syfte, och tagande av olovlig väg får också när det gäller tomt en prägel av skadegörelsebrott.¹ En liknande motsägelse förekommer i fråga om mera varaktigt nyttjande av annans mark, där det är svårt att avgöra, i vad mån sanktionerna förutsätter förfång för ägaren och i så fall av vilket slag; problemet framträder både vid tillämpningen av 8 kap. 11 § andra stycket

¹ Se ovan s. 37 ff.

brottsbalken och i rättsfallet NJA 1949 s. 167.² Motsättningarna mellan den kulturella och den sociala naturvården komplicerar särskilt tillämpningen av reglerna om uppträdandet i naturen.³

Trots denna ovisshet om rättsreglernas närmare innehåll torde emellertid vissa huvuddrag framträda med intresse för den fortsatta undersökningen. En tolkning av straffbestämmelserna i 4 kap. 6 § och 12 kap. 4 § ger icke något uttömmande besked om färdselrättens innehåll. Även bortsett från att beträdande av förbjuden mark kan gå fritt från straff i brist på uppsåt, står det klart att vissa sanktioner är möjliga också vid icke straffbar färdsel. Vitesförbud blir rentav aktuellt uteslutande eller åtminstone huvudsakligen utanför det enligt brottsbalken fredade området; det förefaller tillräckligt att färdseln är till förfång för en markägare. Och möjligheterna till stängselgenombrott avviker i åtskilliga avseenden från gränsen för straffbestämmelsernas räckvidd. Detta gäller icke blott i situationer, där man för straffrättens del särskilt beaktar störningarnas omfattning vid det aktuella tillfället — t. ex. om en anläggning varit befolkad eller ej — utan också eljest. Än tydligare framträder denna olikhet mellan straffrättens och civilrättens gränsdragning vid mera varaktigt nyttjande av annans mark; i detta läge är ju straffansvaret begränsat till ganska långtgående åtgärder med fastigheten.⁴ Även beträffande uppträdandet på fastigheten och rätten att taga naturprodukter kan en liknande skillnad konstateras.⁵ — Ytterligare kan framhållas de speciella hänsyn som framträder, när tvisten avser relationerna icke till den stora allmänheten utan till närboende personer.

Denna bristande enhetlighet synes delvis bero på det förut berörda förhållandet, att allemansrätten ses än ur naturbesökarnas, än ur markägarens perspektiv.⁶ Vid den straffrättsliga be-

² Se närmare ovan s. 77 ff.

³ Jfr ovan s. 33 f.

⁴ Se ovan s. 76 ff.

⁵ Se ovan s. 96 f, 99 f, 107 f.

⁶ Se ovan s. 17 f.

dömningen kommer den enskilde inkräktarens rättssäkerhet i första rummet. När det gäller markägarens avstängningsrätt och kanske även vitessanktionen beaktas däremot risken för störningar vid större tillströmning till fastigheten; åtminstone i det förra fallet väges dock sådana synpunkter mot den stora allmänhetens intresse av friluftsområden.

Ett exempel kan åskådliggöra den varierande gränsdragningen för allmänhetens befogenheter; därvid bör emellertid än en gång betonas, att reglerna är osäkra och att deras tillämplighet i hög grad beror på förhållandena i det enskilda fallet. Antag att en villatomt har en strandsträcka av omkring 100 meter och sträcker sig 200 meter uppåt land. 150 meter från vattnet ligger en sommarvilla, omgiven av en mindre trädgård. Till villan leder en infartsväg, och en gångstig fortsätter från huset ned till stranden, där ägaren anlagt ett badhus och en båtbygga. Följande rättsregler kan då tänkas gälla.

Straffansvar kan följa vid beträdandet av trädgården och ett område kring villan, vars storlek beror framför allt av terrängförhållandena men vilket inte behöver gå så långt som till fastighetsgränsen ens i villans närhet. Det är möjligt, att 12 kap. 4 § brottsbalken är tillämplig också om bryggan eller badhusets närmaste omgivning beträdes vid ett tillfälle, när anläggningen är befolkad och hemfriden kan anses störd; frågan är dock i hög grad tveksam.⁷ Vid gångtrafik eller cykling på infartsvägen eller stigen skulle icke straff kunna ådömas, om ej inkräktaren passerar i omedelbar närhet av huset, medan körning med motorfordon mot ägarens förbud under alla omständigheter är straffbelagd.⁸ Kortvarig tältning och annan rastning i utkanten av fastigheten går sannolikt fri från straff, även om den rastande uppför sig högljutt och störande.⁹ — Troligen kan vilda bär, vilda blommor och svamp plockas över hela fastigheten, även i trädgården, utan att själva plockningen medför särskilt ansvar härför; flertalet andra naturprodukter får icke tagas (utom möjligen i helt bagatellartad omfattning).¹⁰

Vitesförbud torde däremot kunna meddelas viss person mot be-

⁷ Jfr ovan s. 48 ff.

⁸ Se ovan s. 37 ff, 68, 69.

⁹ Se ovan s. 76 ff.

¹⁰ Jfr ovan s. 103 ff.

trädande av vägen och stigen, om trafiken är till förfång för ägaren, samt under samma förutsättning också mot beträdande av övriga delar av fastigheten där straffstadgandet ej skyddar markägaren;¹¹ utsikterna till vite torde dock vara små, såvitt angår passage över strandområdet och bad vid stranden på avstånd från markägarens anläggningar. — Troligen kan tältning på hela fastigheten förbjudas vid vite, om någon person kan väntas nyttja marken på detta vis;¹² och vissa skäl talar för att markägaren då också har rätt att genast flytta bort tältet enligt reglerna om *återställande av besittning*.¹³

Vad beträffar befogenheten att *avstänga* allmänheten från att passera över fastigheten, torde markägaren kunna avspärra hela dess övre del med stängsel i fastighetsgränsen utan att behöva riskera stängselgenombrott.¹⁴ I fråga om den närmast stranden liggande delen lär däremot genombrott vara möjligt överallt utom möjligen intill badhuset; allmänheten torde dock inte på detta sätt kunna tilltvinga sig tillträde till bryggan, t. ex. i det fall då bad inte lämpligen kan ske från stranden i övrigt.¹⁵

Skadeståndsansvar kommer i fråga för en inkräktare, såvida han med hänsyn till omständigheterna kan anses ha handlat culpöst eller klart egenmäktigt; gränserna för färdselrätten torde sällan ha avgörande betydelse.¹⁶ Vad särskilt angår bär, svamp och vilda blommor, verkar det icke helt uteslutet att plockning i trädgården någon gång kan medföra skyldighet att utge ersättning för vad som plockats och för mistat skönhetsvärde.¹⁷

Som synes är det helt olika avgränsningar som kommer i fråga vid tillämpningen av de skilda sanktionsreglerna.

Vad som nu anförts torde visa, att den populära uppfattningen om allemansrätten som en enhetlig gränsdragning för

¹¹ Se ovan s. 53 ff.

¹² Se ovan s. 80 f; man får antaga, att tältning på en så pass liten fastighet under alla omständigheter måste anses innebära en betydande olägenhet för ägaren.

¹³ Jfr ovan s. 81 f. — Dröjer markägaren att reagera, får han i stället påkalla överexekutors ingripande jämlikt UL 191 §.

¹⁴ Jfr ovan s. 57 ff.

¹⁵ Jfr ovan s. 63.

¹⁶ Jfr ovan s. 53 f och 70 f.

¹⁷ Se ovan s. 108.

befogenheterna på annans mark i ganska hög grad avviker från verkligheten. Blott på vissa punkter kan det bli tal om att sanktionsmöjligheten anknyter till sedvanan. Sannolikt stämmer också en del av de regler som här antagits gälla — särskilt straffbestämmelsens ringa räckvidd i vissa fall — mindre väl med rättsmedvetandet hos flertalet markägare och även hos åtskilliga friluftsmänniskor. Likväl har allemansrätten blivit ett begrepp med en särskild helgd; ansvariga jurister har ansett det kunna läggas till grund för så betydelsefulla lagstiftningsprodukter som strandlagen och de motsvarande reglerna i naturvårdslagen. En förklaring kan ligga just i det obestämda i begreppet; det har fått beteckna ett visst mått av rörelsefrihet på annans mark, med talrika betydelseskiftningar alltefter som det använts från ena eller andra sidan i diskussionen.

Härigenom har emellertid uppstått ett ständigt tvisteämne icke blott vid allmänhetens nyttjande av annans mark utan även, och icke minst, när lagstiftningen såsom naturvårdslagen hänvisar till allemansrätten som riktmärke för olika myndighetsbeslut, t. ex. i fråga om stängselgenombrott eller dispenser från byggnadsförbudet på strandskyddsområden. Ett sådant sakernas tillstånd är onekligen otillfredsställande. Nackdelen med en alltför vag terminologi förefaller här vara större än i de flesta andra juridiska sammanhang.

XIII. Norsk och finländsk rätt

1. Rättsläget i *Norge* företer åtskilliga likheter med det svenska.¹ Frågorna om allemansrättens natur och närmare innehåll har där diskuterats betydligt mera ingående än hos oss; detta gäller ej blott omfattningen av allmänhetens befogenheter utan också allemansrättens avgränsning mot sådana rättigheter som tillkommer närboende, vilken fått särskild betydelse vid expropriation och lösningsförfarande av annat slag.² Friluftslivets utveckling under senare år har gett upphov till liknande problem som i Sverige,³ vilka man här har försökt lösa genom lagstiftning. Även om av förut anförda skäl en mera detaljerad granskning av rättsreglerna knappast skulle ge större hjälp för att klargöra gällande rätt i Sverige, finns det anledning att beröra vissa huvuddrag i den norska friluftsloven, vilken stundom har framhållits som en förebild för en eventuell svensk lag på området.⁴

2. Friluftsloven skiljer mellan »innmark» och »utmark». Som innmark och därmed jämställd mark räknas bl. a. »gårdsplass, hus-tomt, dyrket mark, engslått, kulturbeite og skogplantefelt» samt liknande områden — även industriområde o. d. — »hvor almenhetens ferdssel vil være til utilbørlig fortrengsel for eier eller bru-

¹ Förhållandena i Danmark, där bristen på friluftsområden är långt större än i andra nordiska länder, är så speciella att den danska regleringen torde sakna större intresse för vårt vidkommande.

² I en del avseenden torde den äldre diskussionen om rätten till färdsel och rastning ha mist sin aktualitet efter tillkomsten av friluftsloven 1957. Här må emellertid särskilt hänvisas till GJELSVIK, Norsk tingsret (3 uppl.) s. 163 ff, ONSAGER i NRt 1931 s. 33 ff och LUNDEVALL i NRt 1949 s. 79 ff (utförlig diskussion om färdselrätten) samt JENSEN—HOLE s. 6 ff. Se även BORCH i NRt 1920 s. 289 ff och RYNNING, Allemandsret og særret (bil. till TfR 1928). — Se numera BRÆKHUS—HÆREM s. 72 ff.

³ Jfr LUNDEVALL, a.a. s. 203 ff och JENSEN—HOLE s. 4 f.

⁴ Se TLU 30/1961 s. 20 f; jfr lagutskottets skeptiska inställning s. 29 f.

ker». Utmark är sådan icke odlad mark som ej räknas som innmark (§ 1).

Rörande utmark råder principen om fri färdsel till fots, om den sker hänsynsfullt och med tillbörlig varsamhet; detsamma gäller i princip färdsel med häst, kälke, cykel och liknande på väg och stig samt på fjället (§ 2). På innmark kan envar färdas till fots då marken är frusen eller snötäckt, dock ej på »gårdsplass eller hustomt, inngjerdet hage eller park og annet for særskilt øyemed inngjerdet område hvor almenhetens vinterferdsel vil være till utilbørlig fortrengsel for eier eller bruker»; oavsett inhägnad kan markägaren eller brukaren förbjuda färdsel över plantering och annan odlad mark också vintertid, om färdseln är ägnad att vålla »nevneverdig skade» (§ 3). Ägaren av enskild väg kan i princip förbjuda trafik med häst- och motorfordon på vägen (§ 4). Båtförtöjning på kortare tid i utmark kan ske utan ägarens eller brukarens samtycke, med mindre hans kaj eller brygga användes (§ 7). Badning från strand i utmark och från båt är tillåten när det sker »i rimelig avstand fra bebodd hus (hytte) og uten utilbørlig fortrengsel eller ulempe for andre» (§ 8). Rastning, tältning etc. får ej ske i innmark utan ägarens samtycke samt är i utmark tillåten blott då det ej sker »til utilbørlig fortrengsel eller ulempe for andre» eller till skada på ungskog o. d., samt ej så nära bebott hus att det stör invånarnas fred och i vart fall icke närmare än 150 meter (§ 9). För idrottstävling och liknande sammankomst, som kan medföra nämnvärd skada eller olägenhet, krävs samtycke av ägare och brukare till mark där större tillströmning kan väntas (§ 10). Den som färdas eller uppehåller sig på annans mark skall uppträda hänsynsfullt och varsamt för att icke vålla skada eller olägenhet; han får ej heller lämna platsen i ett tillstånd som kan verka skämmande eller medföra skada eller olägenhet för någon (§ 11). Ägare och brukare av mark får icke genom stängsel eller på annat sätt försvåra tillåten färdsel, med mindre det tjänar hans berättigade intressen och icke är »til utilbørlig fortrengsel for almenhetens ferdsl»; i princip är det också otillåtet att sätta upp skylt eller på annat sätt kungöra, att det är förbjudet att färdas eller bada på enligt lagen tillåten plats (§ 13).

Också ett flertal mera speciella regler ges, av vilka dessa må nämnas: Ägare eller nyttjanderättshavare har rätt att utkräva skälig avgift för tillträdet till särskilt iordningställt friluftsområde (§ 14).

Till reglering av färdseeln på speciellt besökta områden kan kommunen meddela ordningsföreskrifter (§ 15). När en fastighet blir i särskild grad utsatt för allmänhetens färdseel och denna gör nämnvärd skada på fastigheten eller är till väsentligt hinder för dess användning, kan markägaren få myndighets tillstånd att avspärra den helt eller delvis (§ 16). I speciellt långtgående fall kan han utverka områdets inlösning av det allmänna (§ 18).

Uppsåtlig eller oaktsam överträdelse av bl. a. §§ 1—11, 13, 14 och av föreskrifter enligt § 15 straffas med böter (§ 39). Beträffande skada och olägenhet, som någon vållar under färdseel eller uppehåll på annans mark, gäller däremot allmänna skadestandsregler (§ 12).

Rätten att taga naturalster regleras ej i friluftslöven. Den norska straffelöven innehåller däremot en bestämmelse om straffrihet då någon plockar vilda nötter som förtäres på platsen eller vilda bär, svamp eller blommor eller upptar rötter av vilda örter; förutsättningen är dock att detta sker »paa uindhegnet Sted» (§ 400). Vad denna begränsning innebär är omtvistat.^{4a}

3. En jämförelse med nu gällande rätt i Sverige ger vid handen, att allmänhetens befogenheter i stort sett har samma omfattning i de båda länderna. I en del detaljer skiljer sig dock reglerna åt. Allmänhetens rätt till båtförtöjning tycks t. ex. mera inskränkt i Norge, och detsamma gäller bad på annans särskilt anordnade badplats.⁵ Rätten att hindra fastighetsägaren från att avspärra mark förefaller begränsad till situationer, där dennes behov av stängsel är ganska ringa.⁶ Myndighetersnas möjligheter att ingripa med föreskrifter och förbud till markägarnas skydd är betydligt större än i Sverige. På det hela taget gör den norska lagstiftningen ett något mera markägarvänligt intryck än de regler som enligt det föregående synes gälla i Sverige.

⁵ Se JENSEN—HOLE s. 48 om tolkningen av § 8.

⁶ Jfr JENSEN—HOLE s. 61 f.

^{4a} Jfr härom BRÆKHUS—HÆREM s. 77 f. och JENSEN—HOLE s. 17 f med ytterligare hänvisningar. Märk också undantaget i § 400 st. 2 om hjortronplockning i Nordnorge.

Ett påfallande drag är, att såväl straffansvaret som reglerna om stängselrätten — däremot ej skadeståndsansvaret — i stor utsträckning anknyter till de allmänna reglerna om allmänhetens befogenheter. Härigenom har också ett störande eller på annat sätt ohyfsat beteende i naturen blivit straffbelagt.

Rörande sättet att beskriva allemansrättens omfattning kan vidare framhållas, att man ofta använt sig av ganska allmänna ordalag. Sålunda har lagstiftaren avstått från att närmare definiera så väsentliga begrepp som »tomtplass» och »gårdsplan.»⁷ I en rad andra fall — bl. a. när det gäller rätt till badning och markägarens avstängningsrätt — har man låtit det avgörande bli, om med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet skälig hänsyn visats mot andra parten.⁸ I viss omfattning beaktas också andra personers intressen än markägarnas och brukarnas.⁹

4. I *Finland* saknas en särskild friluftslag.¹⁰ Det väsentliga stadgandet om färdselrätten är liksom i Sverige straffbestämmelsen om tagande av olovlig väg (33 kap. 11 § strafflagen). Den har i huvudsak samma innehåll som motsvarande svenska regel före 1948 års strafflagsändringar.¹¹ Också då det gäller tomt anses som en förutsättning för straffbarhet att skaderisk föreligger.¹² Straffbestämmelsen om hemfridsbrott (24 kap.

⁷ Ej heller i JENSEN—HOLES på motiven byggda kommentar till lagen har innebörden av dessa termer klart definierats; det framhålles emellertid bl. a., att tomt blott kan finnas på för bebyggelse avsett eller använt område och att eventuella hägnader i regel inte skulle spela någon avgörande roll (s. 28 f, jfr s. 32).

⁸ Märk även användningen av den allmänna standarden »utilbørlig fortrengsel» i §§ 1, 3 och 9. Jfr FOUGNER i NJMF 1963 s. 253.

⁹ Se t. ex. §§ 8, 9 och 11.

¹⁰ Allemansrätten synes här främst ha diskuterats i vattenrättsliga sammanhang, medan uttalanden i annan civilrättslig litteratur är sparsamma; jfr MANNER, Yleiskäyttö s. 16.

¹¹ Se ovan s. 29. Bestämmelsen stadgar straff för den som tager »olovlig väg eller gångstig över annas tomt, eller över annans åker, äng eller plantering, som därav kan skadas».

¹² Se FORSMAN s. 330, HONKOSALO s. 55.

1 §) stämmer huvudsakligen med den svenska.¹³ — En viss motsvarighet till det svenska stadgandet om egenmäktigt förfarande är 33 kap. 5 §, som föreskriver straff för bl. a. den som olovligt bygger eller gräver på annans mark eller intager något därav; om något allmänt skydd mot intrång i markägarens besittning är dock ej tal.

Dessa bestämmelser går synbarligen mindre långt än aktuella svenska och norska straffstadganden. Likväl förefaller det tveksamt, om man enligt finländsk rätt alls kan tala om någon allmän befogenhet att färdas och rasta på annans mark. I litteraturen har framhållits, att lagen ej erkände någon rätt härtill utom i särskilda fall, ehuru blott vissa intrång bestraffades. Möjligheten att färdas i annans skog och utmark skulle närmast vara en faktisk förmån, som allmänheten kunde begagna sig av så länge ägarens intresse ej krävde förbud däremot. Ett sådant förbud har ansetts påkallat, när större tillströmning av allmänhet medför oskäligt men för markägaren. Vilka sanktioner han skulle kunna tillgripa mot överträdelser som ej är brottsliga synes emellertid oklart.¹⁴ Någon motsvarighet till de svenska reglerna om stängselgenombrott lär icke förekomma. — Färdselrätten på vattenområde är däremot erkänd i lag.¹⁵

Vad gäller rätten att taga naturalster, drar den finländska strafflagen gränsen ungefär som i Sverige; domaren har dock uttryckligen tillerkänts rätt att fria från straff, om skada genom åverkan är mycket ringa (33 kap. 1 §).

Motsättningarna mellan naturbesökare och markägare förefaller ha framträtt senare i Finland med dess rika tillgångar på stränder och orörd natur än i Sverige. Numera diskuteras emel-

¹³ Närmast motsvarar avfattningen SL 15: 26. Till det skyddade området har ansetts höra bl. a. fastighetsägarens gårdsplan (pihamaa) och trädgård (HONKOSALO s. 92). Det kan anmärkas, att uttrycket »pihamaa» i den finska texten till 33: 11 motsvarar »tomt» i den svenska. Skyddszonen enligt 24: 1 förefaller i detta avseende sträcka sig minst lika långt som enligt 33: 11.

¹⁴ Se om det sagda WREDE s. 206, MANNER i NJMF 1963, bil. X s. 17 f.

¹⁵ Se VL 1: 24, där färdsel med undvikande av onödig störning samt tillfällig ankring som ej nämnvärt orsakar men eller störning uttryckligen tillåtes. Jfr MANNER, Yleiskäyttö bl. a. s. 132 ff (om äldre lagregler).

lertid en lagstiftning om allemansrätten. Om en friluftslag kommer att bygga på den nyss antydda uppfattningen om allmänhetens begränsade befogenheter är ovisst; finländsk rätt skulle därigenom påtagligt avvika från rättsläget i Sverige och Norge.¹⁶ Under alla omständigheter torde de finländska reglerna representera ett äldre utvecklingsstadium; de är knappast ägnade att ge närmare ledning vid en svensk lagstiftning på området.

¹⁶ Jfr MANNER i NJMF 1963, bil. X s. 22 ff, vilken ställer sig kritisk till en utvidgning av allemansrätten.

XIV. Naturvårdsutredningens förslag

1. Mot denna bakgrund skall nu uppmärksammas naturvårdsutredningens utkast till regler på området. Vid bedömningen av förslaget bör man hålla i minnet, att det blott är avsett som en skiss till en tänkbar lösning av vissa aktuella problem och ett underlag för vidare diskussion.¹ Självfallet kan man därför icke ställa samma anspråk på reglernas utformning som när det gäller ett definitivt lagförslag; det är naturligt, att vissa frågor blir förbigångna och att inställningen på andra punkter icke till fullo klargöres. Emellertid har utredningens betänkande i denna del väckt stort intresse, och en viss tendens har framträtt att uppfatta de skisserade reglerna som en precisering av allemansrättens innehåll enligt gällande rätt. Även med risk för att alltför mycket inläses i utredningens formuleringar finns det därför skäl att närmare granska innehållet av utkastet, såvitt detta berör de här behandlade frågorna.

I flera hänseenden torde utredningen ha tagit den norska lagen till mönster. Särskilt när det gäller lagstiftningstekniken framträder dock påtagliga avvikelser. Av speciellt intresse är den strävan till precision och enhetlighet hos reglerna, som framträder i betänkandet. Den överensstämmer med önskemål som ofta framföres i den allmänna debatten på området.

Allmänt framhåller utredningen som huvudtankar i förslaget: Ett trängande behov förelåge att närmare precisera den praktiska innebörden i allmänhetens rättigheter och skyldigheter på annans mark. Det gällde att i de viktigaste och vanligast förekommande fallen fastslå vad som vore skäligt och rimligt i förhållandet mellan en markägare och en friluftsmänniska utifrån den självklara utgångspunkten, att båda är lojala och ansvarskännande människor. Sådana regler måste visserligen bli allmänt hållna i åtskilliga avseenden och finge därigenom mera

¹ Se Naturvårdsutredningen s. 190, jfr även s. 156, 178 f.

rådgivande än tvingande karaktär. Det vore emellertid en stor vinst med av lagstiftaren sanktionerade enhetliga normer för handlandet i den praktiska verksamheten och med ett underlag för upplysningen på naturvårdens område. I dagens läge vore det mera angeläget att ge den alldeles ojämförligt största gruppen friluftsmänniskor och markägare — de ansvarskännande människorna — en handlingsnorm på området än att söka förutse och beivra tänkbara avvikelser från denna norm i undantagsfall.²

De enhetliga normer som utredningen sålunda vill fastslå har i väsentliga delar knutits till vissa varaktiga och klart konstaterbara förhållanden på fastigheten, framför allt dess gränser och avståndet från markägarens bebyggelse. Vad angår *rätten att färdas till fots*, anser utredningen angeläget att gällande sedvanerätt skulle kodifieras i lagregler som ger klart uttryck åt principen, att envar äger färdas över annans mark om det sker med hänsyn och aktsamhet, så att skada eller olägenhet ej uppkommer för ägaren eller annan rättsinnehavare. Denna allmänna grundsats modifieras emellertid i hög grad genom utredningens försök att precisera tomtbegreppet, som alltjämt skulle vara avgörande för rätten att färdas intill annans byggnader. Som tomt skulle förstås området ej blott kring boningshus utan även kring anläggning — t. ex. ekonomibyggnader på brukningscentrum för jordbruk, industribyggnader samt bad- eller båthus med tillhörande anordningar — som stadigvarande utnyttjas av ägaren, hans familj eller hans anställda. Vid fastigheter av normal storlek — t. ex. bostadsfastigheter om några tusen kvadratmeter — som bildats för bebyggelseändamål, skulle den officiella fastighetsindelningen vara avgörande för tomtmarkens omfattning. Då det gäller jordbruksfastigheter eller andra större fastigheter borde däremot tomtbegreppet beskrivas på ett sätt som medgäve hänsynstagande till förhållandena i det särskilda fallet; därutöver skulle emellertid stadgas ett minimiavstånd om 50 meter till boningshus eller annan anlägg-

² S. 178 f.

ning som aldrig borde underskridas, om icke särskilda skäl föranledde annat.³

Rätten till *annan trafik än gångtrafik* beröres icke mera ingående; utredningen framhåller, att färdselrätten ej innefattade färd med motorfordon utanför det allmänna och enskilda vägnätet samt att någon rätt härtill icke heller borde införas.⁴

Vad sedan angår *rastning*, har utredningen även här velat fastslå regler, som grundade sig på nuvarande sedvana och gäve uttryck för allmänhetens rätt att tillfälligt uppehålla sig på mark eller vattenområde som tillhör annan.⁵ Med hänsyn till den större risken för skador och störningar har de territoriella inskränkningarna ansetts böra gå längre vid rastning än vid färdsel. Utredningen har efter friluftslovens mönster föreslagit ett minimiavstånd av 150 meter till boningshus och annan jämförlig anläggning, inom vilket tältning och därmed jämställd rastning icke skulle få äga rum utan markägarens lov. Samma regler skulle gälla i fråga om båtförtöjning och badning. Något hänsynstagande till andra personer än markägaren — t. ex. till övriga rastande eller grannfastighetens ägare — föreskrives icke i utkastet, i motsats till i den norska lagen. Tidsgränsen för rastning föreslås till ett dygn för hela riket, dock med höjning till två dygn då markägaren bor fjärran eller ej är känd i trakten.⁶

Tillfällig *parkerings av motorfordon* har ansetts böra tillåtas på annans mark utmed väg, därest det är uppenbart att ingen skada kan vållas eller förfång för markägaren eljest uppstå; tidsgränsen skulle vara densamma som vid rastning.⁷

I fråga om *rätten att taga naturalster* har utredningen icke ansett några väsentliga ändringar i nuvarande regler vara påkallade, om också man borde överväga att anpassa innehållet efter moderna förhållanden inom skogsbruket och i övrigt.⁸ Det

³ S. 180 f.

⁴ S. 179 f.

⁵ S. 183.

⁶ S. 183 f.

⁷ S. 187 f.

⁸ S. 188.

är oklart, i vad mån man velat förbehålla markägaren rätten till blommor, bär och svamp inom någon av de förut berörda skyddszonerna.

Av stort intresse är slutligen, att utredningen föreslår en begränsad rätt för länsstyrelsen att inskrida vid allmänhetens invasion på en fastighet. Om ett för allmänheten tillgängligt område utnyttjas i sådan omfattning, att uppenbar fara för varaktig skada på mark eller växtlighet uppstått eller allvarlig olägenhet eljest uppkommit för ägaren eller annan, skulle länsstyrelsen kunna föreskriva de inskränkningar i allmänhetens rätt att uppehålla sig på området som erfordras för att återställa ordning och trivsel.⁹ Bestämmelsen skulle fylla ett liknande syfte som de av utredningen föreslagna reglerna om naturreservat, vilka nu intagits i naturvårdslagen; också dessa skulle ju tillgripas bl. a. i invasionsfall.¹⁰ — Som synes ger utredningen myndigheterna mindre möjligheter att ingripa till skydd för markägarnas intressen än vad som gäller enligt den norska lagstiftningen.

2. Beträffande samtliga de nu berörda reglerna gäller, att det icke är fullt klart i vilka hänseenden de skulle bestämma möjligheten till rättsliga sanktioner på området. I fråga om färdselrätten anknyter utredningen till ordalagen i 12 kap. 4 § brottsbalken, vilka den synbarligen avser att förtydliga.¹¹ Man kan därför antaga, att överträdelse av de i förslaget uppställda normerna avsetts att bli straffbelagda. Däremot nämnes ej regeln i 8 kap. 11 § andra stycket brottsbalken i sammanhanget. Icke heller beröres frågorna om vitesförbud, skadestånd, återställande av rubbad besittning eller ens stängselgenombrott i avsnittet om allemansrätt, trots att regler om det sistnämnda institutet upptogs i det i samma betänkande framlagda förslaget

⁹ S. 188 f.

¹⁰ Se härom ovan s. 17, 51 f.

¹¹ Jfr s. 180 f. — De ovan s. 120 f anförda inledande uttalandena av utredningen motsäger icke detta antagande; att reglerna delvis skulle få rådgivande karaktär skulle tydligen bero på deras allmänt hållna formulering.

till naturvårdslag. Det är icke uteslutet, att en eller annan av de skisserade principerna blott skulle tjäna till underlag för naturvårdspropagandan utan någon som helst juridisk betydelse; sannolikt skulle dock grundsatserna åtminstone i regel tjäna till ledning också vid den rättsliga bedömningen.

Utgår man från detta antagande, är det tydligt, att den föreslagna avgränsningen av allemansrätten i åtskilliga hänseenden skiljer sig från gällande rätt, såsom förf. här har uppfattat denna. Anledning härtil är icke blott utredningens teknik att använda preciserade regler, vilken givetvis minskar möjligheterna att beakta graden av störningar i det enskilda fallet, utan även att utredningen trots sin inledande deklaration och en del andra uttalanden av liknande slag¹² inskränkt allmänhetens befogenheter i många situationer.

En påfallande skillnad i jämförelse med nuvarande regler är, att en lika omfattande skyddszon föreslås kring anläggningar av allehanda slag som kring bostadshus, något som bl. a. är ägnat att avstänga allmänheten från rätt att färdas på och bada vid åtskilliga stränder med bad- och båthus. Därvid fästes inte heller något avseende vid om anläggningarna är befolkade eller ej; synbarligen skulle man bedöma färdseil och rastning på samma sätt intill ett dambadhus en sommardag eller en verkstad under arbetstid som intill ett båthus om vintern eller en övergiven förrådslokal en söndag. Detta kan väl stämma med nuvarande regler om stängselgenombrott men torde i varje fall strida mot principerna för straffansvaret.¹³

Vad särskilt angår *färdseilrätten* kan framhållas, att existen-

¹² Sålunda talades i 1 § förslaget till NVL — i motsats till motsvarande programförklaring i 1 § NSkL — om naturen som »en allmän medborgarlig tillgång som skall vårdas med hänsyn till samhällets behov»; stadgandet kunde — såsom framhållits av FÜRST i Jordbrukarnas Föreningsblad nr 1, 5/1 1963 — tyda på att medborgarna i allmänhet skulle ha en rätt till naturen som skulle kunna tänkas taga över markägarens. Bestämmelsen kritiserades i remissyttrandena, och i propositionen återkom NSkL:s formulering; se Prop. 148/1964 s. 37 f. Jfr också de av FÜRST berörda uttalandena om exploateringsavgift på fritidsbebyggelse (Naturvårdsutredningen s. 433 f).

¹³ Se ovan s. 46, 62 f.

sen av vägar och stigar såvitt framgår av utredningens uttalanden icke skulle inverka på tomtbegreppet. Det är ovisst, om härigenom åsyftas något avsteg från den nuvarande viktiga principen, att färdsel på befintlig väg ej är straffbar.¹⁴ Man kan vidare antaga, att allmänheten för närvarande i avsaknad av planteringar och hägnader kan vara oförhindrad att passera utkanten av en sådan — för övrigt icke närmare definierad — mindre fastighet, där enligt förslaget den officiella fastighetsindelningen skulle vara avgörande; en kriminalisering av sådan passage torde i många fall strida mot gällande rätt.¹⁵ Om någon 50-metersgräns kring byggnader av olika slag på större fastigheter torde icke heller vara fråga vare sig enligt nuvarande rättstillämpning eller enligt sedvana; avgörande lär här vara terrängen på platsen, befintliga stängsel och andra omständigheter i det särskilda fallet.

Även i fråga om *rastning* tycks förslaget begränsa allemansrättens nuvarande omfattning. Beträffande tältning framgår väl av den föregående redogörelsen, att rättsläget för närvarande är ganska oklart och möjligen icke avviker mera påtagligt från utredningens förslag, såvitt gäller området kring bostadshus; den tänkbara sanktionen är då vitesförbud. Att någon mera omfattande skyddszon skulle finnas kring andra byggnader, lär däremot icke heller i detta läge stämma med nuvarande rättsuppfattning. Vad angår rastning av annat slag, badning och båtfortöjning torde inga restriktioner föreligga av ens tillnärmelsevis den omfattning som utredningen förordat. Särskilt kännbara kan inskränkningarna bli i områden med tät fritidsbebyggelse, såsom i storstädernas omgivningar. Bl. a. kan framhållas det vanliga fall då på en längre sträcka bebyggelse uppvuxit på mindre avstånd än 150 meter från strandlinjen;¹⁶ går fastighe-

¹⁴ Jfr ovan s. 37 ff.

¹⁵ Här tänkes bl. a. på det fall där den enda praktiskt möjliga passagen till en viss plats, t. ex. en badstrand, går i gränsen mellan två sportstugetomter — en ganska vanlig situation.

¹⁶ Detta kan ha skett även efter strandlagens tillkomst, eftersom bebyggelseförbudet enligt denna lag ofta omfattar ett smalare område; jfr Naturvårdsutredningen s. 124 f.

terna ned till stranden, skulle resultatet av den föreslagna regleringen bli, att all badning och båtförtöjning bleve förbjuden även på stränder som nu är fria. Syftet med bebyggelseförbudet på strandområdet skulle på detta sätt motverkas.

Någon annan tidsgräns för rastning torde för närvarande icke heller gälla utom den, att nyttjandet ej får vara så långvarigt och intensivt att det kan anses utgöra ett besittningstagande av fastigheten. — Förslaget om rätt till parkering innebär däremot troligen icke någon större ändring i nuvarande principer.

3. Av det anförda torde också framgå, att förslaget knappast kan ge någon närmare ledning för tolkningen av gällande lagbestämmelser på allemansrättens område. I stort sett saknas anknytningar till förekommande rättspraxis, och det är ovisst i vilken omfattning uttalanden i lagmotiv och doktrin har beaktats vid reglernas utformning. Möjligen kan utkastet i åtskilliga avseenden stämma med rättsuppfattningen hos en kategori särskilt ansvarskännande friluftsmänniskor;¹⁷ men därmed är icke sagt, att det kan anses ge något besked om en sedvana av sådan stadga, att denna bör tillmätas någon större rättslig betydelse i tvister om allmänhetens befogenheter på annans mark.¹⁸ I realiteten är det väsentligen fråga om en utredning de lege ferenda — ett förhållande som i alltför hög grad tycks ha kommit i skymundan då förslaget presenterats för allmänheten.

4. I remissyttrandena över förslaget var meningarna delade om både behovet av en lagstiftning på området och lämpligheten av de skisserade lagreglerna.¹⁹ Utredningens hemställan om lagstiftningsåtgärder föranledde ingen åtgärd från regeringshåll. Tredje lagutskottet, som därefter upptagit frågan till behandling i anledning av riksdagsmotioner om utredning av allemansrätten, har framhållit de svårigheter som är förenade med en

¹⁷ Jfr Naturvårdsutredningen s. 156.

¹⁸ Jfr ovan s. 27.

¹⁹ Se TLU 41/1964 s. 60 ff.

civilrättslig reglering av allemansrättsliga frågor och ansett någon ny utredning i detta syfte icke vara påkallad i dagens läge; därvid har dock utskottet förutsatt, att naturvårdsnämnden skulle taga de initiativ i denna riktning som befunnes erforderliga.²⁰ Under riksdagsdebatten om naturvårdslagen har dessa synpunkter också betonats av jordbruksministern.²¹ — Nyligen har 1962 års fritidsutredning för sin del hävdat att allemansrätten bör preciseras; denna utredning har dock ej ansett sig böra upptaga frågan.²²

²⁰ Se TLU 41/1964 s. 99, TLU 6/1965 s. 32.

²¹ Se FK 39/1964 s. 79.

²² Se SOU 1965: 19 s. 95.

XV. Några avslutande reflexioner

1. I enlighet med vad förf. inledningsvis framhållit skall här icke närmare diskuteras, om tillräckliga skäl föreligger att inskränka allmänhetens befogenheter på sätt naturvårdsutredningen föreslagit. Man kan emellertid konstatera, att förslagets lösningar knappast stämmer särskilt väl överens med den allmänna inställning till allemansrätten som framträtt i lagstiftningsarbetet.¹

Eventuellt kan utredningen ha påverkats av de klagomål om missbruk av allemansrätten som framförts från olika håll. Därjämte kan tanken ha varit, att markägarna genom sitt ökade skydd skulle i någon mån gottgöras för vissa andra nackdelar, som förslaget till naturvårdslag skulle medföra för deras del. Bl. a. skulle avsättande av naturområden med åtföljande inskränkningar i bebyggelserätten kunna ske även utan att markägaren lämnat sitt samtycke; vidare skulle bestämmelserna om strandskydd och skydd för landskapsbilden skärpas ytterligare.² De motstående intressena skulle sålunda tillgodoses på mera nyanserat sätt än förut; där friluftshintresset är tillräckligt starkt, kunde på enstaka punkter kraftiga ingrepp göras i markägarnas rätt mot viss ersättning, medan de i övrigt skulle vara mycket väl skyddade mot störningar från allmänhetens sida.³ De lösningar utredningen har föreslagit har nu i huvudsak genomförts, såvitt gäller i naturvårdslagen reglerade frågor; det kunde verka närliggande att då också låta utredningens standpunkt i fråga om allemansrättens innehåll ligga till grund för en framtida lagstiftning på detta område.

¹ Jfr ovan s. 34 ff.

² Jfr om de nackdelar förslaget medför för markägarna FÜRST, a.a.

³ Ett av utredningen framlagt förslag till exploateringsavgift på fritidsbebyggelse har direkt motiverats med de inskränkningar i allemansrätten som de föreslagna hemfridszonerna skulle innebära; se Naturvårdsutredningen s. 433 f.

Systemet har emellertid sina avigsidor. Om den avsedda omregleringen av friluftslivet skall kunna politiskt genomföras, torde det vara nödvändigt att naturbesökarna får en någorlunda likvärdig kompensation för de betydande områden som undan drages dem genom inskränkningarna i allemansrätten. Framför allt skulle väl myndigheterna få avsätta nya naturreservat i stor omfattning. Uppenbarligen komme detta att medföra mycket betydande kostnader för det allmänna.⁴ Det förefaller inte heller helt tilltalande att nödgas falla tillbaka på ett ingripande och omständligt tvångsförfarande, vars resultat ofta blir otillfredsställande för de berörda markägarna. Ägaren till den avsatta marken är sålunda blott berättigad till ersättning vid »avsevärt men»,⁵ och möjligheterna till gottgörelse för störningar i hemfriden verkar inte särskilt goda⁶ — något som får speciellt intresse genom att reservatets tillkomst lätt kan stimulera till en invasion på området. Frågan är också om landets naturmiljöer utnyttjas på bästa sätt genom att allmänhetens tillströmning koncentreras till vissa särskilt tilldragande områden, med betydande markförslitning och störningar för närboende som följd, medan andra marker i stort sett skulle gå fria. Sådana synpunkter kunde tala mot att man skulle tillgripa lagens tvångsmedel i andra fall än då behovet av naturområden är trängande.

Man borde åtminstone kunna taga upp till diskussion, om det möjligen finns enklare metoder att komma till rätta med de missförhållanden som det nuvarande rättstillståndet påstås medföra. Även om markägarna anses böra få ett bättre skydd mot oskäligt intrång, skulle detta icke nödvändigtvis ske genom att man generellt inskränker rätten till färdsl och rastning.

En möjlighet att förbättra skyddet vore att ge markägaren utvidgad rätt till ersättning för ideell skada vid störningar i hemfriden; sådant skadestånd kunde då tänkas utgå även när allemansrätten utövas på chikanöst sätt, t. ex. vid avsiktligt stö-

⁴ Jfr Naturvårdsutredningen s. 155 f. LJUNGMAN i NJMF 1963 s. 258 f.

⁵ Se NVL 25 §.

⁶ Jfr NVL 30 §, Naturvårdsutredningen s. 331 och Prop. 148/1964 s. 112, 121.

rande uppträdande intill annans tomtmark eller badbrygga. Som nämnt föreligger ett förslag till lagändring i denna riktning.⁷ Ersättningen skulle dock blott utgå vid brott och torde under alla omständigheter bli ringa vid sådana intrång som här behandlas.

Av värde för markägarna kunde det också vara, om rättsordningen ingrepe med större stränghet vid åverkan och annan vandalisering av naturen samt störande beteende på annans mark. Man kunde t. ex. tänka sig att även mindre kvalificerad nedskräpning medförde straffansvar. Detta skulle dock strida mot den försiktiga inställning som lagstiftaren hittills ansett sig böra visa, när det gäller straff för missbruk av allemansrätten; det är ovisst, om tiden är mogen för att gå hårdare fram mot tanklösa eller nonchalanta naturbesökare.⁸

En väsentlig svårighet torde ligga i det förut berörda förhållandet, att alla sanktioner mot överträdelser från allmänhetens sida i praktiken är så svåra att utöva. Markägaren står många gånger hjälplös mot återkommande intrång från anonyma inkräktare. Även om de ibland går att uppspåra — väl främst med ledning av registreringsnumren på deras bilar — medför detta åtskillig möda och tidsförlust för den enskilde; besväret står inte i rimlig proportion till vad han kan vinna på att inkräktaren anträffas. Och polisens begränsade resurser måste i normala fall användas för viktigare utredningsuppgifter. Av liknande skäl vore det knappast någon vinst, om åverkan och tagande av olovlig väg lades under allmänt åtal i större utsträckning än nu. Troligen bleve resultatet främst en ökad arbetsbörda för myndigheterna.

Genom naturvårdspropaganda kan visserligen markägarnas olägenheter tänkas minska. Förmodligen är dock den kategori som står för de mera allvarliga överträdelserna i ringa grad påverkbar för upplysning av detta slag. Att taga olovlig väg och rasta i störande närhet av annans hus torde enligt allmänhe-

⁷ Se ovan s. 96.

⁸ Detta anser synbarligen WALIN (NJMF 1963 s. 255 f), vilken t. o. m. frågasätter körkortssindragning vid bristande hänsyn i naturen.

tens uppfattning höra till de oskyldigaste förseelser som över huvud taget kan medföra rättslig påföljd; att försöka framställa sådana förhåvanden som särskilt förkastliga skulle knappast möta större förståelse. För övrigt kan man ifrågasätta, om inte detta vore att ge förseelserna större proportioner än de förtjänar.

En konsekvens av det sagda blir, att inte de rättsliga sanktionerna utan *avstängningsrätten* framstår som den väsentliga möjligheten för markägaren att freda sig mot intrång. Den utgör också det enda effektiva skyddet mot hänsynslöst eller eljest störande beteende på fastigheten.

Av intresse är då, att som förut påpekats naturvårdslagens regler om stängselgenombrott synes medge ett diskretionärt bedömmande och även tillämpas på detta vis.⁹ Redan nu lär det därför vara möjligt att vägra genombrott, om nyttan därmed för allmänheten inte står i proportion till olägenheterna för markägaren. Praxis borde kunna gå vidare på denna väg: vid bedömningen av dylika stängseltvister skulle en intresseavvägning alltid ske. Den bleve av särskild betydelse, sedan man numera frångått inskränkningen till strandområden. Stängselgenombrott för gångtrafik skulle få äga rum överallt, under förutsättning att friluftslivets intressen överväger. Det kunde också verka lämpligt att ge markägaren en möjlighet att erhålla förhandsbesked, om en tilltänkt avspärning skulle komma att godtagas. — Möjligen ger tillämpningen av en på detta sätt utformad regel upphov till så ömtåliga problem, att prövningen av stängselärenden lämpligen borde överföras till de allmänna domstolarna. Å andra sidan är det utan tvivel en fördel från praktisk synpunkt, att dessa frågor och tillståndsärenden enligt 16 § naturvårdslagen handlägges av samma myndighet.¹⁰

Rätten till avstängning utgör emellertid ett verksamt skydd

⁹ Jfr ovan s. 57 ff.

¹⁰ Jfr om frågan Prop. 187/1952 s. 100, 102 f. — Det bör emellertid framhållas, att ett lekmannainflytande på bedömningen inte alltid behöver utgöra någon fördel för allmänheten; i många lantdomstolar torde förståelsen för stadsbefolkningens friluftsentressen vara ganska begränsad.

blott för sådana markägare som har resurser att effektivt avspärra känsliga områden. Det kunde därför finnas anledning att dessutom taga fasta på naturvårdsutredningens tanke, att länsstyrelsen vid invasion på fastigheten skulle kunna meddela inskränkningar i allmänhetens rätt att uppehålla sig på denna; motsvarande möjlighet förekommer ju i än större utsträckning enligt den norska lagen.¹¹ Den tänkbara sanktionen mot överträdelser av sådana föreskrifter synes vara straffansvar; sannolikt skulle då erfordras en särskild straffbestämmelse. Många gånger torde det vara tillräckligt att länsstyrelsen förbjuder tältning och andra längre uppehåll på området men tillåter allmänheten att taga väg över detta. Vad som härvid kan tänkas bli till nytta för markägaren är kanske inte så mycket straffhotet i och för sig som de psykologiska verkningarna av förbudet, om det tillkännages av länsstyrelsen genom skyltar på området eller på liknande sätt. Icke sällan lär det inträffa, att allmänhetens förkärlek för ett bestämt område beror på andra orsaker än dess behov av området: det är t. ex. väl synligt från landsvägen, medan andra minst lika lämpliga tillhåll i närheten går fria på grund av sitt mera undangömda läge. Genom en total eller partiell fredning skulle folkströmmen i sådana fall kunna kanaliseras på önskvärt sätt utan nackdel för friluftslivet.

Det ligger nära till hands att utvidga den begränsade möjlighet att freda mark som naturvårdsutredningen föreslagit. Härvid kan man dock inte bortse från risken att länsstyrelserna överhopas med ansökningar från markägarna om att allemansrätten skall inskränkas på olika områden. Det finns knappast skäl att gå längre än att tillåta fredning under den förutsättningen, att allmänhetens tillströmning till fastigheten visat sig medföra uppenbar olägenhet för markägaren.¹² För att inte friluftssintresset skall oskäligt eftersättas torde böra föreskrivas, att

¹¹ Se ovan s. 116.

¹² En invändning mot detta förslag kan vara, att straffansvaret kan komma att utsträckas väl långt (jfr nedan s. 138 f). Emellertid måste överträdelse av ett genom anslag tillkännagivet förbud att beträda visst område eller att tälta på detta anses tyda på en viss hänsynslöshet som kan motivera straffpåföljd.

myndigheten vid prövning av markägarens framställning också skall beakta det behov av friluftsområden som i det enskilda fallet föreligger.

Med en sådan reglering av speciella situationer, där markägarintresset väger tyngre än eljest, tycks det möjligt att i princip bibehålla allmänheten vid dess nuvarande rättigheter på annans mark. Någon sådan generell inskränkning av allemansrätten som naturvårdsutredningen skisserar skulle inte vara erforderlig. Härutöver kan det givetvis i många fall vara anledning att tillskapa naturområden; särskilt angeläget torde det vara att anlägga lämpliga tältplatser. Möjligen kunde t. o. m. liksom i Norge markägaren ges rätt att påkalla inlösen av ett intensivt brukat fritidsområde. Men tyngdpunkten i skyddet för friluftslivet skulle alltjämt ligga i allemansrätten i förening med bebyggelsekontrollen. I vart fall ur statsfinansiell synvinkel förefaller en lösning efter dessa linjer vara att föredraga framför den som utredningen föreslår; de komplicerade finansieringsfrågor som naturvårdspolitikern ger upphov till skall emellertid inte behandlas här.¹³

I denna diskussion har inte berörts den speciella frågan om allmänhetens rätt till motortrafik på enskild väg. Här gör sig särskilda överväganden gällande. Ägarens befogenhet att avstänga vägar utan statsbidrag till underhållet kan försvåra utnyttjandet av en del lämpliga fritidsområden och ger ibland upphov till en indignerad pressdebatt. Man kan dock inte bortse från att fri biltrafik ofta skulle oskäligt fördyra vägunderhållet i sådana fall. En allmän rätt härtill — vilken för övrigt inte heller finns i Norge¹⁴ — torde innebära ett betydligt allvarigare ekonomiskt ingrepp än allemansrätten i övrigt medför. Riksdagen har liksom naturvårdsutredningen intagit ståndpunkten, att ingen väsentlig ändring borde ske i nuvarande rättsregler men statsbidrag utgå till flera enskilda vägar av betydelse för friluftslivet, vilka i gengäld inte skulle få avstängas

¹³ Jfr härom Naturvårdsutredningen bl. a. s. 155 f och 407 ff samt Prop. 71/1963 s. 110 f.

¹⁴ Jfr ovan s. 115.

för trafik utan länsstyrelsens medgivande.¹⁵ Goda skäl tycks tala för en sådan lösning; bl. a. utgör den ännu ett sätt att fördela strömmen av naturbesökare på flera områden, vilket skulle minska belastningen på enskilda markägare.

2. Även om man föredrar ståndpunkten, att naturområden i stor utsträckning skulle avsättas för allmänhetens behov och samtidigt rätten till färdsl och rastning inskränkas i övrigt, torde allemansrätten behålla sin centrala betydelse för naturbesökarna. Av principiellt intresse blir då, efter vilken teknik lagreglerna på området skall utformas.

Enligt naturvårdsutredningens utkast skulle man för de flesta fall exakt ange storleken av den skyddade zon vartill markägaren skulle vara berättigad. En del vägande skäl kan också anföras för ett sådant tillvägagångssätt. Såsom förut framhållits, medför utan tvivel oklarheten i allemansrättens regler för närvarande stora svårigheter för rättstillämpande myndigheter. Den är också ägnad att framkalla konflikter mellan markägare och allmänhet. För markägaren bör det i regel vara en fördel att vid dispyter kunna hänvisa till en lagregel, som drar en tydlig gräns för en inkräktares befogenheter.¹⁶ Å andra sidan kan man inte bortse från vissa påtagliga olägenheter, som är förbundna med den föreslagna metoden.

En närliggande invändning är, att genom preciserade regler man icke kan taga hänsyn till sedvanans variationer i olika landsdelar. Inte heller skulle beaktas den skiftande tillgången till orörd natur t. ex. kring storstäderna å ena, i fjälltrakter och utskärgårdar å andra sidan.

Vidare kan man svårigen lämna åsido de lokala förhållandena i det enskilda fallet. Många skilda synpunkter blir här aktuella. Tätt skog och kuperad terräng minskar risken för att färdsl eller rastning på något avstånd från markägarens hem blir verkligt störande. Om stigar och vägar löper tätt intill be-

¹⁵ Jfr TLU 20/1960, 2/1961 och 3/1962, Naturvårdsutredningen s. 358 ff samt TLU 41/1964 s. 67 ff.

¹⁶ Jfr HESSELBERG i NJMF 1963 s. 265 f.

byggelsen eller om terrängens beskaffenhet, t. ex. närheten till ett vattendrag eller ett berg, försvårar en omväg, kan passagen framstå som naturlig på områden där annars markägaren borde skyddas. Det förefaller rimligt att liksom i Norge taga viss hänsyn till de hägnader som tjäna ett berättigat intresse hos markägaren. Speciellt vid bad, båtförtöjning och annat mera varaktigt uppehåll förtjänar det att beaktas, i vad mån markägaren själv använder området på mera påtagligt sätt, t. ex. som badplats. Å andra sidan har det ur allmänhetens synvinkel betydelse, om lika tilldragande mark finns i närheten; bad och tältning intill tomtmark kan framstå som mindre försvarlig, om allmän bad- eller tältplats finns på obetydligt avstånd därifrån.

Emellertid är det uppenbarligen inte tillräckligt ens att beakta förhållandena på platsen för en riktig bedömning av störningarnas omfattning. Tidigare har framhållits, att sådana rent tillfälliga omständigheter som t. ex. markägarnas närvaro på en brygga ibland bör inverka på allmänhetens rörelsefrihet.¹⁷ Årstiden, och t. o. m. vädret, kan många gånger få väsentlig betydelse för frågan om hemfriden kan anses störd: vintertid eller vid ruskväder är det ofta blott passage helt nära bostads- huset som medför nämnvärd olägenhet ur denna synvinkel.

Man kan inte heller bortse från att allmänhetens sätt att bete sig under färdsel eller rastning har avgörande betydelse för markägaren: ett högljutt eller eljest ohyfsat uppträdande kan medföra intrång i hemfriden, även om vederbörande håller sig på tillåtet område eller nyttjandet i övrigt inte är särskilt intensivt. Å andra sidan kan också färdsel nära boningshus tolereras, om den främmande visar hänsyn och aktsamhet. Nedskräpning vid rastning är ett annat problem, som man uppenbarligen inte kommer till rätta med genom att uppställa vissa hemfridszoner kring bebyggelsen. Genom att fastslå det markområde där allemansrätt kan utövas har man blott reglerat en sida, och långtifrån alltid den viktigaste, av de aktuella tvistefrågorna.

I sammanhanget kan också framhållas olägenheten i att en

¹⁷ Se ovan s. 49.

hemfridszon blott skulle omfatta fastighetsägarens egen mark; svårigheten kvarstår för grannar att komma till rätta med störningar från främmande personer, som uppehåller sig nära grannarnas tomt på intilliggande fastigheter.¹⁸ De allemansrättsliga reglerna bör om möjligt utformas så, att viss hänsyn kan tagas också till grannarnas hemfridsintresse; de skulle åtminstone skyddas mot störande beteende som normalt icke förekommer från markägares sida — t. ex. tältning.

Ytterligare bör speciell hänsyn tagas till situationer, där närboende personer har intresse av att beträda eller på annat sätt nyttja markägarens område. Som i annat sammanhang utvecklats, kan vissa skäl tala för att man skulle ge denna kategori större befogenheter än den stora allmänheten — en ståndpunkt som också har stöd i gällande rätt.^{19, 20}

Av det förut anförda framgår, att åtskilliga sådana omständigheter som nu antytts för närvarande kan beaktas i rättstillämpningen. Det finns goda skäl att gå vidare på denna väg. Sålunda verkar det önskvärt, att allmänhetens uppträdande vid färdsl och rastning får större betydelse för frågan om möjliga sanktioner, hur begränsat värde vissa av dem än må ha i praktiken. Även om man kan tveka om lämpligheten att straffbelägga störande uppträdande i naturen i samma utsträckning som i Norge, har den teknik som friluftslöven använder intresse också för vår del. I synnerhet kan framhållas det betydande utrymme den norska lagen lämnar för en allsidig bedömning av intresseläget och särskilt störningarnas omfattning i det enskilda fallet.

I den mån t. ex. straffansvaret anses bära utvidgas vid badning och liknande rastning, där gällande rätt kan verka påfal-

¹⁸ Se ovan s. 23 f. — Den speciella metoden att genom avtal om nyttjanderätt utvidga tomtmarken (se ovan s. 45) torde blott undantagsvis kunna tillgripas, och utrymmet för att tillämpa straffbestämmelsen om ofredande är som nämnt begränsat (se ovan s. 93 f).

¹⁹ Jfr ovan s. 73 ff.

²⁰ Flera av de här utvecklade invändningarna har numera också kommit till synes i remissyttranden över naturvårdsutredningens förslag; se TLU 41/1964 s. 61 ff.

lande mild, synes straff liksom i Norge blott böra förekomma när med hänsyn till omständigheterna hemfriden påtagligt har störts. En liknande teknik kan vara befogad när det gäller tagande av olovlig väg, varvid dock även risk för markskador bör medföra ansvar. I fråga om färdsel på vattenområde förefaller det särskilt behövt att motverka störande och närgånget beteende; för närvarande saknas ju ofta straffsanktioner.²¹ — På detta sätt skulle betonas, att vad som främst krävs av allmänheten är ett hänsynsfullt och aktsamt uppträdande. Jordägarerätten skulle däremot vara ett argument av underordnad betydelse i sammanhanget.

Uppställer man däremot fasta regler, som hänvisar till den officiella fastighetsindelningen eller till avståndet från markägarrens bebyggelse, mister domstolarna möjligheten att taga hänsyn av dessa slag; de måste i förhållandevis många fall komma till resultat, som strider mot rådande sedvana och kan te sig obilliga för både lekmän och jurister. Detta är knappast lyckligt för respekten för rättsordningen, särskilt som man rör sig på ett känsligt område, vilket i hög grad vunnit allmänhetens intresse; inte heller torde eventuella motsättningar mellan markägare och naturbesökare utjämnas på detta vis. För naturvårdspropagandan kan det också bli en belastning, om de grundsatser man vill inskräpa skulle visa sig svåra att följa i de konkreta fallen. Det är tvivelaktigt, om värdet av enhetliga och klara regler uppväger dessa nackdelar.

Invändningarna mot exakt bestämda gränser för allemansrätten väger emellertid mindre tungt i fråga om tältning. Möjligheten här till begagnas i allmänhet av främlingar på orten. Man kan göra gällande, att det oavsett terrängförhållandena alltid är i viss mån störande med okända personer, som förlägger sitt privatliv till närheten av ett boningshus; detta torde gälla också vid ett hänsynsfullt uppträdande från de tältandes sida. Vidare har allmänheten — även om man bortser från särskilt iordningställda tältplatser — i detta hänseende ett långt rikare urval av likvärdiga lokaler än när det gäller badplatser.

²¹ Se ovan s. 24 f.

Det kan verka rimligt med en ganska rundligt tilltagen skyddszon kring bostadshus, och goda skäl talar för att beträffande denna typ av rastning — liksom i norsk lag och i naturvårdsutredningens betänkande — fastslå ett fixerat minimiavstånd. Skyddszonen bör då också sträcka sig in på angränsande fastighet. Detta torde knappast vara någon större nackdel för de tältande; främlingar har ju i allmänhet svårt att konstatera hur ägränserna löper. — Hur stor denna hemfridszon bör vara skall inte diskuteras här.

Också rätten att taga naturalster som bär, blommor och svamp kunde tänkas bli anknuten till vissa minimiavstånd; något liknande har skett i tidigare lagförslag.²² I detta fall, där inte hemfriden står på spel, är det dock tveksamt om markägarens skyddszon bör bestämmas på samma sätt. Något större behov av en reform på denna punkt synes knappast föreligga.²³

3. En närliggande fråga av intresse är, vilken räckvidd en ny lagstiftning om allemansrätten skulle få. Ett viktigt syfte med de preciserade regler man förordat skulle ju vara att fostra allmänheten till hänsyn för markägarnas intressen. Man kan diskutera, hur pass väl detta går att förena med lagstiftningens rättsliga funktioner. Skall reglerna om allmänhetens befogenheter tillämpas vid alla de konfliktsituationer som förut berörts: i brottmål, i ärenden om stängselgenombrott, i tvister där vitesförbud yrkats, kanske rentav i skadeståndsmål? Av redogörelsen för gällande rätt har framgått, att allemansrätten ingalunda avgränsats på samma sätt i dessa fall. I allmänhet torde de nu antydda problemen inte ha uppmärksamrats på de håll där man förordat lagstiftning om allemansrätten.

Till en början verkar det åtminstone i *straffrättsligt* hänseende befogat med en särreglering. Vill man på ett otvetydigt sätt fastslå naturbesökarnas och markägarnas inbördes rättigheter och därigenom ge en vägledning för naturvårdspropagandan, torde det knappast vara lämpligt att utsträcka allemansrätten lika

²² Se FJB 1909 1: 5 (300 m från tomtplats eller trädgård).

²³ Jfr ovan s. 102, 122 f.

långt som det straffria området. Strafflagstiftningen måste här taga sikte på överträdelser, som medför mera påtaglig skaderisk eller flagranta kränkningar av hemfriden; men oavsett vilken närmare inställning man har till avvägningen mellan markägarnas och allmänhetens intressen, lär enighet råda om att naturbesökare bör uppfostras att visa hänsyn också i andra fall än de nu nämnda. Det förefaller rimligt, att en eventuell lag inriktar sig på att avhålla redan från ett sådant uppträdande, som väl är föga störande i isolerade fall men i större utsträckning skulle bli generande för markägaren. Möjligen är det denna tanke som ligger bakom de rundligt tillmätta hemfridszonerna enligt naturvårdsutredningens förslag; den har i varje fall skymtat i förarbetena till naturvårdslagen.²⁴

Med en sådan inriktning förefaller en nylagstiftning bättre förenlig med reglerna om *vite*, som efter vad förut utvecklats framför allt blir aktuella när någon straffpåföljd ej kan förekomma. En samordning med de uppfostrande reglerna skulle innebära, att vitessanktionen kunde tillgripas också när svarandens nyttjande i och för sig medför endast obetydligt förfång för markägaren. Även om en sådan regel förefaller ganska långtgående, har vi tidigare funnit tendenser i denna riktning i rättspraxis.²⁵

Också beträffande de *stängselrättsliga* reglerna har synpunkten framträtt, att omfattningen av markägarens avstängningsrätt skulle bero bl. a. av risken för mera omfattande tillströmning från allmänhetens sida.²⁶ Detta stämmer ju väl med lagstiftningens propagandamässiga syfte. Man kan dock icke bortse från att när friluftsentresset väger tillräckligt tungt ett stängselgenombrott kan vara påkallat, trots att allmänhetens passage

²⁴ Jfr ovan s. 31 f.

²⁵ Jfr de förut refererade fallen NJA 1949 s. 167 (ovan s. 78 f) och även NJA 1946 s. 468 (ovan s. 53 f). Vad som här kan förefalla betänkligt är att vite i praktiken vanligen tillgripes just mot sådana närboende personer som tycks förtjäna speciell hänsyn (jfr ovan s. 73 ff). Vid prövningen om vitesförbud bör meddelas i sådana fall torde man emellertid böra beakta, om grannintresset motiverar större befogenheter än för allmänheten i gemen.

²⁶ Se ovan s. 64.

kan väntas medföra viss irritation för markägaren.²⁷ Det verkar därför föga lyckligt att anknyta stängselreglerna till vissa generöst utmätta minimiavstånd.²⁸

Vad åter angår *skadeståndssanktionen*, är det väl möjligt att i viss mån ansluta också denna till en lagstiftning om allemansrätten: den som färdas eller rastar på otillåtet område skulle utan vidare få ersätta uppkommande skada. Den praktiska betydelsen av lagstiftningen torde emellertid bli ringa i detta fall. Hemfridsintresset tillvaratages ju praktiskt taget icke alls av skadestandsreglerna,²⁹ och vad ekonomisk skada beträffar, innebär den angivna principen blott i undantagsfall en skärpning utöver den allmänna culparegeln.³⁰ De speciella problem som gäller skador på mark och jaktvårdsintressen vid orientering o. d. torde under alla omständigheter böra regleras för sig.

Av det sagda framgår, att en lagstiftning om allemansrätten av den föreslagna typen skulle få en ganska begränsad betydelse från juridisk synpunkt. Åtskilliga sanktioner på området är svåra att ansluta till de lagregler som ges i folkuppfostrande syfte; egentligen är det blott reglerna om den i praktiken icke så viktiga vitessanktionen samt möjligen också stängselreglerna, som lämpligen kan förtydligas på detta sätt. Lösgör man emellertid straffbestämmelserna från den civilrättsliga lagstiftningen, uppstår emellertid andra komplikationer: man skulle t. ex. få arbeta med två olika tomtbegrepp, och även i övrigt

²⁷ Jfr ovan s. 64.

²⁸ Även om bestämmelserna angående stängselgenombrott i princip anslutes till den diskuterade lagstiftningen, torde det vidare — icke minst för att undvika ökade motsättningar till markägarna — finnas anledning att samtidigt genom lagreglernas utformningen försöka inskräpa respekt för hägnader av olika slag; flertalet stängsel är ju uppsatta i legitimt syfte, t. ex. för att inhägna betesmark eller markera fastighetsgränsen mot grannen. Det är tänkbart, att detta intresse kan komma i viss konflikt med intresset att hindra avstängning, om man som naturvårdsutredningen vill ge preciserade regler till ledning för tillämpningen av stadgandet om stängselgenombrott. Med mera allmänt hållna formuleringar om färdselrätten lär däremot inga sådana problem uppstå.

²⁹ Jfr ovan s. 20.

³⁰ Jfr ovan s. 55 f, 70 f.

skulle de skilda gränsdragningarna kunna åstadkomma en viss förvirring i fråga om allmänhetens befogenheter. På detta sätt skulle en friluftslag knappast fylla uppgiften att skapa större klarhet om rättsreglerna hos allmänheten.

I detta sammanhang har det stort intresse, att i den norska friluftslagen vi har mött en lagstiftning som anknyter både straffstadganden och regler om stängselrätt till den gräns för allemansrätten som uppdragits i civilrättsligt hänseende. Detta kan förefalla som ett argument mot förf:s standpunkt: här har man ansett sig kunna stadga enhetliga regler trots de olägenheter som nyss har utvecklats. Man får emellertid hålla i minnet det utmärkande draget för friluftslagen, att den i åtskilliga avseenden ger en ganska vag beskrivning av allmänhetens befogenheter; uttryck som »utilbørlig fortrengsel» och »rimelig avstand» torde kunna tolkas på i viss mån växlande sätt alltefter den rättsföljd som är aktuell, samtidigt som de är användbara vid naturvårdspropagandan.

Vad som nu sagts torde utgöra ännu ett stöd för att metoden att uppställa smidiga och mera allmänt formulerade regler om rätt till färd och rastning trots allt är att föredraga, om lagstiftningen skall bli ett användbart redskap för myndigheterna och vinna allmänhetens förtroende.

4. Självfallet är den föregående analysen icke tillräcklig för att några mer bestämda rekommendationer skulle kunna göras om utformningen av en eventuell svensk friluftslag. Avsikten har blott varit att diskutera vissa problem av principiellt intresse på området. Diskussionen har inte lett till några revolutionerande lösningsförslag. Resultatet blir, att den lämpligaste regleringen synes vara en kompromiss mellan den norska friluftslagen och naturvårdsutredningens utkast.

Allmänhetens rätt att färdas och rasta skulle regleras i formuleringar som närmast erinrar om de norska, eventuellt med fixerade skyddszoner och tidsgränser i fråga om tältning. Denna allemansrätt skulle sanktioneras av en allmän regel om stängselgenombrott, varvid myndigheten skulle äga fri prövningsrätt

enligt vad förut antytts.³¹ När överträdelse av allmänhetens befogenheter kunde väntas, bör markägaren ha möjlighet att utverka vitesförbud mot viss person. Sådan överträdelse skulle vidare medföra straffansvar under den ytterligare förutsättningen, att hemfriden störts eller fara uppkommit för skada på marken.

Lämpligen bör också bestämmelserna om rätt att taga naturprodukter och om nedskräpning inarbetas i friluftslagen. Där emot lär det knappast finnas tillräcklig anledning att i lagen upptaga ett särskilt straffstagande om andra fall av störande uppträdande på annans mark. En annan sak är att en något strängare tillämpning av brottsbalkens stadgande om ofredande kan tänkas befogad i dessa sammanhang.

Vidare förefaller det önskvärt med specialregler för vissa situationer. Man skulle kunna införa en bestämmelse av den typ naturvårdsutredningen föreslagit om rätt för markägaren att påkalla länsstyrelsens ingripande vid invasion på fastigheten, eventuellt med en något större räckvidd än utredningen synes ha avsett.³² Också rättsläget vid orientering och liknande organiserad färdsl på fastigheten torde kunna regleras i lagen. Markägarens rätt till skadestånd behöver dock knappast bli föremål för lagstiftning i denna ordning; dessa frågor lär man liksom i norsk rätt kunna komma till rätta med redan genom en tillämpning av allmänna skadeståndsregler. Frågan om en eventuell utvidgning av möjligheten till ideellt skadestånd vid störningar i hemfriden bör lämpligen prövas i samband med den pågående revisionen av skadeståndsrätten.

³¹ Se ovan s. 131.

³² Jfr ovan s. 131 f.

Citerad litteratur

1. *Rättsfallssamlingar, tidskrifter m. m.*

Förhandlingar vid nordiska juristmöten. (Cit. NJMF.)

Försäkringsjuridiska föreningens rättsfallssamling. (Cit. FFR.)

Förvaltningsrättslig tidskrift. Sthlm. (Cit. FT.)

Norsk retstidende. Oslo. (Cit. NRt.)

Nytt juridiskt arkiv. Avd. I, II. Sthlm. (Cit. NJA resp. NJA II.)

Regeringsrättens årsbok. Sthlm. (Cit. RÅ.)

Riksdagens protokoll Bihang. Sthlm.

Svensk juristtidning. Sthlm. (Cit. SvJT.)

Tidskrift, utg. av Juridiska föreningen i Finland. Hfors. (Cit. FJFT.)

Tidsskrift for Rettsvitenskap. Oslo. (Cit. TfR.)

Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund. Sthlm. (Cit. TSA.)

2. *Kommittébetänkanden*

Lagberedningens förslag till jordabalk. III. Sthlm 1909. (Cit. FJB 1909.)

SOU 1938:23. Betänkande med förslag till lag om enskilda vägar m. m. Avg. av 1935 års vägsakkunniga.

SOU 1940:12. Betänkande med utredning och förslag angående inträttande av fritidsreservat för städernas och de tätbebyggda samhällenas befolkning. Avg. av fritidsutredningen. (Cit. Fritidsutredningen.)

SOU 1940:20. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott.

SOU 1944:69. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten.

SOU 1947:38. Lagberedningens förslag till jordabalk I.

SOU 1947:47. Fiskerättskommitténs förslag till fiskelag jämte därmed sammanhängande författningar.

SOU 1951:40. Förslag till lagstiftning om förbud mot bebyggelse m. m. inom vissa strandområden. Betänkande avg. av strandutredningen. Sthlm 1951. (Cit. Strandutredningen.)

SOU 1953:14. Förslag till brottsbalk. Avg. av straffrättskommittén.

- SOU 1960:25. Lagberedningens förslag till jordabalk m. m. 2. Motiv till balken.
- SOU 1961:25. Flygbuller som samhällsproblem. Betänkande avg. av 1956 års flygbullerutredning.
- SOU 1962:26. Avgiftsbelagda trafikanläggningar. Betänkande avg. av 1960 års vägsakkunniga.
- SOU 1962:36. Naturen och samhället. Betänkande avg. av 1960 års naturvårdsutredning. (Cit. Naturvårdsutredningen.)
- SOU 1963:33. Skadestånd I. Allmänna bestämmelser. Föräldrars och barns skadeståndsansvar. Förslag av skadeståndskommittén.
- SOU 1964:31. Skadestånd II. Arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m. m. Förslag av skadeståndskommittén.
- SOU 1965:19. Friluftslivet i Sverige. Del II. Friluftslivet i samhällsplaneringen. 1962 års fritidsutredning.

3. Övrig litteratur

Smärre notiser och diskussionsinlägg har icke medtagits. Uppsatser citeras med författarnamn och hänvisning till samlingsverk eller tidskrift. Övrig litteratur citeras vanligen med förkortad titel eller med författarnamnet enbart.

- AGELL, A., Samtycke och risktagande. Studier i skadeståndsrätt. Ak. avh. Sthlm 1962.
- AGGE, I., Straffrättens allmänna del. Föreläsningar. Andra häftet. Sthlm 1961. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. XXX.)
- AUGDAHL, P., Rettskilder. 2 utg. Oslo 1961.
- BECKMAN, N., HOLMBERG, C., HULT, B., och STRAHL, I., Brottsbalken jämte förklaringar. I. Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m. m. Sthlm 1964. II. Brott mot allmänheten och staten m. m. Sthlm 1965. (Cit. BECKMAN-STRÄHL I, II.)
- BENGTSSON, B., Om ansvarsförsäkring i kontraktsförhållanden. I. Den skadeståndsrättsliga bakgrunden. Ak. avh. Sthlm 1960. (Försäkringsjuridiska föreningens publikation. Nr 17:1.)
- , Skadestånd vid sport, lek och sällskapsliv. Sthlm 1962.
- BERGENDAL, R., Straffrätt. 2 uppl. Lund 1928. (Lärobok i rättskunskap för blivande landsfiskaler. 3.)
- BERGSTEN, P., Svensk rättspraxis. Vattenrätt 1959—1963. (SvJT 1964, s. 695 ff.)
- BERGSTRÖM, S., Om begreppet äganderätt i fastighetsrätten. (SvJT 1956, s. 145 ff.)

- BEXELIUS, A., och KÖRLOF, V., Väglagarna. Lagen om allmänna vägar, lagen om enskilda vägar m. fl. författningar om vägväsendet med anmärkningar och sakregister. Sthlm 1958.
- , NORDENSTAM, A., och KÖRLOF, V., Byggnadslagstiftningen. Byggnadslagen och byggnadsstadgan med anmärkningar och sakregister. 4 uppl. Sthlm 1964.
- BORCH, K., Nogen bemerkninger om allemandsrettigheter efter norsk ret. (NRt 1920, s. 289 ff.)
- BRÆKHUS, S., och HÆREM, A., Norsk tingsrett. Oslo 1964.
- BRUNNBERG, A., och NORDENSTAM, A., Strandlagen. Sthlm 1952.
- CARLÉN, R., Kommentar över strafflagen. (Sthlm 1866.)
- CERVIN, U., Om passivitet inom civilrätten. Ak. avh. Lund 1960.
- DIGMAN, H., Svensk gruvrätt. Sthlm 1953.
- EKELÖF, P. O., Rättegång. Första häftet. 2 uppl. Sthlm 1963.
- , Straffet, skadeståndet och vitet. En studie över de rättsliga sanktionernas verkningssätt. Upps. 1942. (Uppsala universitets årsskrift 1942:8.)
- ELWING, C., Tillräckliga skäl. Studier över förutsättningarna för allmänt åtal. Ak. avh. Lund 1960.
- FLOREN, G., Hälsovårdsstadgan. Med anvisningar och rättsfall. 7 uppl. Sthlm 1959.
- FORSMAN, J., Anteckningar enligt professor Jaakko Forsmans föreläsningar öfver de särskilda brotten enligt strafflagen af den 19 december 1889. Första afdelningen. Brotten mot individens rättsgebit. 5 uppl. utg. av B. HONKASALO. Hfors 1946.
- FREDRIKSSON, G., Vägtrafikförordningen med mera. 2 uppl. Sthlm 1961.
- GJELSVIK, N., Innledning i rettsstudiet. 4 utg. Oslo 1945.
- , Norsk tingsret. Forelesninger av Professor Gjelsvik. 3 utg. Ved F. Solem. Oslo 1936.
- HASSLER, Å., Utsökningsrätt. 2 uppl. Lund 1960.
- HELLNER, J., Om obehörig vinst särskilt utanför kontraktsförhållanden. Ett civilrättsligt problem i komparativ belysning. Ak. avh. Uppsala 1950.
- HERLITZ, N., Föreläsningar i förvaltningsrätt. III. Förvaltningsrättsliga plikter. Sthlm 1949.
- HILLERT, S., Servitut. Förmån och last. En studie över servitutsfigurens funktion och avgränsning, särskilt dess förhållande till nyttjanderätt. Ak. avh. Sthlm 1960.

HOLE, I., se JENSEN.

HOLMBERG, C., se BECKMAN.

HOLMBERG, H., Lagen och naturen. Om allemansrätten. Tillåtet och förbudet i skog och mark. Sthlm 1961.

HONKASALO, B., Erinäiset rikokset. 3 painos. Hämeenlinna 1950. (Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. B-sarja. N:o 35.)

HULT, B. se BECKMAN.

JENSEN, C. L., og HOLE, I., Friluftsløven av 28. juni 1957 med kommentarer av CHR. L. JENSEN og IVAR HOLE. Oslo 1958. (Cit. JENSEN—HOLE.)

KARLGREN, HJ., Kutym och rättsregel. En civilrättslig undersökning. Sthlm 1960. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. XXIII.)

—, Svensk sakrätt. (SvJT 1937, s. 383 ff.)

—, Skadeståndsrätt. 3 uppl. Sthlm 1965. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. I.)

KLINTBERG, L. AF, Om byggande i vatten enligt 2, 3 och 5 kap. vattenlagen. Lagtext med kommentar och sakregister. Sthlm 1955.

KÄLLNER, C. G., Brandlagstiftningen. Sthlm 1963.

KÖRLOF, V., se BEXELIUS.

LJUNGMAN, S., Om förfång, särskilt inom immaterialrätten. (Festschrift tillägnad Gösta Eberstein den 4 december 1950. Sthlm 1950. S. 134 ff.)

—, Om skada och olägenhet från grannfastighet. Ett bidrag till läran om immissionernas rättsliga behandling. Ak. avh. Uppsala 1943.

—, Några vattenrättsliga ersättningsfrågor i allmänt civilrättslig belysning. (Rättsvetenskapliga studier ägnade minnet av Phillips Hult. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Iuridica Upsaliensis. 2. S. 286 ff.)

—, och STJERNQUIST, P., Den rättsliga kontrollen över mark och vatten. I. 2 uppl. Sthlm 1963. II. 2 uppl. Sthlm 1964. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. XXVIII, XXXIV. Cit. LJUNGMAN-STJERNQUIST I, II.)

LUNDEVALL, T., Almenhetens rett til ferdsel på fremmed eiendom. (NRt 1949, s. 79 ff.)

LÖWING, F., Intrång å kvalificerad allemansrätt. Sthlm 1949. (Svenska Vattenkraftföreningens publikationer 408 (1949:7).)

- MANNER, E. J., Yleiskäyttö vesioikeudellisena käsitteenä. Ak. avh. Hfors 1953. (Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja. N:o 46.)
- NILSSON-STJERNQUIST, P., Om handräckningsutslag. Ak. avh. Lund 1946. (Skrifter utgivna av juridiska fakulteten i Lund. VI. Cit. STJERNQUIST.)
- NORDENSTAM, A., se BEXELIUS och BRUNNBERG.
- ONSAGER, N., Om almenhetens rett till ferdsl på fjellet og i skogen. (NRt 1931, s. 33 ff.)
- PERSSON, U., Skada och värde. Ak. avh. Lund 1953. (Skrifter utg. av Juridiska fakulteten i Lund. XVI.)
- RODHE, K., Svensk rättspraxis. Förmögenhetsrätt: förpliktelsers uppkomst och obligationsrätt 1950—1959. SvJT 1961, s. 245 ff.
- ROMBERG, C. och THULIN, G., Fiskelag och vattengräns. Sthlm 1955.
- ROSS, A., Om ret og retferdighed. Khvn 1953.
- RYNNING, L., Allemandsret og særret. Belyst ved de forskjellige arter av raadighet over fremmed grund, som ikke gaar ind under de almindelige bruksrettigheter. Utgit som tillæg til Tidsskrift for retsvidenskap. Oslo 1928.
- Skadeståndsrättsliga spørsmål. Sthlm 1953. (Försäkringsjuridiska föreningens publikation. Nr 10.)
- STERZEL, F., Bidrag till läran om bedrägeribrottet. Ak. avh. Upps. 1919. (Uppsala universitets årsskrift 1919. Juridik. 1.)
- STJERNBERG, N., Kommentar till strafflagen kap. 24. 2 uppl. Upps. & Sthlm 1932.
- STJERNQUIST, P., se LJUNGMAN och NILSSON-STJERNQUIST.
- STRAHL, I., Om rekvisiten skada och vinning vid förmögenhetsbrotten. Sthlm 1948.
- , se även BECKMAN.
- STRÖMBERG, H., Allmän förvaltningsrätt. Lund 1962.
- , Den lokala förordningsmakten. Lund 1954. (Skrifter utgivna av juridiska fakulteten i Lund. XVII.)
- , Om kombination av straff och vite. (FT 1955, s. 197 ff.)
- SUNDBERG, H., Allmän förvaltningsrätt. Sthlm 1955.
- THORNSTEDT, H., Begreppet »motvärn» i strafflagstiftningen. (Festskrift tillägnad Birger Ekeberg. Sthlm 1950. S. 476 ff.)
- , Legalitet och teleologisk metod i straffrätten. (Festskrift tillägnad Nils Herlitz. Sthlm 1955. S. 319 ff.)
- THULIN, G., se ROMBERG.

THYRÉN, J., Kommentar till strafflagen kap. 20. Lund 1908.

—, Förberedande utkast till strafflag. Speciella delen. III. Förmögenhetsbrotten. Första delen. Lund 1920.

UNDÉN, Ö., Om rättsmissbruk eller s. k. chikan. (FJFT 1938, s. 10 ff.)

—, Svensk sakrätt. I. Lös egendom. 4 uppl. Lund 1961. II. Fast egendom. Avd. 1. 4 uppl. Lund 1960.

WESTMAN, B., »Allemansrätten». Efter anteckningar till ledning för ett föredrag inför Göteborgs och Bohus läns Polistekniska Förening i Uddevalla den 8 november 1957. Lysekil 1958. (Cit. WESTMAN.)

—, »Tager någon olovlig väg över tomt . . .» (TSA 1965, s. 1 ff.)

WREDE, R. A., Grunddragen av sakrätten enligt Finlands lag. 2 uppl. utg. av J. CASELIUS. Hfors 1947.

Citerade svenska rättsfall

(Kursiverade siffror anger mera utförlig diskussion av rättsfallet.)

Nytt juridiskt arkiv, avd. I

1891 s. 400	104
1898 s. 290	108
1902 s. 68	22
1909 B 412	51, 69
1914 s. 38	82
1915 s. 317	69
1916 s. 65	69
1919 s. 1	108
1920 A 53	23
1932 s. 443	70
1933 s. 229	22
1934 s. 375	21
1939 s. 417	23, 73
1940 s. 52	22, 73
1941 B 374	22
B 763	22
1946 s. 468	53, 70, 71, 73, 75, 85, 139
1948 A 50	101
1949 s. 167	35, 78, 81, 84, 85, 110, 139
1952 s. 50	77
1955 s. 446 II	79
1958 s. 177	90, 91
s. 215	16, 22
s. 247	100
1960 s. 670	97
1962 s. 531	22, 68, 73
A 46	23

Regeringsrättens årsbok

1956 K. 313	57, 62, 64, 65
377	62, 65

1957 K. 500	58, 63, 88
1959 K. 517	64, 65, 66
1960 K. 1768	71
1961 s. 73	47, 48, 50, 58, 61, 62, 63, 75
K. 388	58, 61, 62, 64
1962 K. 142	60, 61, 62, 72
K. 354	60, 62, 63, 64, 72
1962 K. 1353	62, 65
1963 I 115	97
1963 K. 1288	60, 61, 62, 63
1963 K. 1394	62, 75

Svensk juristtidning

1921 rf. s. 76	70
1923 rf. s. 14	75
1924 rf. s. 25	104
s. 42	104
1954 rf. s. 34	78
1955 rf. s. 69	41
1962 rf. s. 63	20
1965 rf. s. 32	68

Övriga svenska rättsfall

Svea HovR 1954 II avd. nr B 75	19
Hovrätten för Västra Sverige 1957 I:102	46, 101
HovR för Västra Sverige 1959 I:243	73
HD:s dom 21/12 1964, nr B 27	77, 86, 88

Allemans- rätt och markägar- skydd

Allemansrätten har under de senaste decennierna alltmer kommit i blickfältet i den allmänna debatten. Detta gäller i synnerhet de frågor som behandlas i detta arbete: rätten att färdas, tälta, bada och eljest rasta på annans mark. Den främsta orsaken är naturligtvis det ökade intresset för friluftsliv och de större möjligheter att ta sig ut i naturen som uppkommit genom bilismens och motorbåtstrafikens utveckling. — Tillkomsten av brottsbalken, naturvårdslagen och ny rättspraxis har föranlett omfattande ändringar i denna nya upplaga. Dessutom har tillkommit två kapitel, om uppträdandet på annans mark samt om rätt att taga naturalster.

Pris 24:—

[66008]